

I 25647

-P

10
11344

№ 835 / XV

№ 1223

СЛОГА.

I.

У НОВОМ САДУ,
ЕПИСКОПСКА ПЕЧАТЊА.
1862.

У корист сиротиње
Црногорско - Ерцеговачке.

399908

Призренка.

На оружѣ Срби браћо!
Одсудни дан свану;
Час спасеня нашег куца,
Враг кано змай плану.
Чуете ли из далека
Ту вику войника?
Ти се купе, да се боре
За круну крвника.

Шта ће дакле то оруђе
Деспотству одано?
Да, за ког є то оружѣ
Одавно ковано?
За нас браћо! нас да сече
И наше синове,
Єр враг неда да скинемо
Сужанства окове.

Зар ће една турска чета
Дух наш да обори?
Шта? та чета сужна, ядна
Срба да покори?
Силни Боже! Србин главу
Под ярам да спусти,
И злотвору да га гази
Мирно да допусти!

О та устай роде дични,
Душманин долази;
Устай, брани вѣру милу,
Кою ти враг гази.
Успостави трон Душанов,
Ког ниси с' одрек'о,
Нек се славно име твое
Разноси далеко.

Враг безсрамни цркву твою
Нагло подкопава,
И синове твое турчећ'
Име т' помрачава.
Он те хара, он ти леб твой
Из уста отима;
Ако с' тужиш, он ти прети
Штрангом и ланцима.

Ти у родной домовини
Живиш го и гладан;
За туџинце, за изроде
Упинѣш се ядан.
Та ти само за нѣи ореш
И занат свой радиш,
Својом муком, своим плодом
Нѣину гордост гладиш.

То сужанство убитачно
Вреџа чест Србина,
Мач у руку! удри, скруши
Клетог душманина.

Сад є време, сад ил никад
Покушай судбину,
На деспотства гробу оснуй
Сретну домовину.

Порта й раи млого пути
Слободу обрекла;
Ал реч врага вѣроломног
Свагда се порекла.

Сад не веруй више лажи,
Ако још што каже;
Овай лажа — то упамти —
Штогод каже, лаже.

Доста се већ бѣдни Србин
За друге боріо,
Доста є он туђа справа
И туђ слуга біо.

Сад за себе валя врагу
На мегдан изићи,
Србску круну србску славу
Грѣх є мимоићи.

Срби вѣре мохамедске
С' нама судбу деле,
И они се зулмчара
Опростити желе.

Зато с' њима за слободу
Братски се сложимо,
Па се врагу за сужанство
Славно осветимо.

Дркћи враже! сви дркћите,
Кои с' зло владате!
Ту е време, да за грѣхе
Крвав рачун дате.
Свак е готов, да се с' вама
Юначки огледа,
Сваки има миш'цу яку
Ни едан се неда.

Неће више Османлије
Србина тлачити,
Нит ће миле дѣтери наше
Срамно безчестити.
Та потомци Душанови
И данас су храбри,
Крвопије истребит,
Есу боме кадри.

Вишня правдо! сиђи с' амо,
Ступай и ти с' нама;
Дай нам слоге, дай крепости
Нашим мишицама.
Ах! помози, да стресемо
Ову грдну бѣду,
Да враг види твою славу,
А нашу тобѣду. *)

Мита Гавриловски.

*) Ову песму немого смо изворно приопштити, песник ће
опростити — јер нас околности извињују.

Уред.

Ш а ј к а ш в.

Историјска црта из XVI. века.

Мислили мој вредни читалац да ћу му приповедити што из данашњег шајкашког троугла, да ћу му пред очи ставити коју јуначку сцену из бојева 1848. године!

Не, ја ћу га одвести у по нас јадни и жалостни XVI. век, кад ваљада сложише се све земске и небеске муке, супрот сиротог српског народа, да га огледају једали је у њему јоште животне снаге — једа ли се има и може надати чему у будућности.

Чему су се научиле можемо само из по-
вестнице дознати.

* * *

По смрти Ђурђа Бранковића клону и последња звезда српске независности, изван Црне горе, остало србинство лежало је у турском робству, одметну се у ајдуке, ил посташе нај-

прво савезници, а после преваром, слуге и подчињеници Млечића и Мађара.

Но по смрти краља Матијаша навукосе се тмасти облаци, и над вероломним Будимом, тутњава је тутњила из средине саме Угарске, а вијор је претио од истока.

Подкопати разним партајама угарски престо сруши се под слабомоћном владом последњег људевита, оборен силом мусулманства.

И Срби више неимадоше у Срему и Јанопољу кнеза Павла, змаја Вука, деспота Јована, Стевана и Дмитра Јакшића, владикку Максима, и др. м. над њима је владала као и у Угарској слабомоћна жена „деспиња Јелена“ жена деспота Јована, кад удрише Турци у Срем она побеже Марку Јакшићу у Јанопољ, но кад и Марко паде испред турске сабље, а она побеже у Хрватску, својој кћери Марији и зету хрватском грофу Фердинару Франгипану.

Србе је тачила турска, Запољина, и сабља цара Фердинара, љуто и је гњечила тешка косовска клетва, за греј Бранковића морао је цео народ трпити, као и цело човечанство за преступак први људи.

Било је Србаља који гинуше за католицизам супрот своје хуситске браће, који се борише супрот Фердинара, а који опет проти Запољу, који уз бана Франгипана, а који опет уз Турчина супрот свију ови, гинуше и за хабсбург, и турчина, и мађаре, само ниједан не погибе, за себе, своје, тужну постојбину, Србинство.

Али он и неимаде за кога гинути, у њега небеше ни отачбине ни којег свoga, отачбину згуби на Косову, а Бранковиће покоси народња клетва.

Он је гино тек да зајази судбу клету.

* * *

Злосретном удесу српском мало је било што је кињио ове потомке јунака на њином огњишту, већ гањао и је и по туђи предели, де јадници мислише својој муци краја наћи, де држаше да ће ју своје главе под кров мира сместити.

И по Угарској беснио је крволични Турчин, грађанска војна, и несретна жеђца властољубни властела, и на Угарску наиђе казањ,

да казни хрђаве поступке великог Људевита и Жигмунда, што непоштеним начином слабише моћ Србаља, што жељно изчекиваше видети у Србаља, ево гања ји на властитом огњишту.

У отом свеопштем метежу, на узбурканом обзорју Угарске, указасе још један чудновати метеор, који у повестници угарској само као неки феномен засија се, од чије блескоће многи земљи попадаше, а многи дубоко у срцу задркташе, па га неста, оставивши само замршени појав у повестници, о којег ће се још много перо, као што се и у животу многа сабља покр'ала.

Како Људевит паде у Муачком риту, угарска поста гледиште и стециште сво светски голије јунака, (голић, Abenteuerer — голо-трба Ива) ту се вијаше мегданције немачке, шпанске, францеске и талијанске, бијућ се с Турци, пристајући уз разне партаје рушише замке, крадоше девојке и др. мл. а највише досадише јадноме пуку.

У исто доба, налазимо и ми једног таког нашег јунака, који својом четом од 5000 људи продире с краја на крај Угарске, остављајућ за собом страшне успомене, де год његова

чета наиђе ту је од села и градова црна пу-стош, коју ресе голи оџаци, за њиме лете на буљуке врани гаврани, надајућ се добром ши-ћару, у истину и нису се варали, докле њи-ове сабље допираше ту се подизаше гробља као да дуго туда љуто беснише морија (куга) ил друге које кужнице.

Цела Угарска од Сибиња до задњи Кар-пата стрепила је и при самом спомену њего-вог имена, ма да су му јаничари војска била то ипак бојаху га се Турци и сред Цариграда, јер црњег душмана од њега нису имали; ма да беше од светски голи делија то није и уз Запољија војевао, већ грђе му је досадијо но и сам Фердинар са свима Немцима, једном раз-биму главног вођу Перињија ис под Сегедина, а други пут ис под Арада владику Емрика Цибана, с тим му је оба крила обломијо; ма да и Србин беше то ипак небија веран ни цару Фердинару већ и његову војску потамани више пута, он је бијо и Турке и Хабсбуршце, и Ма-ђаре, држећ да ниједан пријатељ није његовог сиротог народа.

Ма да се многобројни трагови његови бо-јева, његови поселења и утврђења налазе у

Сибињу (Ердељу), горњој и долњој Бачкој, данашњем шајкашком баталијуну, Словачкој и Моравској, то ипак ни његови савременици ни доцнији повестописци јасно докучити немогоше које, ни одкуд је, зашто причини толике јаде Угарској — зашто проли крвцу од разни јунака ?

Само српски народ знаде које и одкуд је, знаде да га сам Бог посла да омасти толику неправду Србма нанешену, али јадник само незнаде, да он беше вишом силом определен за показати којег нам се пута ваља држати, неимати вере ни укога, ни зачију веру до само за своје уверење драгоцену крвцу пролевати.

Народ га је звао, па и повестница га тако убележила : Иво Црнојевић деспот српски, старином од принца Црногорски.

* * *

Оћемо л' одговорити на повестничко питање зашто је тлачијо Иво и Турке, и Хабсбуршце и Мађаре, јели то чинијо што силан беше, ил га љуте муке на то пригонише ?

Прелазећи Срби под својим разним погла-

вицама у Угарску, несу прелазили тражећи милости, већ оружаном руком стекоше право, а јуначком крвљу запечатише државне уговоре, који часом оживотворише се, а на час и потлачише се.

Али Иво неслагајућ се са Млечићи, дизао је своје соколове од Зете и Далмације, те преко Босне упао у Угарску, остављајућ по разни крајеви своја поселења, нетражећи за њи државни уговора, ни краљевски диплома, већ своје право одржавао је бритком сабљом и десницом руком.

Но док он брањаше своја поселења у Сибињу, дотле друга страдаше у Бачкој, док он поможе данашњим Буњевцима у горњој Бачкој, дотле проишташе они испод Високи Карпата, једне гњечише Турци, друге Запољци, а треће Хабсбуршци да се одреку вере и народности, зато га видимо с краја на крај Угарске осветом дишућа де гони непријане крвне своје вере и народности, а да би и Турке омео који тада силни бе'у преобукао је своје јунаке у јаничаре.

Па можему л' те чине и најстрожија по-
вестница осудити?

*
* * *

Знали читалац онај троугал међу Тисом и Дунавом што се данас шајкашки баталијун назива, зна ли читалац оне уметничке брдине око Титела, породе још давног, римског доба, што ји Срби 1849. г. Книћевцом прозваше, де наши супрот десет пута јачег непријатеља толике славне мегдане однеше?

Над тим површинама у пролеће 1527. г. вила се је застава под знацима српског деспотства, с двоглавним орлом и с крстом, обиљежјем породице Црнојевића.

У дунавском и потиском рити међу ситом и шикарјем могао си уназити наоружане лаке барке, управљане вештим возарима, којима као да море отачбина беше.

А по копну пружице се уморне делије оријашког изгледа, прави потомци косовски јунака, лица бледа а мрка погледа, снажни уди кроз продртине преоставшег одеда одважно вирише, као да тедоше свету својом нагошћу пркосити, на челу јим написано беше као да ил под земљом дуго становаше, или изнад човечанства муке претрпеше.

Мртва тишина међу толиким наоружатим светом владаше, ил јим је љута мука досадила, ил ји је тешка жалост притисла ?

На сваком лицу могао си неку стрепњу упазити, као да срца куцаше јим бојазно, ваљада ти оријашки јунаци ма да се скоро љута боја оставише, нестрепе од непријатељске потере, та они увек побеђиваше, па зар несмеју једном и побеђени бити ?

Они дркћу у унутрашњости, али њиове рабре душе није стра, већ уображена туга притисла, они нежале за домовином ма да су је далеко на мору и за морем оставили, они се незажелише ни својштине ни постојбине, њиова је кућа камена пећина, а баштина зелена планина, ни ти кога жале, нит имају кога у свету да ји ожали — слобода им је цел, а јунаштво средство, — породица једино побратинство, а заклетва коњи и оружје.

У средини многобројни хрна ти голи јунака, састајећи се из Неречана, Ерцеговаца, Велебићана, уздигао се зелен чадор, бледој месечини одсјававао је знак кришћанства, са влаћене чадорске јабукe, око чадорја није страже ни чувара, већ ти оријашки јунаци пу-

зећ обилазегга, као да ослушкују дисање тешког рањеника, јер они непознају ине болести, до од љута гвожђа или жежена челика.

Под чадором на црној Међедини прострео се човек још младога века, лице временом само опаљено показивало је иначе танкост и умиљатост, вишој госпоштини урођеној, из његови црни очију севао је необични, чудновати огањ, својствен људима вишег определења, на високом челу почивали су знаци силне душевне борбе, његове мисли као да незабављаше се сасвим обичношћу.

Окром душевне борбе, прелеташе по господском лицу кад и када и физични боли, но они на час бе'у угушени, душевна снага надмашала је физичну, ма да његово тело беше покривено са више рана, то ипак његова мисао бавила се је новим бојевима и мегданима, он је мислио о освети, о упропашћењу своја три душманина, он је бирао на кога ће најпрво напасти, које највише додијао његовом сиротом народу.

Али његова је сила мала, шта је пет иљада људи, истина одабрани јунака, а остало Србинство, јадно угњетано, до зла Бога поце-

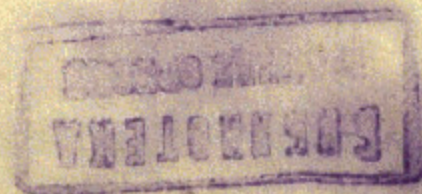
пано, само себи остављено, спремно за све гинути, а ни од ког неподпомагато, свакоме пријатељ, а себи највећи душманин, као да је кад год сам себе тешко проклињао.

Он је потребовао за извеети своје умишљаје помоћи, он је требао савеза, на кој би се по нужди ослонио, за савезника могао је имати само једног од тројице своји непријатеља, он се је премишљао кои је најслабији, да би доцније и шњиме што на лакше на крај изишао, он се је приволео савезу са Запољом, држећ да и он војује за ону светињу, коју и он оће јадном Србинству да извојује и осигура: слободу „вере и народности.“

Тек што се је сутра дан иза Авале сунце указало, а лаки броди Иве Црнојевића заједрише мутном Тисом путем Сегедина носећ одважне борце за начело: слободе, једнакости, братинства.

Али за њима нелетеше врани гаврани, ни сури орли, већ дигле се тице злокобнице, певајући своје кроз крв потресајуће запевке, а над њима мутни облак који покри скоро изишавше сунце.

Српски јунаци негледаше небеске прилике,

већ се задубише у морасте таласе узмућене Тисе, те се сећаше удаљеног вилајета, а мисао Иве узвиси се можда и више облака, он је премишљао; о крвној освети, и љутом мегдану.

* * *

Знаш ли онај комад земље испод града Арада, што га народ у песмама зове земља комадија, ту су Срби распаљени осветом секли командинцима дуван на глави, за трајања Ракоцијеви побуна, те је злосретне успомене сачувао народ у причама и песмама све до данашњег дана.

Ми ћемо покрити ово злоудо време копреном заборавности, па се врнути у оно доба из којег приповедамо, онда, ти предели бе'у дивјим шумама покривени, из који провириваше тврде куле усамљени замака мађарске господштине, у широким равницама обитаваше српски досељеници под кнезом Павом (Бранковићем), најодличнији дворац беше кнеза сибњског Јована Запоље, кога дарива владици Цибањију заповеднику Тамишграда, после одржане победе

над Иваном Црнојевићем код Санада, де последњи допаде и грдни рана.

Његве су се ране извидале, но грдне друге гњечиле су напоменуто српска поселења, које већим делом произлазише из Цибањијевог дворца.

Народу српском не бе'у само повређена му права осигурањем: вере и народности, већ нападнут и свети домаћи живот.

И најсветије што имаде беше подрмано.

А Иво беше осветилац свога пристесњеног народа, и његви повређени права.

Он у договору с Фердинаровим послаником грофом Францом Реваијом ударио је на гњездо Запољине побуне — Сегедин — но од овога војске у боју остављен, допаде поново грдни рана, ма да његови соколи послаше толике своје главе у замену — које Терек на двоја кочија посла у Будим Запољију на забаву.

Ненашавши вере у Кришћана тражијо је у Турчина, паша липовски савезник Запољин лежао је недалеко од Сегедина у селу Дорожми. Рањен Иво с преостатком своје чете потражијо је у њега склоништа.

У пашином чадору веселе се негдашњи

крвни непријатељи, Иво Црнојевић и паша липовски, договарају се о заједничком нападању сунрот Запоље и Хабсбурговаца, славе у напред победе, деле земље и градове, преимућства појединим народима.

Душе им се топе у грдном весељу, а грла у силноме вину, паша се заклиње да ће полумесећ ударити на сред Беча стеванове цркве, а Иво да ће сатрти душмане Србинства.

Што је ко трезан на срцу носијо, то му је нијаном језик изказао,

Ноћ је далеко продрла, Турчин је подигао главу те гледа играјуће звезде, док једна с небеске пучине неотисну се, и непаде у светску ширину, у час је неста, а ђаволска светлост блистну му на лицу, но за падајућом звездом, указа се по своду небеском крвава пруга, која као да мутне облаке створи му на челу, који помрчише на лицу блистајућу радост.

Иво није дизао главе, тешки бенџелук њу је на тле приковао. Његова преко земска и душевна и телесна снага беше ранама изнурена, а намењено пиће сасвим скрушило га је.

Мртва тишина беше тономом силни ко-

њаника нарушена, кроз мрачну ноћ блиста се светло оружје — чета се спрема као да ће на силна непријатеља ударити.

Месец бледи продро је кроз своје челично над прозорје — мутне облаке, те гледа како на тврдој вери каљају се гадне руке у чистој крви, гледи па бледи де кршћанске руке помажућ одпаднику Криста, кунају се у кришћанској крви, гледи па тоне у облаке, видећ нагрђено тело човека, који као да опредељен беше помоћи своме сиротом народу, де код свог великог јунаштва, тврдој вери слепо верујући, под подлим рукама своју велику душу испушта.

Бледа месечина уступила је место крвавим зрацима рађајућег се сунца, да, крваво родило се и по Србе и Мађаре, тело деспота Иве лежи на среди дворишта избодено мачевима Валентина Терека и паше липовског, а глава ударена му је на сред Будима, коју од радости пропрати Запољија пуцњавом своградски топова, да је од далека и чују и виду Турци, Срби и Мађари, несретна глава, она запали крваву освету, која можда још и данас стишала се није.

Време је бројило 1528. годину.

* * *

И Запоље није више у пределу овога живота, он је скончао од капље обсеђавајући једну тврђаву у Сибињу. Он је оставио своју удовицу и нејаког јединца за господаре Угарској, а док неодрате за штитнике од грађанске стране жупана тамешког Петровића, од војничке Терека, а од свештеничке владику Борђа. Фердинар је навалио свом силом да као изабрани покори си одметнуту Угарску.

Јадна Угарска, њезина утроба беше на троје поцепана, док силни Турчин сасвим нестаде јој ногом за врат.

Није Фердинар са свим својим присталицама додијао Мађарима и Турцима, као једна чета голије јунака, који незнају ни за Јованске зиме, ни Илинске врућине, који нештеде цркве ни џамије, који под мач окрећу и Турке и Мађаре.

Пред њима је чудан јунак, још с чуднијим оружјем, покривен је црном међедином, на копљу му је једна сува љубања (мртвачка гла-

ва), кроз чије пукотине кад ветар запири, чини се уву као да неко љуто јауче, као да нариче што је лудо изгинула — кад тако ветар кроз њу звиждуће, на час се стиша цела чета, као да разбира гласе, који јој ветри доносе, онда дигне се крвава сикира у десници тога јунака, те јуриши на понајпрву тврђаву, град, ил село које му пред очи изиђе, а за њим чета голије јунака, па по кратком времену ето га пуши се у љутом пламену, који гасе проливајућом људском крвљу.

Тај је јунак Дебелић Новак, а чета, преостатци Иванови голије јунака.

По смрти деспот Црнојсвић Иве, он је преузео мач крваве освете, у боље руке није могао ни прећи, његвим именом и данаске плаше децу у Сибинју, његва је сикира посекла главу Естерхазије, бискупа сибинског, он је разбијо два три пута силнога Терека, он је савнијо толике тврђаве, а у пра створијо толика села и градове, Турцима се и у самоме Будиму светијо, укинувши главу паше Будимскога.

Као што китајски скакавци опусте плодна поља, да јим није ни спомена, тако куд и његва чета пролазаше све се је претварало у пустош,

и он је ударао путовима деспотовим, од Сибиња до Карпата, обраћајући све у пра и пустош.

По тим песчаним пустарама лежале су мртве лешине турске и Мађарске, од њиног удара ваздух се је кужијо те је још грђа опустошења чинијо,

Не беше више над њиме већ за њиме цр-није облака, не неваше тице злокобнице већ гракташе задовољно сури орли и врани гаврани надајућ се с нова богатој ужини.

Пред њег је излазијо и жупан Петровић, молећи га да недела у атар Фердинару обећавајућ му златне куле, но Новак ма и срцске непослуша речи — он поново отвори крвцу од јунака.

Он је светијо свог деспота на тврдој вери погинувшег. Кајао га, ал не покајао.

* * *

И Дебелић Новака није више у животу, он је овршијо своје дане под бедемима Пржун града (Пожуна), али чета голије јунака још није изневерила своју задаћу, она украј главе

свога деспоте понесе и трупље Новака, и свију јунака којима суђен данак дође, они нетеше на туђем споду своје кости оставити да им неби тешка црна земља била, они ко американски црнци после слободе највеће благо „прађедовске кости“ собом у далеки свет носеше. Пред њима је силан јунак Климентије Бакић.

Но толике боје бијући, мала чета још на мање смањила се, њојзи више није било останка у широким равнинама, они потражише легло и прибежиште слободе непро'одне врлети, нађоше га у стенама карпатским.

Испод горостаса „Кривана“ којем чрез његве природне величанствености мирни словенин даде име свога горског божаства, у горњој Словачкој, данашњој липтавској жупанији, од варошице „Градека“ дуж крај бурне реке Вага, пружа се дивна зелена долина, окружена високим брдинама, коју одабра „гола чета“ за своје склониште, нападајућ одатле на Градек и Ликаву де се Запољци против Фердинара бранише.

У ту долину приспевши, затекоше једну цркву стародавну, прама истоку окренуту, ту-

Ћинци тврде да је сагради Андрија II., докле словенски списници доказују да је још преоставштина велике Словачке државе, и данаске у пештерама ове свете зграде мложина је временом осушени и од црва нерасточени лубања, руку, ногу и други људски удова, околни мирни Словак приповеда и данаске са страом, да пре три стотине година из далека света за турска и мађарска рата, дођоше неки чудновати људи, у руци крвавим оружјем, и мртвачким ђогама, који доста сродан говорише језик словачком, од који околни градови и Фердинара и Запољини велики стра имадоше, околни свет прича да ти пришелци почем сву околицу попалише једном несташе, а заоставше кости у очи сваког Ивана дне крећу се, као да јим је тешко што у туђој земљи почивају, као да јадају што ји браћа и даље непонеше.

Данаске у тој долини међу Градеком и Околицом имаде једно пријатно сеоце с истом старом црквом, у којој почивају многе суве мошти, и које се данаске свети Иван (Szent-Ivanu) зове.

Читаоче, требали да ти речем да су то

кости нашије јунака, треба ли да ти доказујем да ово сеоце носи име деспот Црнојевић Иве? Завиримо даље у повестницу оно је огледало истине.

* * *

Куда су преостатци јуначке чете несретног деспот Иве, де се просипа њина јуначка крвца, одговарају л' и јесу л' још верни својој задаћи?

Јесу, само су изневерили начело свога Деспоте, они се истина још вазда за учињену неверу освећују, бију и Турке и Мађаре, али неборе се више за се и за своје.

Бистро око Фердинара упазило је да ова крвава чета безкућњака може му много добра а и много квара учинити, урођеном знаношћу с лепим обећањем он ји знаде за себе добити, а они пако држаше да овим путем могу се још боље светити, свог деспота још боље покајати, те удружише своје српско оружје с ћесаревим, те бијућ се око Коморана пролише силну душманску крвцу, у атар Фердинара.

За њину неизмерну рабност дарова јим

Фердинар „Селишће“ на брегу реке Ваге и сву земљу до Коморана, и сва преимућства Жежевитска (Језујитска) које Запољија одонде прогони, они преобразише жежевитски самостан у тврђаву, а по реци Ваги пустише своје лаке шајке, с којима додијаше Турцима, Бочкају (1604.), и Ракоцију.

Бочкај, коме љуто у горњој Угарској додијаше, обећава јим сва могућа, показа јим круну добивену од Молдавског господара, којом се негдар српски краљи крунисаше, обећава јим повратити целу деспотовину, само да несу хабсбуршцима у помоћи, но све то разби се о њиној тврдоћи, о њиној верности, али не напрама владару, већ задаћи „осветити се.“

Доцније и несретни Ракоције није боље прошао, он јим и обећава и разчлењава како по другим странама Угарске гњече јим веру и народност, а ако уз њега пристају, да ће даровати свима и свуда слободу: вере и народности.

Но они се осетише тврде вере на којој погибе деспот Ива, па слепо на његве чете ударише, растерујућ ји с краја на крај, освећујућ невину крвцу на тврдој вери проливеној.

Несретна глава деспота Иве, она засади дубоки корен крваве освете, јер њезин бледи облик с будимски бедема допре дубоко у срце, чак у јанопољске равнине, од куд је сагледаше његови голи јунаци.

А страшна је освета у Бетића ломне горе црне.

Награда, лепо наименовање, но тежко икад да пређе у испуњење.

Пита читалац, каква награда постиже потомке деспот Иве за толика њиова пожртвовања, за толику њину и туђу проливену крвцу?

Знате, каква злосретна влада беше по јадне Србе за Карла VI. и кћери му царице Марије Терезије, мађаризам и језујитизам навали свом снагом на изнурено у толики преврати србинство, мађарштина, и повраћени после протерања Турака Жежевити, кињише и злоставише одсечене од осталог српства настањене Србе на бреговима брзе Ваге. А слободни соколови невични тиранском јарму, зажелише се другога, слободније га гњезда, у њи ожи-

више преданија која јим стари причаше, они жудише за непознатим троуглом међу Тисом и Дунавом, они чврсто држаше да ће јим онде слобода оживети, де ју је некада силни Јули Цезар закопао — на тако званом јарку, преостатцима римски опкопа супрот варварски упадања у ово колоско царство.

Са сваком годином беше неснознији положај Срба у горњој Угарској, Срби хонтске, мармарошке, чонградске и коморанске жупаније, сташе устајати за своје светиње, слободу: вере и народности. 1736. год. указа се опет једна српска глава по среди бела Будима на коцу истурена, то беше сегединца капетан Пере, она се указа, ал неуспламти огањ освете у српским грудима, ваљада је за толико доба утрнуо плам којег зажеже сува лубања деспот Иве?

Ако је у осталог Србинства, који вичан беше свакој беди и невољи, није у потомака принципа ломне горе црне, они пола молећ а пола претећ добише допуштај притиснути троугал међу Тисом и Дунавом а по вољи и пусте пределе потисја.

Године 1746. подиже се у данашњем шај-

кашком баталијуну деспот сент Иван, одјек оног закарпатског.

У Коморанској православној цркви чува се и данас барјак деспот Црнојевић Иве, поцепан у саме воте душманским оружјем, знак да његви носиоци неседише на меком дивану, већ делише у љутом боју кржаве мегдане. И успомена да данашњи шајкаши некада становаше на утоку валовитог Вага у тијо Дунаво*).

* * *

Едали још и данаске потомци јуначког деспот Црнојевић Иве верни су својој задаћи, осећајул' се начела за којег је праћед толику крвцу пролијо, гинули за себе и своје?

Читаоче, о садашњости немогу говорити, а будућност је неизвешном копреном застрта...

У нас се вели што је било може бити.

Емил Чакра.

*) Ко се жели о мојим историјским податцима освечити нека завири у дела: Monumenta Hungariae historica. I. Јулинчево: Краткоє Ввдение въ историю происхождения славено-сербскаго народа. Veterana Hist. des Revolutions de Hongrie a la Haye. Међанскога: Malerische Reise auf dem Waagflusse и др. мл.

Песницяма XIX. столећа.

(По Петефију).

Нек се нико не подваћа лудо
Лакоумно они струна свети;
Грдан терет свако прима на се
Који мисли певат' започети.
Ако не знаш ништа друго касти
Него радост и бол срца свог,
Ниси нуждан ни роду, ни свету,
Кидај жице — опростиће Бог.

Ми блудимо по пустињи грдној,
Ко Мојсије у времена љута,
Бог му даде стуб од огња жива,
Да му народ сасвим незалута.
Таке стубе, таки огањ живи
Шаље небо и данашњи дан —
За песници данас иде народ,
Иде народ у свој Канаан.

Напред дакле, који има гласа,
Напред с родом ви свети јунаци.
Проклет био ко се боји мука!
Проклет био ко заставу баци!
Ко застане, ком срце застрепи,
Нек га бије и клетва и ерам, —
Који глеећ де се народ бори
Одмара се у залађу сам!

Има данас и лажни пророка,
Што су усклик до небеса дигли,
Који веле, да смо већ на мети,
Да смо земљу обећану стигли.
Лажу, лажу, гадно лажу, подло —
Нит' им може в'еровати свет,
Кој' и данас, гладан, жедан зебе,
Носећ трнов на темену сплет.

Истом онда кад обиље проспе,
Сваком своје подпуно и равно,
Кад за столом права и слободе,
Сви будемо гостили се славно,
Кад кроз сваки прозор сунце сине,
Казујући да је духа дан:
Онда истом реци да си стиго —
Ту је мета, ту је Канаан.

Али донде одмарања нема,
Борба, терет нека зноји људе.
А живот нам можда неће дати,
Ништа дати за големе труде!
Ал у смрти награде ће бити,
Тије сузе накити ће гроб; —
Тад нек пева што ком срце жуди,
Онда може, кад не буде роб.

J.

Журналъ*)

от различни дѣла и писама вилаетски а нарочито Валѣвске
наше отъ лѣта 1807.

2. Януара 1807 изъ Забрежа писато Господару Ђорђю, да похити и поскори на Шабацъ.

4. Януара отговоръ дошао отъ Господара Ђорђа изъ села Ягнила да съ божіомъ помоћю већъ е намѣреніе; зато писао да спустимо 2. 3. чама дерва за войску Београдску, чамове зато, да на њима кумбаре и топове и жебану къ Шабцу крену.

5. Януара изъ Забрежа опетъ на мезулу писато Господару; перво отговорено за дерва, потомъ опетъ препоручено Господару Ђорђю,

*) (вај уломак са многим још другим преостацима предати су ми оригинално од једног „советника“ у ту сврху, да ји употребим још издавајући Словенку за Критику су прот Вуковог „Правителствујући совѣтъ сербскіи“ но будућ да позније критике о реченој Книзи пређоше у пиљарске грдње, то сам се ђабајисо тога посла, и држим да га је овде боље саопшгити онако како је истим језиком и правописом, те користити повестници и народној и књижевној, него заман тра жећи маркове конаке. Уред.

да часъ пре похити докъ е време зимно, и докъ се ние стопило; притомъ да крене што више и више кумбара.

6. Януара дошло писмо у Забрежъ Господару Якову отъ Г. Младена и други старшина; у коемъ являю како шилю Татарина везіра Београд. Сулейманъ Паше съ Бурунтіомъ везіровомъ у Шабац Туркомъ, да изиђю изъ Шабца и да иду потомъ препоручую да Татарина тога дошавша изъ Шабца везіру у Босну пратимо.

7. Януара Татаринъ тай у логоръ Мишарскій допраћенъ и у Шабац послатъ.

8. Януара писасмо Кедиђю изъ логора Мишарскога да войску сву ухазури, и како му се абаръ учини, да е стигао за данъ у Мишаръ.

8. Януара Татаринъ послаті изъ Шабца у Мишаръ вратио се и донео отговоръ отъ Бае-Паше, да четворица съ обе стране на разговоръ у Тополикъ изиђю. Тако тога истога дана бистъ састанак и разговоръ: Турци явише таки како везіръ Београд. Сулейман-паша пише имъ да изиђю изъ града и да иду; то окабулише но искаше допушченъ и вѣру да пратимо Турчина у Београдъ везіру

и муасілу съ писмомъ позивателнимъ да Папа пошлѣ свое люде и да Муасилъ дође, да предаду имъ Градъ ключеве и топове, то Турци искали — — — допустіо Господаръ Яковъ да Турчинъ у Београдъ иде съ писмомъ. — — Тай часъ

8. Януара писато Господару Борђю и явисмо шта Турци хоће, и како Татарінау ютру у Београдъ съ писмомъ хоће да пошлю везіру и Муасілу, да пошлѣ люде у Шабацъ — дадосмому на знанъ да се шпіунлука бое отъ тога Татаріна.

8. Януара дође намъ писмо отъ Попа Николе явля намъ, како Турци на Дрины што су се скупили были разишли се неколико: было вели дошло 300 Турака са сикирама и питали ели Китогаъ соне стране Дрине, кадъ имъ казаше, да е до Китога 6. саата а преко Китога 6. сахата тай часъ разишли се.

9. Януара изъ Мишара отговорено на то писмо попу Николи и ново явлѣно за Београд и за бывшій юче съ Турци разговор. —

9. Януара изъ логора Мишарскога писато Крети Раѣевскоме да яви за десетке и порезу што су Турци хотѣли резати шта е свершено.

9. Януара хая паша изъ Шабца послао свога Татарина у Мишарскій логоръ Г. Якову и явили како хоће градъ ключеве и топове предати везиру и Муасілу Београдскомъ за косшилю свога Пашалію Татарина : зато

9, Януара изъ логора Мишарскога писато Г. Борѣю у Београдъ да прати амо брже везірове люде съ бурунтіомъ и муромъ везіровымъ и да прати муасілове люде съ Муасіловимъ писмомъ да прати брже амо другчіе Града безъ везірове Бурунтіе предати неће — потомъ да и овога Татарина брже и те люде амо пошлѣ.

9, Януара изъ Логора Мишарскога писато Милошу поцерскоме, да Татарина Београдск. везіра задржи у свомъ логору докъ му писмо друго непошлѣсе отъ насъ.

9. Януара отговоріо у Мишаръ да ће га задржати докъ му се друго непошлѣ писмо.

9. Януара доће намъ писмо у логоръ отъ Ефте Недельковича кнеза из Сипулѣ, явля како се сада Зулумъ започинѣ Сиротинѣи, явля како су порезъ великій отъ 24 кессе Ависсъ Ефендіа и Дервиш-ага порезали; жалостно се тужи да неможе дати; и пита за совѣтъ.

10. Януара отговорено изъ логора на то

письмо Ефти да пошлѣ Духовника и Кметове на разговоръ и договоръ о томъ; сожале Господаръ Яковъ и како му е тяжело на сердцу што е тай зулумъ.

10. Януара изъ логора Мишарскога писато кнезу Крсти Раѣвскоме да дође или самъ собом, или кметове свое на разговоръ и договоръ о оной одъ Турака порезатой порези.

10, Януара писато изъ логора Мишарскога Милошу Поцерцу да Татарина прати у Лозницу оданде у Босну.

11. Януара писато изъ Логора Мишара кнезу Кедиѣю да войску часъ пре скупи и да е овде до Неделѣ.

12. Януара дође отговоръ отъ Крсте Раѣвскога у логоръ Мишаръ за десетке явля да се подписао дати — а за порезу отъ Авизефендіе порезату явля да иѣ не приміо.

13. Януара донесе письмо Турчинъ изъ Шабца у логор Г. Якову, у коемъ Али алайбегъ Синанпашиѣ пише и ище да му допусти и вѣру даде изиѣи крозъ китогъ у Босну съ спаіама и съ. неколико момака.

Отговорено изъ Мишара да ѣе му допусти слободно из старога дослука, докъ са-

мо изъ Београда онай ньіовъ Татаринъ дође да видимо шта ће бити.

14. Януара дође писмо у логоръ Мишарскій отъ Г. Проте изъ Београда, у коемъ явля, да Госъ. Борђе іошъ у београдъ ніе дошао — отговара да Татарина Београд. пошлѣмо у Босну.

14. Януара дође писмо отъ кнеза у логоръ Мишар у коемъ явля да се купе Турци у Босни у дубини и Али-бегъ одъ Сребренице, и да хоче на Шабацъ.

15. Януара опетъ долазіо посланикъ Алай-беговъ и иште да му допусте и вѣру даде изићи мирно крозъ Китогу у Босну съ неколико спахія и свои момака.

Нато отговорсно Ему да ће му то допустити се само ожидавамо Пашайлію изъ Београда.

16. Прото Брко Татаринъ изъ Босне уврѣненъ доста, и каза Господъ. Якову да е таковый гласъ у Босни теѣтеда да Г. Яковъ преко заповести Госъ. Борѣа Турке изъ шанца не пусти. Нато отписато теѣтедару да су такови гласови принесени лажљиви, и да е Турцима тврда вѣра и слободно крозъ Китогу у Босну проћи.

16. Януара дође намъ Ефендіа послать изъБеограда у Мишаръ и донесе писмо одъ Муасіла Шапчаномъ да се спремаю у Босну да су готови како имъ послати Пашайліа дође на путь поћи.

17. Януара однесе Београдски Ефендіа писмо Муазилово до у Тополикъ и предаде нѣнимъ Капетанима, и ишли су Турци у Босну поћи, само се брину што се нѣовъ Пашайліа тако задуго у Београду задержа и врло се сумняю ели живъ.

17. Посласмо писмо на Мензулу на Господъ. Проту, Младена и Симу да часъ пре пошлю Пашайлію и люди Муасилови съ Тескеромъ и везирови съ бурунтіомъ нашанчине да часъ пре изилазе.

18. Примисмо едно Писмо одъ Мелентіе Троношкогъ Ігумена друго отъ кнеза Крсте да су Тефтедеръ, и Аци-бегъ диванъ учинили да воіску купе и Тефтедеръ да е серашѣеръ предъ Сарайліама и Бошняцима а Аци бегъ предъ Скопљацима и међу тай данъ Турци да ће на Москова, али иетино спремаю се на Сербе. Везиръ дао бурунтію, и отъ цара ферманъ да се Турцы купе на Москова.

23. Януара ишао Господаръ Яковъ на ону страну съ Луком, Чупиѣмъ и Дабиѣмъ на састанакъ и разговоръ съ Турцыма отъ коихъ бяху дошли на Састанакъ и на разговоръ Паша Скоплякъ Серакеръ, асан паша, ѣая Паша и Али-Паша, миръ ту учинили подъ тымъ условіемъ да изиѣю сви Паше и ябанска войска изъ Града, но искаюѣи реуме съ едне и съ друге стране, оне кое су Турци реум (узели) отъ нашии искали недадоше, а кое су опетъ нашии отъ Турака искали, Турцы недадоше: Турци искали у Рсумъ проту а Г. Яковъ искао Сулейшаппашина сина, нису се могли посолити, и тако се разишли.

23. Януара у вече доѣе досподаръ Ђорѣе с Маркомъ Катиѣм и съ Станоемъ Главашомъ и съ неколике конника у логоръ Мишарскій поради Шабца.

24. Януара прегледасмо Бурунтію, што е везіръ Београдскій у Шабаць Туркамъ писао; и наѣосмо да везіръ Београдскій писао Туркомъ да изиѣю сви а да остану 2. Паше увѣрио иутврдіо да ѣе скоро отъ Цара имъ Индаты стиѣи; сасвимъ отъ друге руке писао е него што е казао и уговоріо Господаръ Ђорѣе у Београду.

24. Януара та стварь явлѣна отъ Господара Ђорѣа и Г, Якова. Господ, Младену и Господ, Симы и свимъ Старешинама Београдскимъ и препоручено да што выше и у вароши и у Граду держе, да што болѣ чуваю и да се преваре бое, а притомъ везира да честно и поштено держе, да га ни учемъ неувреде, нити какавъ знакъ злочести не покажу.

24. Януара после подне бысть састанакъ и разговоръ съ Турцима вше Тополика подъ брестом, съ наше стране быо Господаръ Ђорѣе съ Г. Яковомъ, Протом; Лукомъ Чупиѣемъ, съ Станоемъ и Г. Маркомъ, Катиѣемъ, съ Милошемъ поцерцем, а отъ Турске стране бяху Сулейманъ Паша, Асанпаша, Ђая паша и Али паша, на томъ састанку и разговору миръ сасвимъ установлѣнъ и заклетвомъ вѣре съ обе стране утверѣенъ подъ тимъ уговоромъ да Турци сви и паше све изиѣю у Босну да остане Янисарача съ Диздаромъ и да нашъ кнезь съ своіомъ жевабіомъ сѣдне уговорено да наши даду 40 кола и лаѣе да дѣцу и жене испрате, уговорено да Рсумъ съ обе стране поглавити люди буду, топове и жебану преписали на везира Београдскогъ човека и на Муасілова човека,

уговорено да роблѣ наше, кое се у Шабцу застало врати се, и Турке потомъ до Дрине да испратимо; терминъ у Субботу, Недѣлю и Понедѣльникъ оставити.

24. Януара кнезъ Милићъ Кедићъ на трећу Г. Яковлѣву заповѣсть у Мишаръ дошао съ войскомъ.

24. Януара отговорено Афисъ Ефенди изъ Мишара, како е миръ установлѣнъ и како е већъ Рсумъ съ едне и съ друге стране узетъ явлѣно му да е свершено све по царской заповѣсти, и терминъ докле е опредѣленъ.

24. Примисмо писмо отъ Евте Чотрића, у коему явля да се Тугци спремаю на насъ кои часъ да съ нѣни Шпіони чрезъ свогъ кодъ Турака шпиунлука и по 2. Биниша огрнули — друго да су нѣки противъ Антоніа устали.

На то отговорено Евти перво да онъ добро позорствуе на Турке и често нама обзнанюе, и да закаже противникомъ Антонинимъ да се они проѣу Антоніа ербо ће лудо главе изг убити.

26. Януара по уговору и учинѣномъ миру Рсуми съ едне и съ друге стране размѣнѣни, Туркомъ кола дати и лаѣе, и око подна Паше и Турци сасвимъ изиѣоше из Шабца Града,

едни отишли нашомъ страномъ и испраћснп и другіи водомъ найпаче жене и дѣца и све ствари. По изшествію нѣовомъ изъ града остао нашъ еданъ войвода кои іошъ у вече.

25. Януара на конакъ у Шабаць са 42. друга, и онъ пріиміо градъ, потомъ наша сва войска око подне съ радостію съ пѣснію унишла у Шабаць. Ту были отъ Сербски поглавара Господаръ Ђорђе Петровићъ верховнѣ Србскій Поглаваръ, Яковъ Стефановичъ валѣвскій и Шабачкій комендант, Марко Катићъ Београдскій, Станое Смедеревскій, Лука Шабачкій и Прота Матей. унишавши у градъ топове све бацали на Шенлукъ на благодареніе богу и на радость целоме Сербскоме роду.

26. Януара дође писмо у Шабаць изъ Ядра отъ све фукаре, питаю за совѣтъ и разговоръ и на заповестъ.

Отговорено: како е царъ поклоніо нама овай пашалукъ до Дрине, мы съ оне стране Дрине ништа да неймамо, а они сове стране Дрине; ако пређю пушком и дочекати; на заповестъ да долазе къ Г. Ђорђе Бегу и отъ насъ; зато къ нама людій неколико да пошлю.

30. Януара дође писмо отъ Грбовића и

явля да ће новце за Гарабилѣ скоро послати пита шта имамо ново и за калуђера и Манастирѣ пита, тога истога отговорено му; да новаца брже гледа, да се калуђера и манастира онѣ сасвимѣ окане, да пошлѣ Равайла у Београдѣ. — явлѣно му за Шабацѣ како е узетѣ.

30. Януара писано Живку Дабићу за Матею што е девойку отео, да оде Живко у Кличевац, и да удари 100 штапа матеји оштрие, и да му закаше 100 гроша Глобе што ће девойци дати, и ономе кои девойку узме.

31. Януара доће писмо отъ кнеза Грбовића отъ Сокола нама у шабацѣ, явля како Турци изъ Сокола еднии отлазе, еднии долазе пита шта ће имѣ:

Отговорено му: да узапте све да не даду Турцима долазити, но да имѣ яве ко ће ићи нека иде, ко неће нека оставе; и явлѣно му, да ћемо мы скоро тамо.

1. Фебруара доће писмо отъ попа Миће у Шабацѣ къ нама пита за совѣтъ; отговорено му: да е наша брига о нѣму да се добро и поштено влада и да се юначки держи, а онѣ ће бити поглавица у той нахій а не другій Ябанжіа;

и да намъ яви што се ради за десетке и за див-
ницу, изъ чіе е то главе. — — —

4. Фебруара отговоръ у Шабацъ-дође да е
попъ, хажіа и молеръ отишли у Београд Госпо-
дару, и да нѣи два купе десетке.

6. Фебруара дошли изъ Ядра Ефта Игу-
манъ и кметовп и ищю да имъ се поставе старе-
шине. Писато Г, Борѣю за ту стваръ, да тре-
ба еданъ старешина у Ядру, а другї у Ра-
ѣвини, и да мы безъ Г. заповети то уре-
дпти неможемо, зато Г. явлѣно и Ефта са 3.
оправлѣнъ къ Господару у Београдъ.

7, Фебруара дошло писмо у Шабацъ отъ
кнеза Крсте Раѣвскога; явля како су имали
скупщину, и сиротиня сва за нама пристала,
и ище старешине, явля како Ефта Чотриѣ
наше писмо и заповѣсть послату на савъ та-
мошній народъ нїе изнео шилъ свога сина и
попа къ нама и у Београдъ. тога истога дође
писмо и отъ кнеза Ядра Ефте Неделькова и
отъ Бїнбаше Мирка, являю, како сви хоѣс съ
нама, ищю Старешину являю, како су Мирка
Бїнбашомъ у скупщини поставили, являю за
Чотриѣ Ефту да само мути, да е Турскїй а
не Сиротинскїй шилъ свога духовника и кме-

кметове на заповѣсть къ нама съ намѣреніемъ да и оправимо у Београдъ къ Г, Ђорђю,

7. Фебруара писато Г, Ђорђю и явлѣно за тога Ефту Чотрића како ништа друго не ради него мути; явлѣно за Крсту и Ефту Неделькова и за Мирка да су добри и поште-ни люди и да су заслужили старешинство најпаче Крста да изволи нѣи поспавити и нама за нѣи заповедити да Ефти ништа неверуе и да му власти не да, оправлѣни съ писмомъ и кметови и духовници.

8. Дошло писмо изъ Београда у Шабац отъ Г. Ђорђа явля да су све скеле отъ Пореча до Дрине продате за 85000 — препоручуе да беглук свинѣ или новце Живковићу за дугъ дамо, такођеръ заоставше летошнѣ волове да дамо, такођеръ заоставшу хиляду гроша отъ скеле да пошлѣмо.

То исто отъ Г. Младена дошло:

Отговорено: да ће мо све свершити и да кабулимо како су наредили само да намъ изволи явити за ту хиладу гроша, како е остало, за беглуксвинѣ да ћемо и дати Живковићу за волове да намъ најпре яве колико е отъ кое кнежине издато пакъ и то. —

13. Фебруара дошло писмо изъ Тополе

отъ Г. Ђорѣа у Забрежъ намъ пише у нѣму да изаѣмѣсто нѣга Г. Яковъ у Зворничку нахию и да заповѣсть издаде и науку людма даде, и да имъ Старешину постави и съ нама у одну стопу да и уреди. — Отговорено —

14. Да ѣе тУ заповѣсть точно свершити и съ войскомъ изиѣи у Зворничку нахию и све свершити точно да ѣе имъ старешину поставити и зликовце и неправе кои путемнеѣе да ѣе и казнити — — — за ону двоицу Шариѣа и Деву да ѣе и послати на уречено мѣсто; явлѣно е како су Лешничани и Лозничани криви што су Турци прешли на ову страну преко Дрине и три човека имъ посѣкли за кое злодѣло явио да ѣе Лешничане и Лозничане Турке на Дрину натерати.

25. Примлѣно писмо отъ кнеза Крсте явля да е Молеръ са Соколянима миръ учинио, и тако онъ войску свою натрагъ повратио. Пита насъ ели долни край Ядра у согласию, явля да е звао Ядране на договоръ и нису хотѣли доѣи.

Отговорено кнезъ Крсти и явлѣно даѣе Г. Яковъ собом у Зворничку нахию изиѣи по заповѣсти Г. Ђорѣа и све урегулати како што

му е заповеђено. — и препоручено да изиђе
Г. Якову насрѣтеніе са свои кметови и Све-
штеницима, то исто јављено и кнезу Ефти
Недельковићу.

Нико ме не љуби.

Нико на свету не љуби мене,
Мрзак и мени пост'о свет . . .
Сад тужим, гледам, чуду се чудим,
Успламтим често тек да полудим,
Па тугом вељом љуто обузет;
Ножа се хватим, срцу полетим,
За горке муке да му с' осветим! . . .

Ал' нешто живот уздржи мој —
Запламти пламен, захује гласи,
Задршћу прси црни уздаси:
„Косово где је, да њега светиш,
Та живот чувај да њим полетиш
За српство своје у крвав бој! . . .“

14. маја 1862.

Стојан.

Три дана на Цетвња.

Путничка Црта од 1858.

13. Јулија. Једва сам се данас опростијо
с Милошем, Милицом, и његовом остарелом Мај-

ком, гостише ме пуна два дана, испитиваше ме, и приповедаше ми, а миличин заручник биће ми вођа до Цетиња.*)

Ноћ беше тија, светла, кад се опрости са мојим пландиштем, ваљало ми је опет до ис под вра Ловћена успети се, истина предстојашеми исте муке, али и пређашње уживање, осећање.

Плавоћа неба беше као и напуљска, и пропонтиска, а вулкански спод као и везувски и олимписки, као што небо беше ретко звездама искићено, исто тако и борови једини уреси динарски планина, де где и де где дизаше гордо главу из опаљеног камена, као палма што се диже по пространим пустошима голе Арабије.

Ево ме и опет на Ловћену, оћули и сада описати моја бурна осећања, или угушитији па нек трају до последнег — суђенога данка? нећу, ја сам на оном месту већ и плакао и превртао се од радости, и жалости, ја сам већ једном бијо сретан на овоме месту, па јел могуће човеку и више пута, ја сам бијо готов

*) Види мој чланак „Дан и ноћ на Ловћену“ у I. св. Лѣтописа од 1859. ил моју Словенку књигу VI.

за уживање оног једног моговења жртвовати вас остали и свет и живот.

Још једном заигра се срце у грудима, а појури крвце у лице, која престави пред очи још једном прошле предмете, ја снева на јави, видео почучеле кнеза и војводе, срдаре и перјанике, чу јеку од гусала и оружја граовсгога, писку сиротиње раје, и усклик црногорске победе, велим све то још једном ставими се пред очи у силноме уображењу, па се спусти дубоко у унутарњост на вековање.

Ваљало ми се спуштити с Ловћена, но поглед ми утече северо западу, гледао сам Котор, Грбаљ, Жупу, Браиће, Маине, Кривошије, и чувени Рисањ на крајини, срањивао сам живаљ и обичаје ти племена с црногорским, све је горостасно, величанствено, подједнако, упажа се сродство, заједништво од векова трајуће — ту је и жеља и осећање да се старе свезе обнове — да падну сада постојеће политичке разграде, јер те више њином с'јужењу сметају, него и море и клисуре — само јел у њима потребите физичке снаге.

Од Ловћена до Овчар планине коју ми ваља прегазити сасвим гоје камени пустош,

путем нагазисмо на неколико лежећи борови
клада, које су вајкада одсечени, чудно ми
беше што ми рече вођа да је то на потребу
господара посечено и да тако лежи од више
година без да је ко други дирнуо, ма да је
иначе у правој Црној гори доста велика оску-
дица у дрвима, па нек реку сада некоји на-
ученици да и нецивилизовани народи немогу
имати правога појма о слободи — сигурно-
сти имања и личности.

Бирајућ камен по камен де ћу стати који
беше мање оштрљастии, премишљао сам за-
што се грабе сури Турци, за ову како црно-
горац вели „врећу камења“ која кад је Бог свет
стварао баш над данашњом Црном гором про-
дрла се, те се зато све у камен претурило,
није могуће за ово голо стење, јер од каме-
на ником ни камена, него за ону идеу коју ово
камење подржава, идеју свесрпскога васкресења.

Што је црна гора српству — то су ова
брда која саде газим Црној гори — катунска
наија то је колевка и чуварица Црногорске
светиње — слободе, она је се висом понај-
више узвисила, њезине крајине и на мору и
на копну најодсеченије су и најстрменитије, а

површина по најгребенија и голотнија, ту су се најпрво настањили косовски остатци заробљеног царства, ту се први развио барјак слободe 1703. г. кад је св. Петар сицилијански вечер на Његуши учинио, ту је положен први камен будуће српске државине и величине

Сунце је високо скочило кад се на „Овчар“ успесмо, танка магла је покрила даљу околицу, а пред нама, пред нама се свеједнако још пружао каменити пустош де и где окићен бором, више од четири уре одасмо, без да још и једне живе душе упазисмо, што мо вођо реко: вука ни ајдука; у мене се поче моја ономадашња болест опет показивати, а лека опет ни одкуда, љута жеђца ми је грло морило, а потока и извора ни де као у захари. Вођо ме и опет ста тешити да у околици мора планишта или стана бити, те ћу се млека ил сурутке напојити.

Путања нам је боља, у толико што једнако нуз брдо ићи имамо, вођа ми рече да би се већ и Цетиње видиле, да није окука и клисура, што ниже идосмо као да стене де и где беше танким зеленилом покривене, ово у мене наду је гојило, да што пре морамо на стадо

наићи, да би и глади и жеђи колико толико одолео.

Подне је било кад мој вођо рече ми да смо близу једнога стана и ако ми је воља он ће викнути те ће нам на пут што смока изнети, јер ако под кров одемо мораћемо се дуже задржати а он је рад још вечерас и дому се вратити.

Гора је јечала „да је у крај пута Србаљ из далека, те да му је глад и жеђца тешко досадила но ако је кога на стану да му уморном изнесу кру'а и јестива“; још ове речи мога вође одбијене околним кршјем разлегале су се по мојој унутарњости кад запази једну женскињу црном копреном на глави де се вере по кланци у руци с једним котлом а под пазу'ом сомуном леба, и по маломе допаде пред нас скромно поздрављајући нас, велећ да јој мушке главе ниједне на дому није, те окром скоро узварена млека нема ничег више, ја јој се срдачно зафали, па поче живахно мерити дубљину котла, за тили часак празна црева укрутисмо, те по нагону мога вође пут даље продужи смо, с тим боље што ми жена рече да још није много до Цетиња.

Полазећи упита је шта сам дужан, по Богу брате ништа, но ако ти је воља мојим ђетима што даровати да је просто, на ото ја јој стисну једну цванцику, па потего смо напред, а она оста благосиљајући нас, и очима пратећи нас, све док за један окук незайђосмо.

По маломе оду уљегосмо у лужину, беше то по гушћи шумарак, окром бора вила се и танковарна јела, спод је бијо лепом травом покривен, по којој пасоше неколико мелеза од швајцарски крава, вођа ми каза да су то господарова говеда.

Но дуго се ненауживасмо дебелога лада, јер већ бесмо на крају шумарка, беше за ме изглед величанствен, предамном се пружало лепо коритасто поље, тамо и амо разштркани су камени домови, баш под мојим подножјем ограђен неколицином јаблана диже се дивни манастир, лево на вр'у једног брдашца уздигла се мрка кула окићена турским главама и турским оружјем, између камени кућуретака лежи у четвороуглу дворац црногорски владара пун озбиљности, као да и сам осећа шта гледа у њему данаске Србинство, а тамо далеко изнад зелени долина што се пружају Његушима и

Реци Црнојевићевој, уздижу се опет камене врлети, те око овог чаробног котлаца још чаробнији ланац сачињавају.

Читаоцу и да не кажем, мислим да знаде да сам на Цетиња.

14. јулија. Конаковао сам у локанди, тако Црногорац по талијански зове гостилник, одаја је голема ноћило нас је у њој више од двадесет особа, ја, један руски частник, и један францески топџија у постељама, а остали Црногорци већим делом војводе и сенатори пружише се по споду, те ркаше све да се је разлегало.

Није ме дуго сан савладао, разне мисли роиле су ми се по глави, кад сам гледно изван себе мислио сам да се налазим де год у сред западне Евроне, таваница и околни зидови бе'у плаво обојадисани, а по тој плавоћи разне слике из царства животиња, но кад сам гледно око себе, онда осведочи се да сам на југо истоку, таваница и зидови бе'у дрви подупрти, да се на тле необоре, око мене пружише се по споду чувари српске слободе дугом пушком под главом, а за појасом светлим

јатаганом, сневајући о љутом боју, и јуначком мегдану.

Наспоменуо сам да самном конаковаше један Рус и један Француз, обојица рекао би да спадаше у класу шарлатана, руски офицер беше родом из Васојевића, није знао ни читати ни писати, а носио частничко одело, имао је собом и једног послужитеља у грчкој сукњи, који га је тако тиранизирао, као да му раван беше, људи ми доцније причаше да исти Васојевићанин беше и сам послужитељ па кад му на Кавказу погину предстојник а он дочепа се коња и дипломе, те преко Цариграда у Црну гору да војује, изузимајући његово незнање беше уљудан и скроман, чисто неумеде се слободно ни кретати. Француз беше такође млад човек, живљег значаја, који је из Белгије по позиву кнежевског тајника Деларија дошао да уређује оружницу, овде се сети наше бахове системе, да кад надстојник шума дође из Чешке, морадоше и прости шумари одонуд позвати се, јер наши вишу културу неразмеју, ма да оружјем у руци по сред горе одрастише.

Раноме је граја црногораца пробудила, излазећи из локанде, затече пред њом човека на

једну ногу рома у просто црногорском оделу, беше омален, лица опаљена, и састава појачег, упита ме ко сам и одкуда, поведе реч о знаности и књижевности, обожавајући Пушкина и Бајрона, разговара о политичким расположењима, уфајући много на Русију, говорио је потанко о положају Црне горе и значају Црногораца, о будућности Срба итд. овако зрело разглабање простог Црногорца доведе ме у внезапност, ста се дивити многостручном знању, танком суђењу, и здравом мозгању, на које он смешећи се рече: „зар и ви Србине држите да ми јадни Црногорци ништа другог неумемо ван сећи турске главе.“

Он ми се каза за рођена брата покојног владике, да је служио у руској војсци док му ране ногу необурваше, и да од тог доба станује у својој истини сиромашној но слободној домовини, учећ појединости овог кршовитог народа.

Даклем на Цетиња, на цетињском пољу, у цетињској долини, сада видим да имаде право мој вођо што ми рече: та дивно ти је цетињско поље, и јесте дивно, а нарочито за Црногорца, јер то је понајвећа и травом најбога-

тија пољана, можда једина у катунској наји, има у дужини са'ат и по, и пружа се узано у виду полумесеца, с обе стране скучена, голим стењем и брдима. Па и у тој, тако званој долини овде и онде уздигао се по кој камени брежуљак, обрашћен шушњем и шикарјем, који имају доста слике с пусти гробови окићени жалостном кипресом, те и жалостан утисак на путника чине.

Можда као што ја саде, тако је и 1482. год. Иво Црнојевић сузним оком прегледао ову долину, кад прогоњен издајом млечића, невером рођеног брата, и силом турском мораде предати Жабљак своју имовину Бајазиту II., а он потражити уточишта у ове неприступне врлети.

Многи туђинци а и наши повестописци држећ се народног преданија држе као да Црнојевић Иво насели Црну гору, и да од њега овај предео носи име, но дубровачки повестописци као: Лукари и Мавроурбин тврде да отац Иванов Стеван Црногорац брат Балшин кога је високи Стеван протерао из Зете, а земљу уступијо Вуку Бранковићу, повративши се из Напуља на позив Зећана који на Вука чрез Косовске издаје мрзише, дође у Црну

гору, и на Морачи сагради 1423. г. тврдињу Жабљак. Лукари вели да овај Стеван Црногорац доцније назва се Црнојевић, да се оженио Војисавом ћерју чувеног јунака Кастријотић Скендербега, и да је војујући с Турцима 24 године у 63 боја грдне јим ране задавао. Умро је у Жабљаку, оставивши за собом три сина Ивана, Борђа и Петра, други је погинуо на Ђемовском пољу, а трећег у истом боју заробише и потурчише, који доцније пригони најстаријег брата оставити Жабљак, и повући се у пустош катунске наије.

Овим тедо рећи да кад се отац Иванов зваше Црногорац, да онда ово име давно старије је, и да у овим ма пустим врлетама ипак још у првашње доба свога доселења Срби стана'у, можда управо не Срби, али ипак један део велике словенске гране, која се је доцније у српство прелила. За ово што реко јамчеми прво: обичаји и задружина црногорска, друго: језикословни преостатци у црмничкој наији, који доста слике имају с оним који уздржаше се на некоји далматински и карнерски отоци, треће што још Тукидит обитаоце ови покрајина назива *Εκίετωμεε* које чувени Луцијус пре-

води са „ускок“ а то из узрока, што исти обитаоци бе'у брзи на ногама.

Но ако ја узњекујем као да Иво Црнојевић ненасели Црну гору, то неслажем се пако ни с' они књижевици који тврде да Иво и Цетиње неоснова, држећ и то за пород давности, не, Иво је са својим присталицама већим делом населио пустије пределе катунске и црмничке наије, и саградио тврдињу Ободник (данашњу реку Црнојевића) и град Цетиње. У тој вериме подржава што ни цар Константин (Порфирогенит), ни дукљански Пресвитер, оба добра познаваоца српски покрајина неспомињу ниде град Цетиње, и што у самој Црној гори Његуши за много старију населбину од Цетиња држу се, и најпосле тек што са владом Иве Црнојевића спомињу се у српским старинама као град „Цетиње,“ докле сви старији муче.

Цетињско поље по свој слици и прилици у давније доба мора да беше корито каквога језера, јер оваки долова де од пре вода станова има више у Црној гори, а да воде овим именом крштене бе'у јамчинам далматинска река Цетиња.

Да ово нешто пусто камење дижуће се тамо и амо моћно је прословити, шта би нам се јадно наприповедало, оно би нам рекло како је пре четири столећа видло праћед Иву пуна духа и делања, де присиљен људском више невером нег силом, тољагом у руци окупио мирна стада те у кругу своје задружине проводи идилске сретне дане, како је видило да кад и када букне у њем плам светога огња, те потури стада и тољагу, те ове крше напаја душманском крвљу, како грли ово ладно стење, враћајућ се из широког туђинскога света, де није свога, па и своје рећце чути. Праћед Иво љубијо је и бранијо своју и од Бога презрену сироту домовину, баш као да је знао, да ће његва идеа све донде живети у ови клисура, докле њи сами устраје, да ће његво делање за народ и постојбину у најстарија преданија утопити се, те трајати докле тече и једнога Црногорца, дочекати удес великога словинскога Самона и моравског Светоплука, који код своји племена и данаске живе у бајкама преносећ се с краја на крај, и с колена на колена.

Беше на отом пољу више тужни и радостни светковина. Видело је ово поље на Бур-

Ћев дан 1516. г. грозни растанак Бурђа Црнојевића с' својом сиротом но слободном домовином, то беше последњи владар од лозе Црнојевића који влада овим слободним кршјем, он је више љубијо матер и љубу него слободу и народ, те понаговору њином потуријо домовину, а повуко се у туђинство (Талију), де му је мушко колено трајало до 1630. год. а женско до 1660. године.

Од овог часа пређе владарство Црне горе са српске госпоштине на духовенство, на овом пољу Бурађ Црнојевић пред лицем народа уједини частни крст и бритку сабљу, а то положивши знаке и моћ владарства у руке тада бившем митрополиту Берману.

Црна гора дакле Црнојевићима управљана беше од 1428. до 1516. год. од тада тек по невери госпоштине, по увиђењу преке нужде наступило је владичанско владарење.

Проујао је цео век, да се српска крвца с црногорски клисура потоком слевала у море и језеро бранећи своју веру и слободу, а и материјалне порабе лукави млечића, турско трупле пунило је јазе и кланце црногорске, силне војске лежале су испред слободни брда без да

и једна педља у њи учинише, крст православија сјао се с вр'а Ловћена пуцима српским који стењаше у љутоме јарму сињег ропства, слободни дувајући ветри из пећине праћед Иве Црнојевића, разагнавали су маглу са Косова, глас победе Црногорски јунака видали су ране српски мученика, одважни закључци цетињски скупштина подржавали су угњеталу браћу у вери, подрађивали су у њима уфање и осећање на стару славу и светлу будућност.

Али и цетињско поље — Толоза српства, видело је газећ гадне турке њезине светиње, и потом кориту српске слободе ваљушкаше се на час газитељи частнога крста, али не допреше својим грудима и оружјем својега јунаштва, већ издајом злосретни млечића, неверством своји подли паша и везира, и одметништвом српски одпадника, које семе посеја још клети Вукашин и Вук Бранковић.

Бројила се је 1623 г. на челу Црногорске слобоштине стојао је митрополит Виларијон, он је војево у друштву с млетчићима супрот непријатеља кришћанства, Сулејман паша скадарски продро је у Црну гору почем млетчићи с' Султаном мир закључише, бој је трајао

на брду Вртијелки пуни осам дана, беше стра-
шан, крвав, но су Црногорци јунаци те с ме-
ста непомићу, они се умеју борити, али не
супрот невере и лукавштине, а Сулејман кад
виђе да се неможе јунаштвом, а он се лати
издаје и преваре, он се преваром провуче од
северне стране преко Комана и Чева, те се
сиђе у поље цетињско, овде је и Бог Црно-
горце изневерио, калуђер који је чувао тесни
подлагумисани пролаз, још пре него што Турци
наљегоше, од стра будућ да саморан беше,
даде ватру живу, те црква, манастир, и већи
део Цетиња оде у зрак, да се турске руке
неоскврне на српским светињама, неверни мле-
чићи светише се црногорској пропасти, а Ви-
сарион умре попивши љути отров, намењен му
млечићима, да не преживи јаде своје сироте
пастве

Но 1712. год. владика Данило осветије
је своје мученике, на „царевом Лазу“ Ахмет
паша са 60.000 војске беше до ноге потучен.

Беше мај 1714. г. кад Думан Ђупрелић
са 120.000 војске удари од ерцеговачке стране.
Владика Данило небеше у Црној гори, но зато
се ипак Црногорци лавовски борише. Ђупрелић

код све силе немогаше напред без своја два верна савезника: издаје и преваре. Млечићи и опет издадоше а Ђупрелић позва себи Црногорске главаре на договор на веру, кунећи се да јим ништа неће, у Србина је тврда вера те је веровао, но одкуд у невере вере, чим дођоше му у стан 37 главара, а он намаче целате те преко њиови глава продре у Црну гору, опали Цетиње, и разбаци се по цетињском пољу. На истом жалостном пољу даде тиран црногорску чељад која утече Дужду под закриље, коју опет невера издаде Турцима, да је бесни кољу по цетињском пољу — јадно поље, мешто воде крв твоје деце напајало је твоје суво и опаљено недро, крв твоје деце, на мешто душманске шкروпило је пусто стење и шикарје

Но 1716. г. повративши се владика Данило осветио је достојно своју нејаку чељад, главе Ченгића и бега Љубовића падоше на истом цетињском пољу, побусише гробове црногорски мученика, својим главама утешише удовице црногорске.

Беше и опет мај 1785. г. кад удари Мах-

мут Бушатлија са свом Арбанијом на наије Љешанску и Ријечку, и опет не беше владике црногорског у својој столици, Петар Петровић први Његуш бавио се је тада у Русији, киме играше се руски политици, докле се је он борио аристократским сплеткама, дотле Махмут издајом некоји несретни Бајица доведен на цетињско поље, опали манастир, и прими араче од шест околних племена.

Сирома владика, после године дана, на истом пољу покривеним дубоким снегом, окупио је своју сиротињу, те пред сведоцима леденим брдима и опаљеним зградама даде пастви и узе од ње реч — страшну, крваву, да ће ју своје покајати — осветити се . . .

У течају 11 година љуто су се Црногорци осветили, а најљуће 1796. на малу госпођу међу Спужом и Подгорицом, на десној страни Мораче, од 34.000 турака оста на месту 3.400, окром што ји Морача прогутала, међу којима 62 бега и сам главом Махмут паша, његово тело сагореше Црногорци кајућ своје богомоље, а главом окитише кулу на пољу цетињском.

И данаске на истом пољу леже толики силни Корифеји, које донесоше Црногори с

Гра'овца, по разбићу грдном Усеин паше, но њи ћу посебице до кој дан прегледати, и што вредније нађем прибележити.

Сунце се је клањало западу, лака магла притисла је цетињско поље, мој је поглед почивао на поузвишеној каменој кули, чуварици одметнички глава, као што швајцарци чувају у Муртену кости своји душмански бургундоваца, тако и Црногорац поноси се лубањама: Махмуд бушатлића, Љубовића и Ченгића, несретни потомака негдашње силне српске госпоштине, што за љубав господства изневереше веру и варод.

15. јулија. Ноћаске сам ноћијо код ђакона и учитеља Стевана Петрановића, што је ускочијо из Далмације у Црну гору. Немогу да неспоменем његово искрено гостопримство којим ме је врело дочекао.

Шњим сам предузео данас потање прегледати Цетиње, и налазеће се по њем црногорске старине и вредности.

Данашњи цетињски манастир, до скоро станиште слободни српски владара, лежи у подножију једног брдашца, и змијовидно кривудајућ се не само оградом већ и једним ку-

том зданија успиње се и на само брдо, испод њега је цетињска црква, а покрај ове камена зграда, де некад калуђери становаше, а данаске лежају граовски рањеници, још ниже, право рећи у долини протеже се зграда у четвороуглу, окружена високим зидом, то је станиште данашњи светски господара. Око и изнад манастира протеже се лепо зелено поље, по којем тамо и онде уздигао се у правоме реду по кој камени кућуретак, више од двадесетине није и избројати, то је главна улица цетињска. Украј ове широке улице имаде са стране још повише мањи кућица и колеба. Поље као што већ реко по ком су ове грађевине зелено је и травом обрастло, на среди њега, недалеко од локанде камена је бистерна (цистери) богата лепом и чистом водом; изнад свега овог на највишем брдашцу, као господарећим над Цетињама, диже се мрка четвороуголна кула, чији кров ките јуначки Црногорци посеченим главама своји душмана. Лево од куле пружа се у долини једна дрвена зграда већим делом од летава, слична каквој котабањи ил црепари, то је нови арсенал, де се чувају ратне потребе од Турака поотимате.

Пред манастиром сам, кога сагради по повратку свом из Талије 1482. год. Иван Црнојевић, зидине и стогнови (басамаци) још су они исти које је Иво саградио, ма да је кров од то доба већ три пут пламтео, као што напред рекосмо опалио га је 1623. г. Сулејман наша. Црногорски летописи веле да манастир кога Иво сагради беше прекрасан, и да у његовој првој пропасти пропаде: многе драгоцене древности, које би данаске служиле на наш понос и славу пред целим просвештеним светом. По прогнању Турака обнови га помоћу народа митрополит Сава Калуђерићић. Други пут га опали Ђупрелић у мају 1714. год. а обнови владика Данило. По трећи пут ужегао га је одметник Махмут такође маја 1785. г. а доцније годину дана обновио га св. Петар владика Његуш, у ком је стању и данаске. Спољашњи изглед, зидови, стогнови и одници у доста трошном су стању. Унутарњост оправљао је последњи владика Петар II.

У манастиру окром архимандрита (данашњег владике) који је такође из Далмације ускочио, ненађо више ниједног калуђера, и он беше човек уљудан и изображен, и на прву

реч отвори ми књижницу монастирску, или како они зову азнару, у којој оно мало артија и старина нађо у најбољем реду. Црквене потребе, као: различни сребрни и златни сосуди, још пре прве пронасти монастирске, сложене су биле у једно велико звоно и закопано у земљу, за које се ни дан данашњи незна. Што данаске имаде то је све доцније из старе Србије и Аустрије пренешено. Међу главнијима ово су: а) Еванђелије, печатано 1697. год. у Лаври Кијевској за Петра Алексијевића. б) Сребрна трифила из српске пећске патријаршије, сасвим данашњим слична. в) Бедреница Арсенија Црнојевића патријара пећског, коју дарива краљица Марија Терезија св. Петру. г) Повластица Буре Црнојевића манастиру Цетињама, у којој истом прилаже: винограде, воћа и воденице од 7003. год. на Видов дан (1455.), на целоме арку с печатом црногорским. д) Хрисовуља на половини арка у дужини, од Стевана: краља все Србске и помрске земле, манастиру Врањину, грађеном по св. Сави, де беше и прва митрополија српска; издата је 6708. год. е) Опет Хрисовуља од истог краља Стефана, у којој прилаже село Орахово, и ца-

рину у Плавницу истоме манастиру. ж) Хрисовуља од Душана истом манастиру, у којој прилаже село Трново, „Стефанъ по милости Божијоу краљ Душанъ и самодержец Србскии и поморскии земли,“ на арку у дужини, де треба да је година, онде мањка артија. Ниже је додато да истом манастиру прилаже и село Дупило. з) Хрисовуља од Стефана Уроша којом прилаже истом манастиру село Орково, и овде мањка година кад је издата и подпис. и) Хрисовуља којом Стефан Урош истом манастиру прилаже село Бучељ, на десној страни стоји подписано: Стефанъ, а на левој само: краљ. Сви ови писмени споменици добро су сачувани, ја сам ји само поради језика и правописа по нешто преписао, из узрока што и је др. Миклошић и Ткалац верно снимили те ји наравно читајућем свету приопштити.

Прегледавши ове старине позва ме архимандрит, за показати ми старине које осташе као имовина покојног владике Петра II., коју по смрти заветова овом манастиру, међу иним главнији су један ковчежић, мложина римски и грчки новаца, и други ситница, које Црногорци ископаше де негда постоја чувени рим-

ски град Дукља (Диоклеа), одкуд произиђе цар Дукљанин, и које доцније за српско време дуго беше столица зентски вр'овни жупана. Један мали златни крст одвећ уметнички израђен, на дољњем крају можно је читати „цар Стефан“ остало је збрисано, ово је донешено на Цетиње из једног арбанашког манастира. И један уломак у четвртини од двадесет листова, рукопис је латиницом у дубровачком наречију садржавајући трагедију: Јелену почињајући од сцене треће, и „епос“ skazevagne Троје ихехене у осмомерном и четиростопном мерилу. Ја држим да ће ју бити преоставштине Ивана Гундулића, и да на Цетиње доспеше или после пљачке Дубровника по Црногорцима 1812. г. или га како сам покојни владика кроз пријатељство из Дубровника добави.

Показаше ми и преостатке негдашње печатње, која је у овом манастиру више крат деловала, још таки у почетку своје владе старао се је Иво Црнојевић да набави ово чедо умнога напредка у својој кршовитој домовини, у ту сврху он је једну зграду у тврдињи Ободнику (данаске Реци Црнојевићевој) још 1486. год. саградијо, но смрт недаде му ово

сасвим у дело привести, то беше остављено његовом сину Бурђу, који је такође књигопечатњу 1491. год. из Млетака и набавио, која је ревностно и делала, час на реци Црнојевићевој, час у цетињском, а на час и у острогском манастиру, између ини многи дела мени су следећа позната : а) Октоихъ, првѣје четѣре гласа напеч. (въ Цѣтинѣ въ Черногорији) повелѣниѣмъ Черногорскаго Воеводи Георгија Черноввића, при митроп. Вавилп. іеромонахомъ Макариѣмъ въ 1494. in folio стр. 269. б) Псалтирь съ возслѣдованиѣмъ напеч. іеромонахомъ Макариѣмъ въ Цѣтинѣ 1495. год. in 4. 384 стр. в) книга Никона Черногорца. безъ вѣхода, издање недокончано. Острог 1640. г. in folio 96. стр. Но непрође дуго времена, а Црногорци неимајући олова употребише писмена, да у мешто своју повестницу предаду свету на артију, меташе ји у пушке, те тима писаше своја рабра и јуначка дела по турском трупљу и лешинама. После тога допуњавао је печатњу и владика Данило и Петар I., а најбоље последњи Петар Петровић Његуш де се печаташе : Грлице, Дика Црногорска, и др. м. да-

наске се и кнез Данило спрема да је још у бољи ред доведе.

За световне владе у Црној гори митрополити Црногорски становаше у овоме манастиру, и пре владе Ивана Црнојевића беше на Цетиња архиепископска столица, но 1482. г. Иво уздигне је за: зетску митрополију, и тако одпаднувши од пећске патријаршије поста самостална; ово се потврђава дипломом Ивана Црнојевића издате Висариону првом митрополиту, којом допушта му се да у новосаграђеном манастиру може обитавати. Иза овога седели су у столици митрополије црногорске следећи митрополити који уједно беше и световни господари Црне гере: Герман, Рувим, Пахомије Коман, Мардарије Корпећанин, Рувим Вељекрајски, Василије Вељекрајски, Висаријон Баица, Сава Калуђерићић, Данило Петровић, Сава Петровић, Василије Петровић, Петар I. Петровић Његуш, и Петар II. Петровић Његуш, који већим делом покопати су у манастиру Стањевићи.

Пред храмом сам Божијим, и ово је рукотвор Ивана Црнојевића, црквица је мала, за вештака и старина испитаоца није од многе

вредности, али за Србина, чије груди грије давна прошлост има и сувише, колико је пало црногорски јунака око ње бранећи је од руку погански, колико је клечало слаби стараца и нејаке деце на овом ладном споду којима Бог недаде снаге да својој претећој отачбини помогну, њиове молитве и сузе пролише се у мешто крви пред божијим олтаром, да би се вишњи смиловао те сачувао ово једино гњездо српске слободе од ропства и турскога ига, и ја сам пао и молијо се, али не да је више уздржи, сачува, него да је распростре далеко, докле и једна српска реч допире

Иконостас је дрвен, окићен лепим резаријама, најдивније су над царским вратима, на вр'у иконостаса три су крста, а на сваком крсту по један дрвен голуб, испред иконостаса гору два велика тумбакчна чирака, пуна разнообојадисани свећа, окићени разним врпцама, које све на човека неки сневајући, идиљски утисак имаде.

У недрима ове цркве лежу два слободна, независна црногорска владара: војвода Стеван Црнојевић, син онога Бурђа што је на Ђемовском пољу погинуо, владао је дуго и сретно,

и преминуо је у немоћној старости. Други је Петар Петровић I. Његуш, његово свето тело у ћивоту је пред иконостасом, саркофаг у лику сандука каменит је, поклопац му је црно обојадисан. а на вр'у истога распетије је Христа, неки ми рекоше да смртне куће руски владара у Москви и Петрограду на длаку су овоме слични. Горе сам наспоменуо да су већим делом остале владике у манастиру Стањевићима покопати, имаде ји и у Острогу, а овај је једини ка Цетиња, ма да његова жеља беше укопаним бити де год украј пута с надписом: „Здѣ почиваетъ любительъ своѣга рода“ но народ пун свести не те свога ослободиоца, верна чувара свога, и своје слободе, усподобити с осталим истина заслужним но њему неравним духовним и светским владарима, народ га је закопао украј достојна братучеда праћед Иве, јер он окром што је Црну гору опростијо Турака, и порту пригонијо да је припозна за независну, што је за своје четрдесетшестогодишње владе турску силу више крат потресао, Мармонта и Вукасовића у политици надиграо, он први беше који Црну гору упозна с Европом, и свој народ корак ближе приведе кул-

турном животу европски народа, Карара вели: да га слободно сравнити можемо с великим Петром, и на место руски додати црногорски. Он је и гладнога наранијо, јер је у Црну гору кртуље (кромпира) насадијо, и болна излечијо, јер је каламлење завео, и глупа просветијо, јер је први школу подигао, као што је бијо страшан у борби, таки је бијо и реформатор у миру. — Зато га је с правом његов народ за светитеља и припознао — јер кад се ваки славити нећеју, да којићеју.

Једва да је упокојени владика и четири године у земљи становао, кад како једни веле његов дух јави се у сну Петру Петровићу II. с речима да му је тешко да преко њега људске стопе прелазе, овако му се јављо више пута, док најпосле овај несаопшти главарима, који га принуде ископати га за осведочити се, отворивши гроб нађу га сасвим целокупна, вадећи га напоље недаде се покренути, док не држаше му јутрења и бденија, сад тек могоше га до иконостаса донети, де скупљени народ из свију крајева Црне горе прогласи га за свог свеца саставивши му у част и славу кондак и тропар.

Други приповедају да се је светитељ нај-
прво неком дечаку целокупан у чудној свет-
лости на сну пријавио, усљед чега копаше
та и невредима нађоше. Неки тврде да и да-
наске целокупан лежи у сандуку одкуд чу-
деса чини, многи Црногорци, шта више и други
Срби из Турске нађоше код њега својим не-
дугима изцелења. Приповедаше ми да бол-
ници по два по три дана у цркви проводе не-
окусајућ залогаја леба, понајвише изцељује с'
ума сишавше и побеснивше — вера твоја спа-
сет ја. У част овог светитеља саградијо је ње-
гов посљедовалац Петар II. црквицу на вр-
хову Ловћена, де и сам покопан лежи, куда силни
Црногорац из признателности оди поклонити
му се.

У Црној гори слабо видео сам звона, и
то већег састава. и они у нужди већим делом
употребише се супрот непријатеља. Цетињска
звона набавијо је из Млетака Данило Петровић
први Његуш, на једноме у колико се даје чи-
тати урезано је „Opus Bartholomaei de Polis
Venet. . . . Anno 1718. . . . Daniel Metropolita
di Skanderia ed oltra Marina.

После обеда посетисмо школу, де зате-

космо до двадесет мушке деце, морам рећи да би желети било да наша деца ти година толики напредак чине, учуди се кад ји учитељ поче испитивати из српске повестнице земљописа, црковне повестнице итд. деца одговараше отворено, сигурно и слободно, с таким самосвешћу да баш само тако мора бити и никако друкчије, сени ми кроз главу, кад ће сретно доба приспети да Црна гора у крај јунака с мачем на бојном пољу, стане одрањивати и јунаке с умном силом на пољу знанственом, да Црногорци буду на југу што Швајцарци на западу.

Пред дворцем сам црногорског владара, и њега је саградијо праћед Иво, и њега су трипут опалили Турци, јадни дворац. колике жалости и он беше сведок, од како премину његов саградиоц „Иван Бег“. За Иваном становао је у њем син му Бурађ, но неимавши од срца порода немогаше на Цетиња остати, већ се пресели у Јакину и Млетке, де је без гласа преминуо. За њим је седео наспоменути Стеван, који дуго владаше и премину у дубокој старости на Цетиња, за његове владе беше и дворац мало главу уздигао, заото по смрти

његовој притиште га што љућа жалост. За Стеваном владао је старији му син Иван, но који на свог ђеду неумете се, он се је оженио размазном млетачком бојарком, Катарином Оријом, владао је одвећ мало, имао је сина Буру, који такође оженивши се млетачком бојарком, по наговору исте и матере, које не љубише ма слободне но пугте врлети црногорске, којима неодговара овај мали дворац на прама млетачким палачама у којима размазно одрастише, пресели се такође по краткој влади у Млетке 1516 год. Летописи Црногорски веле: да при растанку последњег Црнојевића с ломном гором Црном беше велики вопл и риданије, да је плакао и Бурађ и народ, као да предчувствоваше долазеће беде са одласком последњег огранка српске властеле, на пољу Цетињском предаде Бурђе митрополиту Герману не само владу Црне горе, већ и грб своје прађедова, народ са својим митрополитом испраћије је свога последњег световног владара Котору на море. Са одласком мезимца породице Црнојевића отимаше се кроз векове Турци и Млечићи за пугта но слободна црногорска брда, држећ да у Црној гори није више закони вла-

дара, но Бог, разборитост владика и пожртвовање Црногораца сачуваше је неоскврњену до данаске.

Дворац као што већ реко лежи у долини, заузима велико просторје, грађен је на један бој (кат), ограђен је високом заградом у четвороуглу, има доста слике с нашим сремским задужбинама, на сваком углу има по једну караулу, де перјанци стражаре, на једној овакој развијена је велика земаљска застава, на црвено - плаво - белом пољу душанов је грб и црногорски оро, који њима заиста више сличи него Прусији и другим државама, јер он и са леће са своји крша негдашњу Иван - беговину, коју данаске гадна сила и ладна политика држи у туђим рукама, испред караула лежи у дрви по неколицину топова, овде се сети речи једног нашег родољуба који каза, „оћу л' бити сретан да чујем једном пуцати и независне српске топове, било у боју или на весељу“. Ја у мисли придода оћемо л' и кад ћемо доживети да се развије ова застава по негдашњој Душанији

Дворац изнутра нисам по'одијо јер не беше на дому господара.

Кула коју некада китише црногорски јунаци душманским главама од неко доба пуста је, на њојзи почива печат давности, но немого сазнати ко ју је саградијо, њезино камење попрскано је душманском крвљу, а у њезиној унутарњости труну лубање силније тирана, које дуго кљуваше сури орли и црни гаврани, изметање на њој душмански глава укинуо је пред смрт владика Петар II., он је тиме тео указати благородну освету кришћанским душманима који од српски глава саградише кулу на Нишком нољу, кроз које и данаске како францески путник Бланки тврди, силно вијор јауче, као да и сама природа оплакива мученике за слободу изгинувшe — штета само што Турци неразумеју благородне, већ кржаве освете

Но ова навика чувати душманске главе није сасвим уништена, мрзост супрот крволочна Турчина с приближењем Црногораца изобразењој Европи није јоште угушена, јер и изобразена Европа није се постарала укратити варварство турака, мрзост на прама Турака угушиће се почем освети им се срцство на Косову. у Црногораца јоште живи навика омирски јунака, собом знаке победе са крвавог бојишта

на огњиште понети, а то душманске главе, истина данас више после главе Ченгића неизмећу се на кули турске лубање, али ипак чувају се иза манастира у једној дубокој јами окруженој бором и јеликом, пуном воде горског језера, пре можда месец дана добила је нове обитаоце с љутог граовског разбојишта — швајцарцима и данаске је тако мила муртенска костурница после толики векова, а да како црногорцу — коме је награда за све толике муке и патње — душманска глава. С каквом жалошћу раставља се сиротани Црногорац душманском главом кад му одкуп за њу стигне од уцвељене родбине, и он је више устуца из човечанског осећаја, него материјалне одкупе . . .

На цетињској је долини и тако звани арсенал, рекао сам да је цела зграда од дрвета, у њој се чувају отете ствари на Гра'овцу, имаде ту пушака, топова, сабаља, анџара, пусата, седала, пиштоља, ножева, кубура, застава, ордена, и друге ратне опреме, на Граовцу отеше Усеин паши и саму повластицу писмену којом га управља султан на Црну гору, узети чадори бе'у на Ловћен изнешени, а отето

оружје већим делом из Аустрискије оружница; за моје посете беше све у највећем нереду, баш тада се је уређењем ови корифеја бавијо побочник Вла'овић. Обилазећа дечурлија жедно гледа'у и завирива'у унутра, из очију си им видео унутарњу радост, а на челу поносним речима написано беше: то су дела, и то су заслуге наши оцева.

Беше вечер наступила кад сам се гостилнику повратијо, сунчани последњи зраци губили су се за високим голим брдинама, месец небеше јоште изашао, света тишина владала је на пољу цетињском, рекао би човек да је све умучало, само да не прекрши ову озбиљност горштакку, или да ненаруши покој они витезова који труну у овом споду, чисто бојазно приближавао сам се мојој усамљеној локанди, и у њојзи не беше никаква гласка, пред њом на једном повећем камену седео је роми брат покојног владике, и он се је изгубијо у мислима, после дужег времена опазијо је да пред њиме стојим, по упазењу скочи, и позва ме да узмем његово седиште, рекавши ми: седи Србаљу, на овом камену, седео је обичајно мој покојни брат у овака магновења, кад се

чињаше као да у овим бурним врлетама, на час стиша се свагда делајуће време, његови највиши полети, најсилнији умишљаји рађају се на овоме месту, више пута казани, да у најодсуднијим, најтежим часовима налазио је себи овде одлакшања само једним погледом у бледу месечину, безкрајност плавога неба . . . више пута седео је недвижим, утопљен у чувства, с' упртим погледом у неизмерну даљину — тада си му могао видети сретно, задовољно лице — па у сред тога задовољства напунише му се кад и када пуне очи суза и очи мога приповедача бе'у наводњене, не знам бе'у ли то боли собствени, или туга за братом — немогаше даље, здраво, лаку ноћ Србаљу ја сам још дуго седео на камену, премишљајућ о политичном и књижевном делању покојног владике дивећи се његовом бујном песничком полету.

Сутра зором кренућу се пут Реке Црнојевића.

Емил Чакра.

Побусавый Понедельник.

Над Рудником высоком Планином,
Гди є гнѣздо сывій соколова:
Кой с' не страше погледат' у сунце,
И узлећет' Небу у высине, —
Своим крилма облаке затрести
И Гром с' муньом засобом повући
И управит' на темена они
Кои прете разтурит' ійм гнѣздо! —
Юште Сунце изишло небеше,
Само руйне, любке зоре пруге,
Као огань позлаћую вршке,
Виты єл'а, мркій яворова:

Поранило Србче, момче младо,
Зору здравля фрулом гласовитом,
Зору здравля пѣсмом любко-тужном —
Зору здравля у Небо погледа,
Из груди му уздах се подкрада,
Сусе росе очи соколове! —
Тайна туга Срба савладала
Оно клону под єлу зелену
Фрулу пусти, — умукоче гласи,
Кои зору сладко поздравляше;
Спусти момче свою русу главу,
А рукама Сузне очи покри; —
Све умукну око нѣга тужно, —

И славуяк, што му се одзива
Утиша се, престаде пѣвати,
Ка' да и оно с њиме тугу дѣли!
Та тишина подуго траяше;
Момче љути, — груд му се напреже,
Нешто мисли, нечега се сећа,
Сузе лице юначко му квасе,
Правећ' по нѣм' бисерне капљице
Као роса, што с' по ружи ниже!
Србче незна због чега тугуе!

На еданпут, тих ветрић запири,
Разносећи предивне мирисе
И звук пѣсме тихо-сладко-тужне,
Као гласи гусал' яворови; —
Ова момку срце узхитила,
Диже главу те погледа горе,
И угледа — О, чудо предивно!
До нѣг' стои Божествено лице,
Као да е из Анѣлска сбора
Сишло с Неба од престола вишнѣг'
Да усрећи землѣ и народе
Своим светим присуством Божества.
На нѣойзи е красно одіело:
Бела риза, дуга и широка,
По којој су звиѣдице разсуге;
Притегнута дивотним поясом
Руйне боје, звиѣздам' окићеним;
Крст плаветан груд јој окитіо,
Око нѣга четири су слова,
Блистаю се Небесніем свѣтом! —

Теме нѣно Круна украшава
Дивна, красна, — какву нико досад
Невидіо на земнородноме! —
Осута є бисерним капляма,
Окићена драгієм каменѣм,
На свакоме име уписано, —
Огнѣнієм словма блистаюће,
Лако беше свако прочитати,
Прочитати: „Ђорђе и Милоше,
Вельбо, Лука, Матія и Васо,
Мирко, Молер,“ — и јошт многа друга,
Коя с' овдѣ брояти немогу! —
Испод круне власи разпуштене,
Покриле јој плећа и рамена;
Лице јој се зраком заблистало,
Од свѣтлости, гледати се неда!
Ал' є цео створ тай обузела
Црна риза, танка и прозрачна,
Црна риза, — тугу казуюћа!

Гледа Србче то дивно створенѣ,
Гледа Србче, маћи се неможе,
Стра' умилный нѣга обузео,
Очи стале, никуд се немичу
Као душа пред лицем Вышнѣга
Кад угледа дивоту дивота! —

Сад приступи надземно суштество,
Руку спусти Србину на теме,
Па прозбори небескієм гласом:
К'о да струе гласи херувима!
„Не диви се, мой премилій сыне!

Не диви се моме појавленю.
Я самъ твоя, любеѣа те майка
Я самъ майка србске деце мое,
Свагда ваша, до сад и до вѣка! —
Тебе сыне, обузела туга,
Ни сам незнаш зашто и одкуда: —
Майка ће ти тугу обяснити
Майка ће ти тугу олакшати!
Данас есте сыне, Понедељник
Побусаный, у ком деца моя
Свои мили гробове пооде,
Китеѣи ий мирисавим цвеѣем,
Покриваюѣ зеленем травицом,
Палеѣи ийм воштане свеѣице,
Кадеѣи ий смирном и тамняном,
Росеѣи ий тужниѣм сузама,
Споминюѣи премила имена,
Просеѣи' ньиной души олакшанѣ
И опроштай Отца превишнѣга! —
Тай успомен тужног овог дана,
Свуд с' простире гдѣ год дише душа
Гдѣгод куца срце у Србина!
— Ёр Срб свое тешко заборавля —
За то и ты, сад осеѣаш тугу,
И у теби Србско срце бие!
И ты с' сеѣаш Србскы покойника,
Кои за род живот жертвоваше,
Кои паше, да с' потомство дигне
Среѣно, славно, саяно и слободно!
За то сыне, и сама сам пошла

По планини, да на берем цвѣћа,
И планинског зеленог бршљана,
Да походим и да њ њ окитим;
Да проліем сузу благодарну,
Да споменем имена ми драга,
Што за мене крвцу своју даше,
Што свой живот за ме жртвоваше,
Од Косова па до Каменице!
Да споменем Лазу и Милоша,
Косанчића, Топлицу и Павла.
Юга старог, са девет синова,
— И Марку бы на гроб ишла майка:
Ал' е Марко майку оставіо,
Тражећ срећу код мог душманина;
Нит' е нашо среће ни покоя,
Па ни за гроб мати му незнаде.
Ах! сина стигла она тешка клетва
Што му отац заслужио црній! —
Јошт њу сыне походит' гробове:
Деспот Ђурђа, мое чедо тужно,
Што га душман вѣроломно бацы,
Црной єгри на дно у тамницу;
Те тамнова, — вѣран својој майцы
Ту се сконча; — изневѣрит нехтѣ! —
Свратићу се на гроб кнеза Павла
И Николе, мое ђеце храбре
Што се за ме бише и падоше.
Походићу Црне Горе стѣне,
И по њима гробове синова:
Саве, Петра, Њгоша, Данила;

И то су ми мои мили сынцы,
Твоя браћа, мои пріятели!
Па ћу наћи гроб сынова мои:
Ђорђа, Велька, Раића и Луке,
Васе, Проте, Якова и Јанка,
Гроб Главаша, Поцерца, Алексе,
Бирчанина, Милоя, Мутапа,
И сви њѣни другова юначки,
Што се храбро бише и падоше
Док нов живот мени не дадоше.
Јоште сыне имам поодити,
Многа места и многе гробове,
Моје дѣце мои пріятеља; —
Но иј теби сад ређат' немогу.
Само ћу ти јоште споменути
Два — три гроба, — које никад нећу
Заборавит' докле траје свѣта:
Гроб мог сына, Текеліе Саве,
Милог певца, мога Лукіяна,
Мог мудраца, Доситея дичног,
Давидовић' за ме сатрудника,
Гроб Стеріе, Косовског славуя,
Мога Бранка, Вулетића Јоце,
Протић' Петра, Шабчанина Павла. —
То су были мое сјayne звезде
Што ми тужной потамнѣше брзо.
Па ћу доћи на гробове нове:
Бѣдног Чиче и Шупљикца Стеве,
Тужны жертвы за слободу браће,
Твое браће, а робова бѣдны

Ах! Юш имам два гроба предрага,
На нѣи доћи пропустит' немогу,
Нѣи походит' майкина є чезня,
И на нѣима сузе пролѣвати,
Мога срца олакшати тугу:
Єдно гроб є мог млађаног сына
Мог Милана дичнога племена,
Друго нов є гроб Милоша мога,
Мудре главе, мога бранителя;
Кои майку изневѣрит' нехтѣ,
Кад сви врази на ме зазіяше
Све побѣже, све остави майку!
Само Милош бѣжати не хтѣде,
Он остаде бранити ме храбро, —
За мой живот свой подмећаюћи, —
Тешке муке за ме подносећи, —
Крв люћи, душмана гонећи, —
Вѣран майцы, вѣран браћи своіой!
Овог сына прежалит немогу
Ни прежалит, ни заборавити
Док у мени искра душе има!“

Ове речи кад изрече Майка
Чудно іой се затресоше груди,
Глас задрхта, речи престадоше.
Србче виде то дивно створенѣ
Гдѣ є лице рукама покрило,
Тихо еца, а уздише тужно,

Диже руке па на небо гледну:
Из очію сузе потекоше,
На грудима крст іой оросише, —
С' крста па'ше на зелену траву.
Но гле чуда, шта угледа Србче!
Гдѣ год коя сузица канула,
Из землѣ се заставе дигоше:
Разне бое, с' разним знаковима,
Немош раз'знат' коя е краснія!

Кад угледа то Србія Майка,
Склони руке на крст на прсима
Према небу смѣрно с' поклонила
Па е 'вако тіо говорила:

„Хвала Творче, на овоме дару,
И на дару и милостном знаку,
Я самъ твою волю разумѣла

Твоя милость дѣцы ми се явля,
Твоя милость нека буде Боже!“

За тyme в Србу приступила,
Па га узе за десницу руку,
Приведе га ближе заставама,
Па е нѣму 'вако говорила:

„Видиш сыне, црвену заставу,
Гдѣ се на нѣой соко усправіо,
Крст у клюну, мач држећ' у канци? —
Ню однеси на Цетинѣ равно,
Ню ми подай мом князу Николи,
Под нѣом нека скупи соколове:
Мою дѣцу, храбре Црногорце!
Ову плаву свилену заставу,

На којој е само с' мачем рука,
Однїећеш међу Херцеговце
И даћеш е Вукаловић Луки,
Нека ми се под њом изкупляю,
Нек' су спремни, вриеме е близу!
Ову сыне, зелену заставу,
На којој се знак путира види,
С' воштаницом, текем уналъном,
И еднїем буздованом тешким:
Однеси ми мојој дъцы тужной,
Бошняцыма, — па они ће знати
Коме ће е повѣрит' юнаку!
Ево ову од біеле свиле,
На којој су дивотни знакови:
Крст, ка' овај мени на грудима,
Изпод нѣга гусле и књижица,
Однеси ми там' у Фрушку гору,
Па е подај светом патріяру,
У Карловцы, — — — — —
Ништа друго нѣму неговори, —
Него рѣчи: „Врѣме е!“ и „Слога!“
Па се опет одма амо врати,
Те ты узми ову понайвећу
Од три бое, свилену заставу:
Од црвене, беле и плаветне,
Свиле тежке, златом извежене;
На којој су дивотна знамена:
С' едне стране, ено мое лице
Како кидам ланце од челика. —
С' друге стране, три су светителя:

Светій Саво и светій Андрія,
И над њима светій Аранѣо,
Мачем напред указуюћ' пута.
Ню однеси Бѣограду моме,
Па е подай избраноме князу,
И њѣму ћеш вако говорити:
„Све е спремно! Тебе србство чека;
Црна Гора, войводина бедна,
Тужна Босна и Херцеговина,
Тако рекла наша србска майка
Коя ти е заставу послала!
И јошт те е она поздравила:
Да ће она Тебе дочекати,
На Косову, гробу Милошеву
Да ти даде Душанов аманет:
Мач и круну, скиптар и порфиру!“
Тек што ове зачуше се рѣчи:
Засія се Рудничка планина,
Заорише с' пренебесни гласи,
Пѣвајући: „Тебе Бога хвалим!“
Препаде се Србче момче младо,
Па с' осврте, тражећ' появленѣ:
Ал' е ово већ изчезло было,
У предивной небесной свѣтлости!
Сад полако утишаше с' гласи,
Стаде чудна свѣтлост изчезават,
Па се лице сад появи сунца!
Кад се Србче изасна пробуди,
Из заноса у коме е было,
Па се сѣти шта се догодило, —

Од стра' е на колѣна пало,
К' небу сузне очи управило
Па е смѣрно 'вако говорило:
„У свем' Отче, буди воля Твоя!“
Са высине глас одзива с': „Амин!“

Првог Понедељника по Ускресу.

Ф. Н. Г—гић.

Је ли могуће узајемно уредити азбуку и абецеду?*)

Бі не ведел, зашто бі имело біти то немо-
гуче. То је готово могуће, к тому јешче доста
лехко — па необходимо потрѣбно.

Само погледајмо, колико смо Славјани уже
на боље уредили и спремѣнили азбуку и абецеду
и препричамо се лехко, да је намѣравано упе-
љеваније азбуке узајемне само лехка маленкост
проті великим поправкам в цїрїліци и в латїні у-
же упељанім.

*) Уломак из једног повећег рукописног дела о „Писмѣ
славјанском.“ — Баш данас читамо у словенским часопи-
сима објаву овога важнога дела, те га живо нашем читају-
ћем свету препоручујемо.

Русі, су писавали нѣкада јіној азбукој і јінім језіком него сада, то је, азбукој црквеној і језіком старославјанскім — па су уреділі цірілицу по потрѣбах і својствіх својега језіка, су ізпустілі із азбуке много цірілскіх пісмен рушчіні непотрѣбніх: ѡ, ѡ, іѡ, іѡ, ѕ, ѕ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, — су тако прілѣжно ізображавали свој књижевні језік — да кратко все речем — да су запустівші азбуку црквену і језік старославјанскі спріјелі красну і угледну азбуку градъанску і да пішу својім крѣпкім књижевнім језіком рускім.

Сербі су писавали істо тако до не давна азбукој црквеној і језіком старославјанскім, па су ободвоје запустівші писаті почелі цірілицој градъанској і својім лѣпім, разговетнім језіком сербскім — правопис се јім јешче до садајне добе ніје усталі і се зато толіко можеје узајемно уреді, јербо је само потрѣба јасно доказаті, что ізјіскује і тѣрја правопис узајемні.

Польакі су писавали нѣкада фрактурој і тискавали књи́ге старім швабахом, су стављали чудна, незнана пімена, на пр. Ѡ мѣсто садајніх а е — па су позднѣје запустілі цѣлу фрактурску і швабахску абецеду і спріјелі латіну.

Чехославјани су писавали јешче пред не давним исто тако швабахом, і то правописом доста замотаним: па су в наших часіх запустивши швабах спріјелі латіну; поправке правописне су се неверјетно берзо упељевале, скоро всакога мѣсеца нѣктера тако, да је нѣкі шаљиві списоватељ ческі о мѣсеці јуліји лѣта 1841 писал: Tento znamenitý měsíc jest letos ještě tím znamenitější že v něm žádný nový český pravopis na světlo nevyjde —

Мі Словенці, нас само мало чрез једен міліон, смо писали і тискалі своје књіге јешче лѣта 1836 тројним различним алфаветом; Југославјани смо імелі тада в обче само десет различних правописов і кривописов — в Далмаціји је то тако далеко прішло, да сі је скоро всаки писатељ сковал свој посебні правописіч, — і гледај колико се је поправило в кратком часѣ — Хорваті су завергли свој неприкладні правопис і спріјелі лѣпо књіжевно наречіје хорватско-сербско, мі Словенці смо завергли новоскована два алфавета і все своје трі правописе і смо се сложілі заједно с Хорваті но обдобном правописѣ с Чехославјани.

Толіко смо Славјани в правописѣ уже по-

правілі, готово се нам не убрані уцелъати јешче, те поправке за азбуку узајемну. Готово је то могуче і то доста лехко.

Не ізјіскује се, да се уцелъе азбука узајемна в једен мах на врат на нос, него по малу, да слѣді поправка поправку:

Не очакује се, да бі всі спісовательі славјанскі се імелі уже сада попріјеті узајемне азбуке, него само із всакога наречіја нѣктері і то само најізверстнѣјші, ктері су нај веч одушевльені славјанској узајемностјој:

Не тѣрја се, да бі се імеле уже сада все кнѣге издајати на свѣтло узајемној азбукој, него само нај важнѣјше і нај ученѣјше, ктере су намѣнјене всему народу славјанскому.

І ако равно бі било много тежје уцелъати азбуку узајемну, како је в істїні, се над тѣм не смѣмо зауставїті — узајемна азбука се уцелъати мора, то је необходимо потрѣбно, кер се јїначе не можемо сједїніті в једном славјанском словствѣ; ако се пак сложно попрїмемо азбуке узајемне — буде всако наше главно наречіје — руско, сербско, польско і ческо — всѣм Славјаном за потрѣбу разумльиво, јербо

нас не дѣлі толіко различност језіка, него различност наше писаріје досаданје.

За јасен доказ, да је жива потреба уредити досаданје алфабете, і се сложити в једној јединој — всѣм наречіјем прикладној і пристојној азбуки — в азбуки узајемној; стој овдѣ само једен једини крѣклаві приклад, како различно писавају наше садајне неузајемне азбуке і абееде једно істо писме, то је, помехчительно јер, њ, само за се али с другімі писмені сложено:

1	р.	ь :	конь		
2	„	я :	коя	т :	је : конья,
3	„	е :	конемъ	„ „	коньем,
4	„	и :	кони	„ „	конѣ
5	„	ю :	коню	„ „	конѣу
6	с.	љ :	моль	„ „	моль
7	„	њ :	коњ	„ „	коњ
8	„	ѣ :	меѣа	„ „	медѣа
9	„	ѣ :	свѣѣа	„ „	свѣѣа
10	хсл.	lj :	molj	„ „	моль
11	„	nj :	konj	„ „	коњ
12	„	dj :	medja	„ „	медѣа
13	„	é :	svěċa	„ „	свѣѣа
14	п.	' :	jabloñ	„ „	јаблонѣ
15	„	i :	koni	„ „	конѣ
16	„	dz :	dziw	„ „	дыив
17	„	rz :	rzeka	„ „	рѣка=рѣка

18	„	l: mol	„	„	моль
19	г.	ñ: kũñ	„	„	конь
20	„	ř: řeka	„	„	рѣка=рѣка
21	„	' : měd'	„	„	мѣдь . . .

Тако писарімо то сада по неузајемно!
Како дослѣдно, како јасно і красно бі се все
то дало написати по азбуки узајемној! Кдѣколи
іма біті слог помехчан — том бі се привѣсіло
согласніка всегда само једно істо пісме њ. По
узајемној азбуки су

самогласнікі чісті а, е, і, о, у,	
јотовані	ја, је, јі, јо, ју
јеровані	ѡа, ѡе, ѡі, ѡо, ѡу.

Матіја Мајар Зильскі.

В о ј н о.

Кад на бој пођем душо,
Да свети бојак бијем,
За стару славу нашу,
За род да крвцу лијем.

Ти бисер сузе немој
Низ лице красно лити,
Твој ће ти Војно свагда
До смрти веран бити.

Па устел судба прека,
Да у том паднем боју,
То ти остављам душо
Аманет љубав моју.

Немој да сетна будеш,
Немој да ти је жао,
Твој Вој'но реци сваком
Да је ко јунак пао.

Па кад нам син дорасте,
Гледај да ваљан буде,
Гледај да свагда људи
О њему добро суде.

Причај му чешће душо
Шта му је отац био,
Причај му ваздан душо
Нек' му је народ мио.

Нек' се неплаши буре,
Каде му судба прети,
За род је свагда слатко,
И живит и умрети.

На бојном пољу лавор
Зелен и красан ниче,
Лаврови венци свагда
Јуначке главе диче.

Јунак за тугу незна,
Нити за милост проси,
Ал' милост прави јунак
Увек у срцу носи.

Ох, ал' ми срце куца,
Ала ми крвца гори,
Обоје жеља само . . .
За славом рода мори!

Светолик Лазаревић.

Хрвати и Срби.

I.

Починам с Арвати и Аривати, прастарим народом горње Славоније. Тежко је најточније назначити њихова сједишта. Плиниј их једноставно спомиње у долњој Панонији, јер за ње-

гове добе небијаху Паноније још раздељене ¹⁾. Чеваповић их меће у савску Панонију, што је опет неизвјестно, разумјева бо, са Салађијем уједно, под отијем именов и горњу Славонију. Гђе ји Швеар жели, тежко је разабрати; а по Катанчићу разсуо би их по целој бившој горњој Славонији почам од Муре до Купе. Најглавнија сједишта ставијо би јим ипак међу Боје, Јасе и Херкунијате па међу Латобике до Лоње. Рекох: међу ове народе стављам их, Плини бо у својој повјестници приповеда ²⁾ да су они 9 год. пре Хр. из старе Дакије, између ријека Маро и Кузо (Марош и Кереш) преко смрзнута Дунава с осталим Дакима под краљем Котом (Cotiso) продрли у Панонију. И премда су конзули Јулијус Антонијус Африканус и Квинтус Фабијус Максимус снажно ји узбијали, ипак су се протурали до назначени својих сједишта. Катанчић у своме дјелу: *Indagatio philologica in veterum Croatiae patriam*, иде још даље, доказујући да су они староседиоци данашње Хрватске. У колико се ја с отијем слажем, показују досадашња, а видиће мо и у овом одсеку.

Нежелим врећати древност своје хрватске

браће: то нека је далеко од мене; само ји заото спомињем, што су они од старине у нашој некадашњој горњој Славонији пребивали. Нежелим ни опровргавати што је повјестно, по моме мњењу не довољно и не темељито утврђено, а најмање им пребацујем да се слијепо држе слова Косте Порфирогените, које се даје такођер приличније тумачити но је обично; али ми се неможе на ино, него да наведем ријечи Томаша Миклошића, бившега жупника стењевачког код Загреба, који у своме „Избор-у“ стр. 25. овако говори: „да би наши Хорвати иза Карпатианзкех горх из Пемзке, и Пољзке били дошли, ни могуће, да неби али од њих изговарјање оно њихово швизтаво, али писање сим били донесли; медтемтога и то допозтити би могел, да једно само поколење од другуд је дошло, али да ово само по вођењу пет братов, з двома сестрама, које су били: Клукај Лобел, Консенз, Мукло и Кробат, Туга и Буга, ни могуће верувати, да би, рекох, так јаки народ, каков је бил Аварцев: који не од здавња Далматинце предобили јесу били, поробити, згончати и под се зправити било могло: заисто ов народ: једини морал се

је з другеми Хорвати вре преди ву мезтах овех зтанујућеми слошити, и ово витежтво зприволењем Хераклиа цесара довршити; и заисто да од негда Хорвати зкупа зславинци краје ове ладали јесу, одпрто види се из Лукануша ³) гласовитога римскога још првога зтолећа Критушевога песмика, кои народ ов под именов Куретов (ар од наравнога ву боју дерћања и дерзоће од Римљанов мезто Кровати, Курети звали се јесу) извишује говорећи: *Illic bellaci confissus gente Curetum, quos alit Adriatico tellus circumflua ponto.*“

Премда непристајем уз таково етимологизирање с Курети; стављам ипак да су Хрвати као Славени од правијека пребивали у својој јужној домовини под разними називи а највише као Андианти, Амантини, Аривати и Кробизи. Позивам се на досадања (т. ј. предходећа у мом рукопису). Оти стари Хрвато-славени подкрепљивани прије и под римском владом сродним сјеверним, навлаш дачким Славенима; а када су латинењем, готским, аварским и иним ратовима скоро изчезли: једнородна њијова браћа опет из Дакије дођоше с допуштењем Хераклијевим, узкрисише их изновице и даше јим

своје и њијово истогласно народно србско-хрватско име. Да оту своју хипотезу потврдим, лаћам се такођер Порфирогените. У погл. 30. своје повјести вели он: Хробати пако онда (т. ј. када су Обри Далмацију окупили) становали су даље Багибарије, гђе сада јесу бијели Хробати. Једно њихово племе под војводством петурице браћа: Клука, Лобел, Консене, Мукло, Хробат и двије сестре Туга и Буга, дођоше у Далмацију где затекоше Обре. После неколикогодишњег војевања надјачаше Хробати Обре, страном потукоше страном ји покорише, и настанише се у оној земљи коју сада посједују.“ У погл. 31.: „Хробати који Далмацију посједују, потомци су бијели, некрштени Хробата, који у Турцији близу Франције станују, а међаше са некрштеним Славенима. — Хробати зову се језиком Славина, што значи да многу земљу посједују. И то Хробати утекли су се римском цару прије Србаља, управу оно доба када су Обри из Далмације протерали Римљане, које је Диоклецијан онде населио. — Када су њи т. ј. Римљане протерали Обри, оста она земља пушта; зато на заповјед хераклијеву подигоше се Хробати, изтиснуше

Обре из оних мјестах и настанише се у земљи коју и данас заузимају. — Истога је садржаја и хрватска кроника у којој стоји: „640. год. дошли су из прек Бабинех-горх Хорвати нај-прво ву Далмацију и ове вездашње хорватске и словенске стране, и з вногеми бој зтирали јесу Абаре и овде се настанили ⁴⁾). — Оба дакле извора тврде да су дошли изза Бабјих-горах, из бијеле Хрватске; и за још боље означење њихове старе отачбине вели Порфирогенета, да ота бијела Хрватска лежи у унутрњости Турције (*et interna Turciae incolunt*). Судимо сада; Бабје горе звали су се у старини, а и данас, балкански бриегови, почам од јадранскога Ђа до Црнога мора; шта више: по свједочанству сељановом зове народ клисурса брда по свој Славији све до Камчатке „Бабји зуб.“ ⁵⁾ Није ли дакле приличније да су у причи Порфирогенетовој кроз бабе горе балкански брегови разумјевани, преко којих Хрвати и Срби морали су прећи да данашња своја сједишта заузму. Грком тада слабо или ништа небијаху закарпатске стране познате, а још мање обћише с оними народи; паче ради даљине и ради оних силних варварских наро-

дах, који су се на оном неизмјерном простору међу грчком државом и за карпатским Славени врзли се, ниесу ни могли обћити. К тому овјенчани повјестник није живио у вриеме њиховога долазка ⁶⁾, већ пишући како је чуо, морао је забиљежити да су изза Бабјих-горах. — Каже да су не далеко или према Франачкој држави пребивали, не пако да су с Франки граничили, а тако бијаше управ за Хераклеа. Виђет ће мо да су циео простор од Црнога мора над Дунавом, и међу њим и Карпати до изза Вага у горњој Угарској, заузимали тада Хрвати и Срби, а туј их је разстављала с Франки у исто доба цватећа Самова држава, о ком Грци ништа незнаше. Мало прије Порфирогенете под Драгутином великим и најславнијим судјеловањем славонског бана Вономира, протезала се је франачка држава до „Франкавиле“ ⁷⁾ и „Франкохорниума“ неђе у Банату, гђе су радо Плинијеви Аривати били. А он исти налази туј Славене и Бугаре, који су под Хробатом или Хубратом данашњу Хрватску заузели и њој своје име дали. Што он оту прадомовину Хрватах „биелом Хрватском називље, а становнике „биелими Хр-

вати“ у „земљи Турској,“ посве је наравно и оној доби досљедно. Грци су Хуне, Аваре, Мађаре, Казаре, Печенеге и ине неславенске народе, који су се по његдашњој дачкој држави топли, обћенитим именом „Турке“ називали. Разлучавали су их такођер на биеле и црне Угре, под којими приђевци разумјевали су Аваре, Казаре и Мађаре⁸). Нестор вели: „а по сем придоша Угри биелии и насљедишја земљи словјенскују, прогнавшѣ Волохи иже бјѣша преже пријалие земљу словенску⁹)“; и премда он даље спомиње оне биеле Угре као помагаче Хераклеју проти перзијскому Козроу, а ти бијаху Казари, премда он даље Обре осебице навађа: ништа мање оне биели Угри који су славенске земље запремили, и који су пријашње њихове господаре Валахе т. ј. Лонгобарде из славенских Панониах проћерали, били су Обри сродници Казарах. Посве дакле досљедно и наш се је народ, који је међу њима живио, или боље: под господством биелих Уграх стењао, означавао биелими Арвати — Хрвати, а у земљи турској, како су Грци говорили. Знајући к тому да Грком од 550 до 850 Дакија и Панонија

у својој нутрњости небијаху познате ¹⁰), дакле управ за добе хрватске сеобе да незнаше за закарпадску Хрватску, нити усљед тога моглоше с њоме обћити; а у случају да јим је и била знана: узевши амо нижје споменуте запреке; зар није приличније да су наши сродници из оне Грком сусједне земље, без сваких тежкоћах, данашњу своју домовину могли испучити? А и Нестор сам, који је сјевер сигурно боље од Порфирогенете познавао, налази у отих странах биеле Хрвате говорећи: „От тих Словен (т. ј. подунавских и панонских) вазидошас по земљи — — — а друзии Чеси нарекошас, а се тиже Словене Хробати биели, инии Срб, инии Хорутане“ ¹¹). А хрватска кроника налази већ 650 Хрвате и међупоточној Панонији, док још далматински Хрвати ниесу до тих крајевах допрли а камо ли напучити говорећи: „Околу овога времена некои веле, да су три брата Чех, Лех и Рус, хрватска господа, зарад Лудаморства, з-вно-геми приатели, слугми и подлосники прек Драве и Дунаја отишли, и Чех Ческо, Лех Леско илии Пољску, а Рус Руско краљество засадили јесу.“ — Ја нетврдим могућност тога

тврђења; но будући и Нестор тврди да су дачки и панонски славени на сјевер се селили, а то су у истину чинили за господства лонгобардскога; то су се сигурно Славени од правиека налазили у Панониах, навлаш прије долазка наше сјеверне браће. И само народно предање тврди да се из Ческе Хрвати ниесу доселили, јер код Крапине у хрватском Загорју виде се остаци њених кулах за које народ приповиједа, да су у њима живиле старе славенске војводе Чех, Лех и Рус. Чеси су то мјесто увиек држали за народну светињу и ишли су тамо сваке године у великом броју као поклоници, док и то царица Марија Терезија незабрани. — Ја туј нениечем Порфирогенитову биелу Хрватску, била она сада на Вагу, у Ческој, за Карпати, или у данашњој горњој Хрватској, Крањској и Корушкој; недопушћам ју само у вриеме Хераклејево, јер је онда сјевер „terra incognita“ био, Као што су се дачки Арвати и други Славени изпод биело-угарскога јарма на југо-запад селили, исто су тако узмицали на сјеверозапад; па као што су на југу утемељили Хрватску државу, исто су и на сјеверу. За ото ми јамчи и зна-

чај још данашњих Славенах, који ма камо се иселили, свакамо носе своје старо народно, придељно и мјестно означење. С тога на славенском југу и сјеверу, истоку и западу истоимених крајевах, горах, ријекама, градовима, местима. Порфиригенета дакле чувши да су јужни Хрвати дошљаци са сјевера, и то иза Бабјих-горах (сјећајмо се на Сељанов Бабји-зуб), мислио је можебити у њиховој браћи за Карпати такођер јим прародитеље налазити, незнајући да су се они са тиим именом иселили; а тиим га је више у тому мњењу тврдило и истоимени придјевак биоли и ријека Биела (Albis), данашња Лаба, до које су се протезали. За вриеме инди Хераклејево није било хрватске државе на сјеверу, или се барем није могло за њу знати, али је живио хрватски народ, и то онђе гђе га Плиниј и Нестор налазе. Јошт Хрвати били су узкриситељи своје једноплемене браће у данашњој Хрватској, а највише под иноплеменим својим вођом Хробатом.

Да ото своје предпостављање још боље укриепим, морам питање ставити: којим су путем Хрвати у данашња своја сједишта дошли?

Као што се повјестници неслажу у њиховој прадомовини, и дали би ју звали бие-лом или великом Хрватском; исто се тако неслажу ни у њиховом путовању. Њеки хоће да су дошли кроз Самову државу, онога за којег нити Хераклеј нити грчки повјестници незнаше, т. ј. кроз Штајерску и Крањску; а други да су из међу Тисе и Дунава путовали, дакле кроз гњиездо Аварах, и преко Београда у своје данашње крајеве доспјели. Моје је мњење да ни једном ни другом страном ниесу се селили, а нити су могли из ниже наведених узроках. К тому бивши сусједи својој садањој домовини од правиека, ниесу ни морали отими странама путовати. Чули смо долазак панонских Арватах из Дакије међу своју једноплемену и истоимену браћу. Њихови сродници јужни Аривати, Кробизи, Курети, били су они јадрански Венети, којих славенство нитко нениече: а њихову дачку браћу, тек што су их Грци и Римљани 272. и 282. г. боље спознали, звали су их таки „Sarmatae Venadi“. Они исти јесу Шлецерови Анте¹²⁾ који су, по свједочанству свих повјестниках, своју једнородну браћу на југу имали у Амантиних,

Андиантих, Андизетих, Херкуниатих, и који су као „Sarmatae limigantes“ већ 337. и 359. год. у друштву с једнородними Квади¹³) на Паноније насртали. Оти Арвати, Анти, Сармате Венади, Сармате Лимигантес имали су љуте бојеве с Остроготи 373. г. и с Хуни под Атилом, који их је 430. г. и подјармио. Кроз циело вриеме тога ратовања селили су се они, осим сјевера, у Бојоарију, Карантанију, Истрију и горњу Славонију; а када су их после смрти Атилине 455. славенски Готи и Гепиди, Сцири, Алани из њихових сједиштах изтиснули, пресели се дио од њих у данашње Међумурје до Марибора и у горњу Славонију. Они су они исти Славени који су 551. год. славонским Гепидом у помоћ дошли проти Лонгобардом, а поражени преселили се у загребачку околицу (Крчелић). — Зашто у овому предмету нетребам у обзир узети сеобу силних славенских племенах на југ читавом дунавском пругом, почам од Беча па до Црнога мора, јасно се увиђа.

Год. 639. били су оти исти дачки Славени узкриситељи јужних Хрватах под Хробатом. Био је он поглавица Гепидо-славенах и

Бугарах у војни аварској проти Хераклеју када је исти проти Перзијанцем војевао. Завадивши се с Бајаном управ под Цариградом 626. год., радо је већ онда молио бизантинскога цара да му назначи мјесто за преселење. Ну о тому се незна ништа извјестнога; зна се пако да је 634. г., када је Хераклеј свој дужан данак од 200 тисућах жућаках Бајану послао, исти Хробат био с њиме у завади. Немогући сигурно Аваром одољети, молио је по други пут Хераклеја да му даде земље за премјештење. Цар то једва дочека, био бо је Хробат могућ и велики непријатељ Обрах, обдари га богато, и именовавши га римским патрицијем, изручи му с Обри зараћену Далмацију. Хробат је, као што Швеар у III. страни своје повјестнице стр. 30 и 21. тврди, управ за отом земљом и тежио, јер му тамо бијаше права домовина његовога народа, те заото изведе најприје своју војску да ју од непријатеља очисти, што му за руком пође. Крчелић, који не припознаје да од отих Хробатових Славенах, Хрвати свој източај, дакако само гледе имена, имају, вели ипак: „Пославши Хробат своје људе к Хераклеју, уговори мир (т. ј. под царигра-

дом 626. год.). Тај Хробат искао је или таки, или касније земљишта од Хераклеја. Он пако чувши да је Далмација од Обраха и Славенах не само опустошена већ и засједнута, неznam с којом намјером изручи Далмацију Хрватом — — — довршеним сретним војевањем проти Славеном и Обром, за господарише Хрвати у Далмацији (*Croatarumque in Dalmatia dominatus in eo aere*)¹⁴).

Стари суплеменици отих Хрватах у придељих преко риеке Крке, видећи како јим браћа у Далмацији сретно напредују, а у својој новој домовини напастовани од Франаках, а под истим Самом немогући мирно и удобно живити, селили су се изновице к својој браћи на југ. И то је узрокъ што многи старохрватску домовину „Бојкој“ налазе у отих предељих. Исто су радили и њихови једнородници од угњетени Аварах читавом вишедунавском и савском пругом; те се тако сеоба Хрватах неможе сапити једним чином обављену, већ трајућу дуго вриеме, а може бити и циело столеће. Одношај међу новом Хрватском и Аварском државом бијаше онда тај који је и 17. и 18. столећу међу Аустријом и Турском

био: као што су се онда угњетени турски поданици селили у Аустрију, тако су Славени испод аварскога ига бјежали Хрватом. Тием више темељим се у тому мњењу што се Хрвати у повјестницах, навлаш Латинских¹⁵), већином као и Славени спомињу, што су се њихови краљеви „*reges Slavoniae*“ писали, што се Далмација, Хрватска и Славонија као „*regnum Slavoniae*“ зваше, а навлаш што се је далматинско наречје до скоро писало и именовало словински језик¹⁶).

Ну ставимо да су праотци Хрватах дошли из закарпатских земаљах, неби јим могуће било из толике даљине као народ доћи, већ као војничка експедиција проти Аваром, зашто су управ од Хераклеја и употребљени. Да су они као народ преселили се на југ: који је узрок њиховој сеоби био? То бизантинци ниесу могли знати. Њеки, као Чех Паркас, веле да су они заото разпучили се из своје домовине, што се нехћеше Самовој власти подврћи. То је немогуће тврдити, када ни франачким историографом сјевер тада непознат био, нити су имали истогодних повјестниках. Недосљедно је то и мислити. Гђе би они празном на-

дом и с главом у торби ишли кроз толике бојне и јаке народе протискивати се и крв лити, могући на миру и под окриљем снажне Самове државе живити?! а као своје одметнике неби их он сигурно кроз своју државу пропустио. Па све да су такве околности десиле се, могли су они и другђе тражити земље, не такову у којој је вјечити и страшни бој бјеснио, у коју су морали најприје с оружјем у руци и пролијевањем крви отети и бранити. Онда сложити се или несложити с домаћини! То се неслаже с мирољубивим славенским духом! ¹⁷⁾ К тому би они на истому путу, навлаш у Панонији и Дакији, на избор плодних сједиштах нашли, и можебити без пролирене капи крви; те неби пресиљени били ићи у камениту Хрватску и Далмацију, до којих су се морали протурати кроз многе непријатељне и бојне пукове, у коју су к тому с пожртвовањем живота од Аварах имали чистити. Да су се они селили на југ као и народ, морали би селити са женама и ђецом ¹⁸⁾; па као мирољубиви народ којег радиност и обитељску оданост Шафарик, Мицкијевић, Хердер и ини немогу доста нахвалити: тражили би сигурно

таково станиште, гђе би јим њихово најмилије од сваке погибелѝ устрањено било, а неби тежили за зараћеном Хрватском, без икакове сигурне наде да ће много јаче Обре проћерати. Ишли би дакле као војничка експедиција проти Аваром. Били пако њи Авари, такове своје доглавнике између себе пропустили да их иду у Далмацији таманити? Тко би то паметан допустио?!

Друго пако и најглавније питање јест: Јесу ли закарпатски Славени и знали за Хераклеја и за Далмацију? Да Грком за добе Хераклејове небијаху вишекарпатски крајеви познати видели смо; нити се игђе Хрватска прије Порфирогенете спомиње. Грци бијаху тада земљопису тако невјешти, навлаш београдски управитељ Сет, да је аварском Кагању вјеровао када је казао: да иде на Славене, па од онуд мисли се обратити к Риму, с којег царем у пријатељству живи, те да ће од њега добити лађах, на којима ће опет Дунав приећи и вратити се у своју државу. Западно римско царство бијаше тада већ давно укопано. У Италији господарио је Ротар краљ Лонгобардах, који је истина с Авари у пријатељству

живио, али му се држава није протезала ни до Саве. Међу њиме, Авари и Грци живила су слободна славенска племена. Незнам дакле како би он на лађах из Италије на Дунав дошао, ван када би био други руски Олег! Па то вјероваше наображени Грци. Каково дакле географично знање можемо си од Закарпатских Славенах предпостављати? Од куда би они знали за Грке а Грци не за њи? Којим су путем слали своје људе Хераклеју, када Дакијом, Панонијом а нити Самовом државом немогаху проћи? Или је њи Хераклеј проти Аваром. као Казаре проти Перзијанцем, звао? Је ли он то могао? Гђе су и када су с Хераклејом уговарали? Који је узрок њиховој сеоби? Зашто се ниесу селили на празни сјевер? или зашто се ниесу покорили Самону, али ближњему франачком краљу Клотару II.? Напокон јели досљедно и мислити да ни они, као такви слободу љубећи народ, који се ниесу хоћели ни своме истоплеменику, нити ближњим Франком покорити. на далеки југ ишли да непознатим Грком своју слободу жртвују, њима се покоре и таки за њи крв пролијевају? То су сама питања на која повјестница неможе од-

говорити; а ставил'мо их на дачке Хробатовце, онда нам иста у подпуној мјери задовољава.

Па нити сама етимологија допушћа да је име хрватско у седмому вијеку изза Карпатах на југ доспјело. Хрвати значили су за вриеме сеобе толико, колико Боји за Римљанах: као што су Боји били војничка каста, вјеком у боју с латинским племени, исто су били и Хрвати у вјечитому хрвању с Обри. И то ће бити узрок зашто јим се права домовина за добе Хераклејеве неможе назначити, а по Порфирогенети можемо ју у његово доба свагђе наћи. Ратоборни хрваши, којима јарам аварски несносан бијаше, селили су се на све стране, те својим хрвањем себи нову домовину стицали. Хрвати имали би дакле корен свога назива у хрвати — бој бити, мегдан диелити. Такови 'рваши = арваши = Арвати = Аривати били су они који су још пред Спаситељем у дољну Панонију из Дакије дошли; они који су Скордиском, Брену и Римљаном у Далмацији и Панонији много јада задавали, који су у вјечитому 'рвању с Обри живили и који су напокон својој истоплеменој браћи Далмације у помоћ притекли, да се и туј проти

Обром боре и хрвају. Оти исти Хрвати зову се на југу већином Арвати, што наличи од Римљанах изопаченому њиховому називу Аривати. Хрвати, 'Рвати, Аривати, Хробат, Кробизи, све се је то у једно стопило и створило грчко *Χροβατος* и *Χροβατια*, латинско *Chrvatia* а нашко Хрватска, правије Арватска. — Да се то етимологизирање неможе на закарпатске Хрвате протезати, ласно је увиђети, јер ми их тамо у тој доби и незнамо, још мање да ли су на миру или у боју живили.

Из Грком сусједне државе дођоше нам дакле наша хрватска браћа, и то најприје као војска; а застали су у својој садањој домовини истоцлемени народ. Да сами Обри ниесу туј били, јасно вели Порфирогенета спомињући и Славене; и прем он даље говори о далматинских Римљаних, примеће такођер да их је онђе тек Диоклециан населио ¹⁹). Да су туј, као се њеким мили, чисти Римљани живили: гђе су јим трагови као у осталих странах, у Французској, Шпањолској, Енглеzској, Молдаво-Влашкој а навлаш Талијанској? Стисњен Хробат са својим славенским народом, а и Хераклеј од Обрах, драге воље попримише своју

међусобну понуду, мислећи један другому и сваки себи користити. Ради њихова јунаштва и мржње проти Аваром, ради сродности по имену и језику, предаде јим Хераклеј заратену Далмацију, да њиховом храброшћу и сродношћу клонутн и изопачени дух нижесавских Славјанах на ново побуде, и тако падајуће силе своје државе да окриепи. То је лежало већ у политици Хераклејевој, видимо бо га из истога узрока народе изза Дунава и хвалинскога језера у помоћ проти Перзијанцем звати. И Хрвати испунише своју задаћу, и ако не по бизантинској жељи. Имали су они с урођеними Славени, које њеки (Шафарик) и Србе зову, много неприликах, сродност и сила изједначи их ипак, те они основаше у тој новој стечевини и домовини државу више неодвисну, на начин сувјеренства према Цариграду. Од оне добе поста хрватско име повјестно. Грци, једини повјестничари онога времена, којима је отај врло важни чин сигурно очи и ћуд зледио, јер је уз пружену помоћ припомога малксању њихове државе, почели су их тек сада народним именом придошлицах у својих списих спомињати, немислећи да се тиим именом

и старосједиоци разумјевају, Дачко-хрватска експедиција као малобројнија стопила се је временом с домаћими и иними надошлими Славени, те се сада Хрвати и немогу сапити као потомци отих сјеверних војаках. Од циелога тога догађаја имају само заједничко име, оживљени народни дух и поновљење државнога живота.

Што Грци и Римљани до онда ото име неспомињу, узрок је што су исту земљу као својину сциенили; па држећи обитаваоце њихове за варваре које су желели полатинчити; ниесу их удостојили својим пером да их поближје у својих списих означе. Они су их најприје обћенито називали Илире, за тием Далматине и Паноне, а *per excellentiam* Римљане. К тому су они, као што смо већ спомињали, од ријеке, вароши, околице, по поглавици или чему год другому, једному истому народу сваковрстних именах надавали а њихово народно стоструко изкретали. Али овај догађај с Хрвати, који у њихову и нашу повиест веома засиче, добро забиљежише, (свеједно као и Батовов устанак); те ради тога што се ото име приповиеданом пригодом у грчких повјест-

ничарах први пут разговетно спомиње, мисле у њему темељ древности хрватској налазити.

Да ли су Хрвати својим долазком таки и Славонију окупили?

Окруњени повјестничар пише: „Од оних Хрватах који су у Далмацију дошли, њеки се одциеписе и освојише Илирик и Панонију²⁰); а хрватска кроника вели: „640. год. дошли су изпрек Бабиних-гор Хорвати најпрво ву Далмацију, и ове вездашње хрватске и словенске стране, и звногеми бој стирали Абаре, и овде се настанили — — — од њих Далмација ка је од Морја до Муре и Дунаја досечала, Хрватско име пријела, и до данашњег днева, обдржала је²¹).“ Из ових речих њеки посве криво суде, да се је Хрватска држава таки у седмом столећу од сињег мора до Дунава протезала. Порфирогенета то није рекао; а да равно ни мислио није, свједочи властито његово приповиједање о крштењу Хрватах и изрученој њиховој заклетви папи Хонорију I. или Северину, да неће на стране земље наваљивати. Ота заклетва управ бијаше узрок, да Порга, велики жупан хрватски, није нападао Фурланскога вођу Вука, који је ближње Славене и

сроднике хрватах под свој јарам скучијо, Порга живио је тада са лонгобардским краљем Гримоалдом у пријатељству а Вук био је његов трибутариус. те га заото велики жупан хрватски замоли да му безакоње устави. И на такав чин претежу се оне Паве ђакона риечи: „Тада Гримоалд, да избјегне домаћи раздор, заповједи Кагану аварском да војском на Форојулиум удари и Вука покори. То се и догоди. Дошав Каган силном војском под мјесто која се зове Риека (Flumen), као што нам приповиједају стари људи, који у истом рату војеваше, три дана борио се је војвода Фурлански Вук с кагановом војском²²).“ То се је догађало за владе бизантинскога цесара Косте 662. год. а прве године Гримоалдове, ратујући пуне три године. Када су инди у ото доба Авари јоште господарили у савској Панонији, и тек на приетњу Гримоалдову и Поргину повуку се из Фурландске кнежије: њихова се моћ у то вриеме још непротезаше до Саве. — Даље приповиједа исти повјестник о Вернефриду, кога су Фурлански Словјени по смрти Вуковој за свога поглавицу изабрали, да је пред срчбом Гримоалдовом побјегао у словјенску Ка-

рантанију, која се је тада преко Метуља до Купе протезала. Остали дио Паноније савске држали су Обри, т. ј. Славени предхрватски с Обри²³). Ови су у друштву са каратанским Словјени на Форојулиум насрнули, у исти час када је Вектир војвода Фурлански на Тичину ратовао. Ни тада недопираше дакле Хрвати до Саве. К чему нестоји ниђе када и како су Хрвати у савској Панонији војевали; вели се само после многих бојева да су ју освојили. Знајући пако да се је Хераклејева Панонија савска протезала изпод Саве до Врбаса до Крке и на југ до Далмације²⁴); то ни 741. г. небијаше она посве у хрватској власти, јер је тада неодвисни бан Арга своју моћ до Купе протезао²⁵). Јошт је споменуте године помагао Фернулфу вођи Фурланском, којег надмоћје припознаваху савско-панонски Славени све до Озаила (римск. Азелиа), проти Хрватом под Корбулом војсковођом, ну тако несретно, да је сам животом заглавио, а Фернулфову државу да Хрвати приморски утјеловише својој. Да ли су Аргине области истом пригодом окупили, невјеројатно је. Тада још небијаху тако могући, да су на две стране своју силу мо-

гли раздјељивати, а на мору бијаху сувише забављени, а далматински Хрвати бијаху подложни грчким царевом. Могуће да су своју власт протегли до Саве, и да су заплавили горњу Славонију населбинами, као што Крчелић сáм хоће, али се настанили у њој ниесу; јер таки после Арге спомиње се један независни бан без имена, за тиѐм Помо, Вонимир (Звонимир), а после њега чувени Људевит 820. год. Тек на девето столеће спадају дакле наведене Порфирогенитове риечи.

Тиѐм начином неможе се ни оној код Паве ђакона на поч. 46 споменути догађај: да су Славени с множином лађах на апуљску варош Сипонтум навалили, Ајона војводу беневентанскога убили, а најпосле од Родоалда до ноге поражени и проћерани — неможе се, рекох, Хрватом преписивати (као што хрватска кроника и нечини), јер 662. год. данашње Приморје посједовали су још прастари Славени у смјеси с Јустиниановими славенским надошљаци. Да је Паво ђакон под именом Славенах Хрвате разумјевао, он би их, као и другђе именом звао и тем разлучио од других Славенах; к тому неби они морали преко млетач-

ких границах у Апулију бродити, када би јим то брже и лакше било из данашње Далмације. Стари Славени бијаху овђе још прије Хрватах помоћју сродних Готах на копну и мору тако силни, да су јим од времена краља Остроила и Селимира о долазку њиховому Грци и Мљетци од мора данак плаћали²⁶). — Па ни оно што Порфирогенета у поглављу 29. приповиједа, како су Славени 867. или 868. г. проти Сараценом се подигли и с множином лађах обсјели Бари у Апулији, неморе се, у народному огледу по све Хрватом преписати, јер се онђе разлучују Хрвати од Србаљах и Словјенах²⁷); а Људевит II. цесар њемачки сам свједочи у свому листу цесару Василију, да је међу истими налазило се и његових Славенах²⁸), а ти су сигурно били Истријанци, Корушци и Славени међупоточне Славоније од Муре до Купе које је његов предшастник и отац својој власти подвргао.

Под управом франачком управљали су циелом Славонијом Балдерик и Герхолд; а касније, када су немарношћу Балдериковом Бугари окупили Срием и Славонију до Илове, господарио је у горњој Славонији Ратимар а у

Покупју кнез Салахо, и после њих домаћи кнезови, али под надмоћјем франачким а надзором корушких кнезовах Хелмоина, Абгара и Пабе. Салахо, Ратимар, Прибина, којег се је моћ до Купе протезала, били су сувременници хрватских жупана Мојслава и Трпимира, те се тако задњега држава није преко Купе протезала и даље од Дрине. Као жупан савских и приморских Хрватах, који је своју државу до Купе и Дрине разпространио, и далматинске си Хрвате покорио, могао је он пуним правом рећи, да је копну и мору своју власт разширио, а ота да се до Драве и Дунава није могла разпростирати, јасно је као дан. И када су се приморски истријански и корушки Славени и Хрвати год. 841. франачкога ига отресли, ни онда ниесу Хрвати окупили нашу домовину, паче ни за владе Порфирогенитове, јер од оних 12 жупаниах које он у хрватској држави набраја, ни једна се није преко Саве ширила.

Исто је и са хрватском кроником. Узмемо ли само касну добу када је писана, видимо таки да се неможе на реч тумачити. У њој се самој вели да су после многих бојевах Обре изћерали; а Порфирогенита је забиљежио да

они „Хрвати у Панонији савској имађаху вла-
ститого поглавицу, који је пријатељства ради
оному у Далмацији посланике слао.“ Да туј о
славонских баних, а најмање о Људевиту, не-
може ни говора бити, свједочи то, што су Хр-
вати међу Далмацијом и Купом, дакле Хрвати
Паноније савске посве неодвисни били од своје
привржености и љубави посланике слали. И ако
је Далмација касније променама времена и до
Саве допирала, политичко раздјелење Паноније
остаје вазда исто. К тому бани и поглавари
Славоније нигђе се неименују жупани већ
„Principes Slavoniae,“ њихови поданици „Slavi“
држава „marchia Slavonica, ducatus Slavonicus“,
под Бракславом „regnum Brakslavi“, а још кас-
није „regnum Slavoniae“. Иста хрватска кро-
ника неименује Људевита бана „жупаном хр-
ватским“ већ „дољњех Словенцев погла-
вар,“ а она, понајвише пако истодобни по-
вјестничари, би нас Хрватима окрестили, да нам
је наша домовина њиховим народом напучена
била.

Одтале се види да се посве погрешно ту
маче оне риечи споменуте кронике да је хр-
ватско име све примило „од морја до Ду-

нава и Муре.“ То је могло бити тек под Крешимиром великим, нипошто пако под Трпимиром; оне бо се риечи Трпимирове повеље од 837. год. да је црква солинска „metropolis usque ad ripam Danubii, et rone per totum regnum Chroatorum“ имају се протезати на Дунаво код Београда. Знајући да је црквена власт увиек, навлаш у старије вриеме, посве одјељена била од свјетске, нит се је она њоме дала омеђашити; и мислећи к тому на пређашња, сувишно ми се сциени о Трпимировој држави више зборити. Обраћам сваког знатижељног на ученога Силађија гђе говори о митрополији солинској ²⁹), на Крчелића страна 30., 38., и 63., на Микоција стр. 285—288. Наша је домовина тада и црквеном огледу припадала владикам солноградским. Па све да је надлежало пастирству метрополије солинске, то је злочесто и врло слабо тврђење да се је с њезиним простором и хрватска држава мјерила; навлаш када повиест протуслови. Ако нејма тврђих доказа за ото, неслиедимо утопљенике који се и за сламку хватају. К тому и филологична анализа јасно очитује, да се је иста метрополија изван хрватских областих до

Дунава ширила, паче ни по самој циелој Хрватској.

Рекох: тек под Крешимиром великим допрла је власт хрватских краљевах до Дунава у Славонији, и на његово краљевање спадају наведене риечи хваљене кронике. По смрти његовој (под Славићем) морала је Славонија средња од Хрватах одпасти, јер је Звонимир под својим жезлом само горњу Славонију држао. Срием од Босута почам није никада ни спадао хрватској држави, или ако је кратко вриеме под Петром Крешимиром и приклопио се к њему, Радо, Палатин угарски на скоро га је угарској круни повратио³⁰). На ото кратко вриеме спадале би оне риечи сиљетске листине „*banus Sermi*“. Прије Крешимира Срием никада није припадао Хрватом, већ је имао своје властите бане под надмоћјем те бугарским те грчким, а кадкада бијаше и самосталан као под баном Сермом, који ни сјену хрватскога надмоћја на себи неимаше. Течај Цедренове повиести јасно свједочи да је Срием тада Бугаром припадао, која је држава с хрватском у Славонији и Дрином граничила. 1019. год. покорио си је бизантински цесар Базилио Бу-

гарску, те си као њезин дио лукавим и издајничким начином подчини и Срием; Угри га касније одтргоше себи, а будући Сриемци више су тежили к својој једнородној браћи под могућим Крешимиром, подчинише се својеволно њему, док их Радо Палатин опет непокори.

Премда се дакле може посвједочити да је горња и средња Славонија хрватској држави припадала, по народности и обзирући се на најстарију повиест, неможемо се под нипошто звати Хрвати. По тој логици могли би бити Ниемци, Мађари, Турци, Талијани и Бог сам зна шта не, а тко ће то паметан допустити! Да су Хрвати Славонију и Срием напучили, то ниђе на свиету нестоји; то нити критични Крчелић, нити умјерени и праведни Микоци, нити икоји (осим новијих) повјестничара нетврди! Посљедњи вели: „*Chroboti Pannoniam Saviensem et Interamnensem, vel omnem vel maximam ejus partem adepti*“³²); разликују дакле Панонију савску од међупоточне, а дољњу Славонију са Сриемом и неспомнџе која се је звала „*Pannonia secunda*“; к тому вели *adepti*—задобити—освојити, а невели да су

напучили оне стране! Комад Далмације на читаву и дио Паноније на све протезати, могло би се управ с једном нашом пословицом приподобити. Тко жели нас Хрватом звати нека нам прије докаже када и којом су пригодом они наше стране напучили? немислим освојили, јер то је велика разлика; нека нам докаже: какви је оно народ живио у Славонији и Срему под Невуљом, Аргом, Вономиром, Пемом, Људевитом, Бракславом, Ратимиром, Ландомиром и иними, док још о Хрватих небијаше ни спомена код нас? Док се то темељито не докаже, нека нас немуче својим приђевком итд.

II.

Видећи Хераклеј како су се Хрвати, сједињени са старосједиоци, Ариваги, Кробизи, Суави, Сисци, и јадранским Венети, осилили и јака му брана постали, зажели од варварах опустошену Мизију и Тхесалију населити, и с ову страну осигурати се проти нападању Аварах, Бугарах и других сјеверних народа. То је најбоље могао постићи напучењем једно-

племеногa народа оних опустошених крајевaх. Ради тога позове Србе из старе србске земље Боики. У ото вриеме бијаху тамо завађена два брата ради насљедства врховне власти после умрвшега отца. Да се посве неомразе, један од њих узео дио свога народа, те се на позив Хераклијев пресели у данашње србске земље, и нашавши тамо сродан народ, стопише се с њиме. Повод србско многобројној сеоби бијаше дакле политичка сврха. Порфирогенета приповиједа отај догађај у погл. 32. тако протодушно, као да је то највјеројатнији и најлагљи чин на свиету, као да је сам међу оним Срби био. Он пише: „Морамо пако знати да су оти Срби потомци некрштених Србах, који се такођер биели зову, а пребивају у нутарњости Турције, у придељу од њих Бојка званом, граниче пако с Францијом и с великом некрштеном Хрватском, која такођер носи приђевак биела. Павши владарство с отца на два брата, један узео половину свога отчинства, те се утече к цару Хераклеју. Овај га прими и сједишта му назначи у Тхесалији, која се од оне добе Србија зове. — Срби пако зову се зато, што су римским царем робовали“³³).

Ове задње риечи покварише ми сав углед Порфирогенитов гледе Хрватах и Србах. Невједоче друго него незнанство његово одкуда су дошли. Да Срби свој назив имају од *servio-ige* = служити = робовати, као да су слуге и робови Римљанах били: како је могао знати Константин оту велику Србију за Карпате? када римско господство ни преко Дунава од Пеште се није протезало; нити су они право знали какви народи с ове, много мање с ону страну Карпатах пребивају. Ако ли пако мисли да су заото Серви = Срби прозвани, што су Хераклеју у помоћ притекли: како их је могао као народ под именом Србаљах у садање стране довести? Каково су име прије носили? и отачбина како јим се звала? Римљани су преко Дунава само у Дакији господовали, али је и тога господства давно нестало. Па када би управ и хоћео тврдити да је корен србском у имену у *servi* и *servige*, Римљани дачке народе за свога господства ниесу *servos* звали. К тому Грци Хераклејеве Србе неби отом латинском риечју означили, већ грчком, како је то њихов обичај од увиека био; а Срби ниесу управ ни Грком ни латином (та западно римско царство

бијаше већ давно укопано) служили, већ се за кратко посве и грчкога надмођја отресли. Осим тога гриеши окруњени повјестник и у тому што Тхесалију Србијом зове, а та никада није ото име носила, ван њеке чести за времена Душанова; већ ако је он с отим хоћео назначити какови је народ за његова царевања у Тхесалији живио. — Чујући Порфирогенета из десетих, двадесетих устах њихово име и њихов долазак, сковао је ону причу на којој Хрвати и Срби своје старинство темеље. Њом ништа друго нерече, него да су Срби отим својим право народним именом за владе Хераклејеве са сјевера дошли и крај хрватске браће у Мизији и Тхесалији настанили се.

Забацујући дакле читаву ту спирину, понављам овђе што сам код Хрватах рекао; и с многими другими тврдим да прва сједишта сјеверних Србаљах бијаху у старој Дакији и източно, они с Хрвати а Хрвати с њима измиешани. Плиниј, који је становнике Дакије добро познавао, меће Србе, исто као и овјенчани повјестник, източно Хрватом на Црном мору ³⁴), а Птолемеј на 162. год. посље Хри-

ста пише: „међу церауничким бриегови и рие-
ком Рха (Волга) пребивају Оринеи, Вали и
Срби³⁵).“ Да су пако 626. год., дакле прије
сеобе, своја сједишта управ на Дунаву имали,
заглеђимо само Крчелића и Швеара, који се
на Кедрену и Тхеофану темеље, те ћемо се
лашко освјеоочити. Они су по свједочанству
Јорнандову Шлецерови Анте, који су са Сла-
вени једноч укупно име Спори имали³⁶), под
којим именом неумрли Шафаржик Србе разу-
мјева. И то врло темељито; с чиме се савр-
шено слажу каснији домаћи и страни свједоци.
Тако у рукопису минхенском из 11-га столећа
стоји: „Србљани толико је царство да су из
њега сви народи славенски произашли, и по-
рекло своје као што сами свједоче, одтуда по-
влаче“. Нестор и чески љетописац Далимил
налазе Србе у Дакији и Панонији³⁷), а задњи
Хрвате у србској земљи говорећи: „V srbskom
gazyku gest zemie, giz Chravati gest gmie“. —
Узмемоли сада невјештину Грках у земљопису
за добе Хераклејеве; није ли приличније да су
оти дачки и панонски Срби, који су Грком под
именом Славенах, Спорах, Антах, Сарматах, Ве-
надах и граничећих познати били, под својим

правим народним именом у Мизију, Тхесалију, Далмицију Илирик селили се, када су оне стране кроз њихове „хрваше“ од Обраха очистили? Повод њиховому селењу била је позната под Бајаном и Хробатом завада међу Славени и Обри, које су Грци за сродан, а често за један народ, као браћу сапили³⁸); и у тому је одношају она завада међу два брата у Порфирогенети. Када је њихова бојна експедиција, њихови хрваши, који су на темељу Ариватах, Кробизах и иних славенских народах име хрватско саградили, оне јужне стране од Обраха очистили³⁹), селио се је тек народ оним начином и кроз онолику добу, како сам већ назначио. Грци, ступивши тек сада у прави до-тицај сњима, и чувши њихово властито означање, прозваше их истом сада Србима. У тому свому тврђењу темељим се тиеш више, што су Срби и Хрвати у најстаријој давности укупне владаре, или барем од једне лозе имали, што багророђени повјестник њи и Хрвате заједно са затекнутими Славени зове узмјенице Славене⁴⁰), и што их многи ини грчки повјестници измјенице зову те Србе те Хрвате⁴¹). Што бизантински цар границе Србах по-

ближје назначује, то може вриедити за његову добу; премда и туј требамо једнога Микоџија, да само од части њихов положај знамо; ни-пошто за вриеме Хераклејево. То нити је ба-гророђенац, нити икоји Грк; видели смо бо да је тада европејски сјевер њима оно био, што је нами данас средња Африка. А одкуда је приђевак биели, чули смо и то. Констан-тин је у свому незнању сћерао Србе и Хрвате с Лабe на југ, те тиeм недоказа друго, ван да су један народ, два бо огромна племена немогу на једному истому мјесту обитавати.

Да су Срби на југу затекли истоплемени народ, позивам се на пријашње моје тврђење⁴²⁾, и на Шафаржиково доказивање да су Трибали прави Срби били, да је ото име једном обће славенско означење било, да тражећи пракорен Срб-а, налази се тај у свих азијатских језицих, особито у имених вароших и риеках, и напoкон да су сјеверни Славени на југ и србске земље дошли⁴⁴⁾. Позивљем се такођер на Добровскога који вели: „подобност имена вендичких и илирских Србаљах није случајна, но произађе из стародавних временах; под овим су се именом оба реда Славенах (т.

ј. Славени и Анти) прије него што је обште име славенско настало, разумјевали“. Посве моје код „Хрватах“ прозируће тврђење. Добро је дакле Далемил забиљежио да у србској земљи налазе се Хрвати. А да су се са старо-сједиоци морали стопити, знак је што ни језик, с којим зборимо, неспомиње на сјевер, чити икакових траговах сјеверних наречја очитује; к тому усупрот пристраности: сродност и једнакост све то већа језиках обиух народах најјачи је доказ, да су га амо дошавши у циелости славонскога од Славенах примили и научити морали.

Срби и Хрвати посве су дакле један народ, доселивши се амо из једних истих крајевах. А што се чини да су два осебна славенска племена, тому је узрок, по мом суду, разстављено вриеме, начин и узрок сеобе: Срби су се преселили касније као народ са својим домаћим именом да опустошене земље напуче, а Хрвати прије као војска под именом својим војничким и свога вође Хробата, к тому наступи вјерозаконска диоба и мржња, која нас упропасти и до данас разстави.

Ну ставиму и туј обћенито тумачење при-

че Порфирогенитове; то нам нити хасни, нити шкоди, нити ће мо се заото завађати. А што је Хераклеј управ Србе, сроднике старосједиоцем данашњих србских земаљах зовнуо, то се је с његовим мудрим расположењем подпуно слагало. Старосједиоци Мизије, прибрежне Дакије, Тхесалије и Далмације били су Латинењем, грчењем и силниим ратови већ подоста умаљени, а уз Хуне, Готе, Аваре и друге варварске народе већ сами подивљали, и непријатељи бизантинске владе постати, која јим је сигурно увиек несносна била. Како је дакле Хераклеј боље умјео њихову приврженост стећи и своје већ нагнуто приестоље јаче учврстити, него напучењем сроднога народа у оне крајеве, којег оданост си је присвојио даривањем толиких и плодних земаљах? Да је он туј који инородни народ населио, положај свој опасни сигурно би још погоршао. — Да Срби ниесу сами по својој жељи амо дошли, судим по околностим тадањег времена које су их на то принуђиле; јер иначе неби се они опасностим и тежкоћама далекога путовања са својими обитељи излагали. А морали су такођер с Хераклијем прије уговор имати; не да бо се

ни помислити да су наша хрватско - србска браћа онако мирно заузимали области бизантинскога царства, таки уз њега проти својим укупним непријатељем пристали и градове царске на миру остављали, а да ниесу прије о тому уговарали. Дочим су Хрвати проти Обром и урођериком се борили, заузимали су Срби мирно од непријатеља очишћене крајеве; те је тако србско-хрватска повјестница у самом извору једна, као што су Србо - Хрвати у свом пореклу један народ у једино дјеловали.

Фердо Филиповић.

О п а з к е.

— 1) Hist. nat. lib. III. cap. 25.: „Dravus (fluit) per Seretes, Serapilos, Jasos, Sandrizetes (Птоломсови и Страбанови Андизети) Saus per Colapranos, Breucosque; populorum haec capeta. Praeterea Arivates, Azali, Amantes, Belgitae, Catari, Corneates, Aravisci, Hercuniati, Latovici, Oseriati, Variani etc.“ — И Страбо књ. VII. 813. а Апиан бр. 14. спомињу панонске Аривате прибрављајући их Илиром.

- 2) *Idem lib. III., cap. 28.*
- 3) Из многохваљене хрватске кронике.
- 4) Кроника хрватска стр. 53.
- 5) Сељана земљопис, стр. 55.
- 6) Хрвати смјестили су се у Далмацији 640. год., а Порфирогенета владао је од 912. до 959. год.
- 7) *Nadj - Olosz* у Банату.
- 8) Шлецера Нестор пог. X. стр. 113—119. : „Ипаки идоша Угри Црни и мимо Кијев.“ — Мађари пребивали су тада у Уралу, но потисњени од других азијатских ордах, селили су се изпод Кијева.
- 9) Нестор стр. 112. Назив биели и црни Угри долази само код Нестора. а није се у Грках неспомиње. Посумњати о тому називу неможемо, јер је Нестор у оних крајевих не дуго за Порфирогенетом живио (од 1056. до 1116. год.), гђе су се оти биели и црни Угри врзли; а што га Грци неспомињу није се чудити, јер од 550. до 850. год. дакле кроз пуних 300 годинах биле су Паноније и Дакија њима „*Terrae incognitae*“. Зар се кроз ото дуго вриеме ниесу могли у тому великому простору многи преврати, ратови и друге велике промјене случити, о којима ни Бизантини, а камо ли Франки што год знаду? Тием су много мање могли знати за тај назив у далекој сјеверији. Тек касније познавали су се трагови тога имена на аварских останцих „биелих Куманих“.
- 10) Шлецер књ. II. стр. 120.
- 11) Исти стр. 66.

— 12) Шлецера Нестор књ. I.: Ihre Brüder aber die Anten, dehnten sich ostwärts durch die ganze Moldau und Valaheı bis an's schwarze Meer. Јорнандес вели: најснажнији међу Виници јесу Анти; Прокопиј: Славени и Анти означавани су једним именом, обои су се у давнини Спори (Срби?) звали; Шлецер их браћом Славенах крсти, а Крчелић, Микоци, Шафарик и ини на изуст Славене

— 13) Мавро Орбин у свому дјелу: De regnis Slavogum стр. 104. навађа један надпис, које га је добио од рускога посланика у Бечу, од год. 173. посље Спаситеља; по суду дакле његовом и Катанчићевом 300 год. прије обће сеобе Славенах; а из оних покрајинах у којих су Даки, Маркомани и Квади, потомци трачких Пеонах, пребивали. Надпис гласи овако: СТИН (камен) ови уклопљен би љег јест мира згоде Круковје нас Маркоман и браће Славнов, лито пето боја нашега. Маркоман пројде низ Славнов, Стину покој лит в вике. Мисли се да овај надпис пада у добу сриемца Марка Аурелиа Антоника (151—180) који је војевао с Маркомани и Квади кроз пет годинах и побједивши их да је на вјечиту спомен отај камен на граници Панониј Валерија подигао. Промотривши како добро садржај отога надписа, никако непретеже се на такови рат, већ на међусобну међу Маркомани и Славени. Стога мора да је отај надпис много прије састављен него су Римљани и знали за Маркомане и Кваде; и по суду Катанчићевом и Шве-

аровом ако није још старији од долазка Пеонах у ове крајеве.

Даље: по свједочанству Тацитових аналах књ. 12. и 2. били су Квади под својим краљем Ваниом, за владе римскога цесара Клаудија а префекта Паноније друге Клаудија Публиа Атилија Хистрија, из својих старих сједиштах на рици Кузо (Кереш) изтиснути и преселили се у Панонију другу, навлаш око Петроварадина, који од њих и старо име „Кузум“ носи. Тим би они били предци и браћа Арватах који си се с исте рице у Панонију савску преселили.

— 14) Крчелић: *Notitiae praeliminares de regnis Cr. Sl. et Dul* стр. 36. 42.

— 15) „*Quos Graeci Hrobatos, eos Latini Slavos nuncupaverunt.*“ Severini Coment. pag. 96.

— 16) Приговорит ће тко год: та Кубрат, или Хробат, као што га Порфиригенета пише, бијаше Бугарин, како је дакле он могао ставити темељ хрватској држави? Али је Хробат био такођер поглавица Славенах, а Бугари бијашу већ тада измјешани са Славо-Сармати и Гепидо-Славени тако, да су се тежко разазнавали. Да су Хробатовци већином славени били, јамчи и сљедеће. Један од синовах Хробатових Баћа (код Теофана Батајас) или по очевому одлазку или под Костом Погонатом, приеђе и настани се у Сриему. Незна се извјестно коју је страну оте земље заузео; мисли се да је око Краљевице учврстио се, гђе је варош по своме имену, како га Ницефор зове, Басіана подигао. Тврде да и Бачка своје

име од њега доводи; прем смо виђели да прави те-
мељ тому називу лежи у Батанацису, вођом
Амантинах и Аутариотах под Бреном на
полдруго столеће пред Спаситељем. Да ја пако у
свих отих крајевих чист Славен од увијека живио,
довољно је посвједочено (т. ј. у предидућему руко-
пису из којег сам овај чланак извадио). Да су Хро-
батовци чисти Авари или Бугари били: гђе су јим
трагови у Сриему, Банату, Бачкој и Хрватској?
Њеки (као Крчелић) хоће да их има у Хрватској.
Па нека би их и било, они су о којих овјенчани
повјестник вели, да су посље дугога боја подчињени;
к тому Хробат сапи се Бугарин, те као највећи не-
пријатељ Качанов, водио је не обарску војску проти
Обром и Далмацију већ бугарско-славенску. А што
је он као иноплеменик Хрвате њиховими сродници
окриенио, ослободио и из гроба узкрисио: то и Само
био је иноплемени франачки трговац (Паркас га држи
за потомка славенских Велетах у Низоземској али
је свакако иностранец), па је опет у истом седмом
столећу јаку и неодвисну славенску државу у сре-
дини Европе утемељио.

— 17) Сам Њемац Хердер пише: Trotz ihrer
Thaten waren die Slaven nie ein unternehmendes
Kriegs- und Abenteuer-Volk wie die Deutschen;
vielmehr rückten sie diesen stille nach und besetzten
ihre leergelassenen Plätze und Ländern. Allenthalben
liessen sie sich nieder, um das von den Völkern
verlassene Land zu besitzen, es als Colonisten, als
Hirten, als Akerleute zu benutzen итд. Раковицеки

вели: Kriegerische Eroberung waren nicht ihr Ziel; sie waren nur im Falle der Vertheidigung ihrer Freiheit und ihres Volksthumes den auswärtigen Feinden furchtbar итд.

— 18) Кажати ће тко год: па било је женах Туга и Буга, сестре споменуте. Истина наводе се ове две сестре племените обитељи. а могло их је и више бити, зашто ипак ниесу морали селити се из своје домовине. Зар њих није могло јуначтво, милосрђе и љубав према свому роду да их болестне и рањене дворе, а најпосље и знатижељност понукати да удионичтвују у тој војни? Кому је позната наша повиест, знати ће више таквих случајевах; а камо ће се даље сјећати него на задњи рат око Севастопоља. Зар Туга и Буга ниесу могле исто онакова племенита ђуства гојити као руска књагиња Воронцјева, друге великашице и руске милосрдне сестре? Зар оне ниесу могле онакову љубав, милосрђе и јуначтво гојити, као што су најодличније Пољакиње год. 1834. према својој несретној домовини? или саме Хрватице у рату проти Франком, и касније проти Турком? Патриарка Цариградски Никифор свједочи сам да су 626. год. са Славени и њихове жене војевале. Уз ону наображеност коју нам Хердер, Шафарик, Мицкијевић, Раковиецки и други непристрасни повјестничари казују, без двојбе биле су таквим племенитим ђустви задахњени. — А кому је непознато јуначтво Црногоркињах? Управ прије неколико ђедних (т. ј. када сам ову чрту писао, а то је било почетком Лишња 1860. г.) про-

лазили су кроз Ниемце неколико црногорских обитељах из риечке нахије селећи се у Србију, а пратио их је кнежев перјаник Лаза Машанов. Исти је носио одликовање, среберну медаљу, знаци изказаног јуначтва на Граховцу 1. (13.) Свибња 1858. г. проти Осман-паши. Упустивши се с њиме у разговор, приповиједао ми је да у Црној-Гори сигурно хиљаду женах имаде које слично одликовање носе. Ове сам године (1861) у Листопаду сретао по Земуну и Београду истих отих Црногорацах на повратку да својој браћи проти одметнику Омер-паши помдгну. — То је у значају Славенкињах. Славонци умију доста приповиједати од својих јунакињах за вриеме турскога рата. Ката Далиманићева, Марија Кобашка и многе друге још су у живој успомени; а народне пјесме препуњене су домородними јунакињама,

— 19) De Adm. Imp. сар. 32.

— 20) Ibidem сар. 31.

— 21) Хрватска кроника стр. 53.

— 22) Књ. V. пог. 16. Крчелић стр. 43.

— 23) Стари повјестничари већином су држали Славјене и Обре за један исти народ, с тога што су вјекове заједно измиешани проживили, и што јим је њихов кућевни и политички живот био веома узко спојен. Сам Порфирогенета у своје повјести пог. 30. вели: *Romani cum aliquando transiissent, discendi causa qui nam trans Danubium habitent, invenerunt Slavinosqui et Avares, gentem inermem.*

— 24) Нужно ми је овђе о Панонији савској њешто обширније проговорити. Цесар Јустиниан у својој 11 Новели зове онај дио земље у којој су Тирмиум и Басиана стајале „*Raannonia secunda*“ Истодобни Прокопиј ставља отој Панонији у сусједство савску уз Далмацију и Либурнију, а не далеко од ње Венете и Истријане. У свому дјелу: *De bello Gothorum* књ. I. паг. 16 вели: „Азинарија“ Улигисала одпреми (Витигес краљ Готах) у Далмацију с налогом, да, придруживши си у Панонији савској чете урођених (домаћих) барбарах, управиду на Далмацију и Солун — — — Док је Азинарије по савској Панонији барбарске чете купио, Улигисал је сам у Либурнију Готе одвео“. — А у предидућем поглављу говори: „Туј се отвара држава превалитанска: за њом је Далмација са сусједном си Либуријом, по тому иде Истрија, а уз њу је држава Венетах. То су Приморци. Виша њих су Сисци и Сиави (Слови, јер Словени често *y* и *l* у обратно измјењују. Конитар) али не они који Франком робују, већ други што-но изпод њих у нутарњости обитавају. Даље су Карни и Нореци на којих десној страни пребивају Панони и Даки управ до и преко Иттра са својими вароши Сирмиом и Сингидуном“ — Одтале се види да је Прокопиј за своје добе добро разлучавао Суаве и Сисције од Паноније друге, уз коју су били Даки. Панонија савска од сриемске или друге добро и јасно је разлучавана такођер за владе италско-готскога краља Теодорика, почем је он,

освојивши ове крајеве, Колосеа поставио управитељем сриемске, а Фридибалда савске Паноније.

Да тко год непосумња да је назив савске Паноније, а навлаш њено јасно разлучавање, тек плод добе сљедивше пропасти западнога римскога царства, обраћам позорност на сљедујућа. За царевања Аркадија и Хонорија спомињу се међу управитељи државама западнога царства: *rector consularis Pannoniae secundae*; *corrector Pannoniae Saviae*. Чему ота разлика у достојанствима, да ниесу и државе разлучене биле? За владе Валентиниана старијега пише Секстус Руфус: „Јлирик задржаје 17 државама: Два Норика, две Паноније, Валерију, Савију, Далмацију, Мезију, две Дакије. А у земљи Македонској седам: Македонију, Тесалију, Ахају, два Епира, Превалнс и Крету.“ Ј. Јорнандес спомиње из међу 18 илирских покрајинама такођер Савију. На другому мјесту (поч. 7) говори исти Руфус: „Покоривши краља панонскога Батона, доспјеше Паноније у нашу власт. Амантини што-но међу Дравом и Савом пребивају, заузимају мјеста друге и савске Паноније. Маркомани и Кводи проћерани су из Валерије ко,а је међу Дунавом и Дравом, те је тако граница међу барбари и Римљани. почам од Аугуста Винделикорум (Аугсбург) кроз Норик, Паноније и Мизије опет поновљена.“ — Савија' савска Панонија и мјеста друге Паноније, у којој су главни градови Сирмиум и Басиана, да ли ниесу јасно разлучене? Што је преко Драве до Рабе, то је Панонија Валерија, даље пако до Калничких бриеговама

Панонија прва. Савска би дакле Панонија била западнојужни крај међупоточне Паноније у нижесавски панонске земље, а не приедељ међу Дравом, Дунавом и Савом.

Надаље савска и друга Панонија имале су као две посебне државе, такођер посебна управитељства, насловом и правом посве разлучена, другу бо је Панонију под Валентинианом управљао „Consul“ а савску „corrector.“ У Notit. Imp. occid. стр. 116 налази се: Sub disp. Praefect. Praetorio Ital. Provinciae — Ilirici sex. Pannoniae secundae, Saviae, Dalmatiarum Pannoniae primae, Norici mediteranei“ Стр: 140 Sub dispos. Comit. Sacr. Largit. Rationales — Pannoniae secundae, Dalmatiae et Saviae, Pannoniae primae, Valeriae — Procurator thesaurorum Siscianorum Saviae — Procurator Ginecū Sermiensis Pannoniae secundae — Praepositus thesaurorum Sabariensium Pannoniae primae“ — Стр. 115 „Consulares Pannoniae secundae — Venetiae et Istriae etc Correctores — per Pannoniam unus Saviae etc Praesides — per Iliricum — — Pannoniae primae. И прем су ова достојанства тек за владе Хонорија и Аркадија у подпуном свому значењу и моћи обстојала, траг јим се налази већ под Костом Великим, паче и под Диоклецијаном, који је с Валеријом устројио и Савску Панонију. То је тијем вјеродатније што Луцијус Цицилиус пише: Sub imperio Diocleciani provincias in frusta concisas. multos praesides, et

plura officia singulis nationibus ac pene civitatibus inculasse. (Saladji Tom. IV. pag. 84—86).

Исто се увиђа такођер из црквене повиести. Тако се Елеутерус бискуп сриемски у скупштини средичкој (Сардика-Соџиа у Бугарској) подписује: Eleutherus a Pannoniis. Ако нећемо бити преузетни читав средички концил неистинитошћу, твко морамо из наведених риечих припознати да је Елеутерус био главар или метрополита од најмање двиух Панониах. Ну у Валерийи и горњој није могао бити, јер су оне подпадале области Лавретенских бискупах, морале су му дакле подпадати друга и савска. Осим њега подписује се у истому концилију један. Marcus Sisciensis Saviae.“ Што исто потврђује и св. Аугустин дочим, бројећи бискупије које су уз њега пристале на сабору сриемскому, спомиње Сисцију, бискупију Паноније савске.

Из циелога би дакле досудили да је и горња Славонија носила назив Паноније савске, а није него само под управу Паноније савске спадала. Диоклецијан када је прикројио Паноније, раздиелио је дољну Панонију на источну, западну и савску Панонију; источну су сачињавале Срием и Славонија до риеке Ницентина (Орљава) или Илбакиоса (Илове), што је било међу Муром, Дравом, Иловом Савом па до под Купу, сачињавало је Панонију западну, остала је била савска. Константин је оне називе забацио и повратио јим стара, тако су Панонији Савска и друга на своје прејашње значење доспјеле, а Диоклецијанову западну назове Панонијом међуисточном

(*Pannoniam interamnensem, ripensem etc*) Ради лагље управе утјеловита је касније под Аркадиом и Хонориом међупоточна Панонија сисачком управитељству, те се зато неможе. „*Pannonia Savia*“ протезати на горњу, а још мање на дољњу Славонију, као ни Славонија на Срием. И у тому смислу спомињу се после Хонорија Сорага, Виминациум, Ациминкум и ина мјеста у Панонији савској т. ј. под *korektoratom* Паноније Савске. — То се јасно увиђа и из самога Порфирогенете. Додуше у погл: 31 вели он да је дио оних Хрватах, који су Далмацију од Обрах очистили, Панонију освојили т. ј. савску судећи из настављене повиести, а та је граничила с Далмацијом. Да се туј неможе никако разумјевати данашња Славонија, јасно нам је из тога, што он за своје добе (949) набраја обстојећих једанасст хрватских жупаниах, а ниједна се од њих није протезала преко Саве у Славонију (Крчелић 69). Тај једини разлог довољан је осујетити мњења ониух, који се трсе доказати да је Трпимирова (837) држава протезала се до Дунава. — Ну о томе у чланку.

Приговорит ће ми тко год: у *Notit Imp. Occid.* спомиње се Корнакум (Сотин), Тхеитодургум (Борово), Ациминкум (Карловци) Бонониа или Милатис (Банаштор), Таурунајм (Земун), Сирмиум (међу Моровићем, Рачом и Митровицом), сама мјеста Паноније друге, Сисција (Сисак) такођер, као градови Паноније друге, или међупоточне или савске, које су стајале: *sub dispositiona vici spectabilis ducis provinciae Pannoniae secundae ripariensis sive Sa-*

viae (Notit. Imp. Occid kod Papevioll. b 167) — Како дакле да се под Панонијом савском неби Славонија разумјевала у којој су сва ова мјеста? Ото неизвјестно употребљавање налази се само код писацах прије Диоклецијана, ништо код сувремениках нити код икојега каснијега. К тому морамо знати за обичај римских владарах, који су својими државама предпостављали људе, у којих рукама бијаше војничка и грађанска власт. Исто је разкалашеношћу таквих свемогућних управитељах већином зло употребљавања, с тога су се догађале велике свађе и нереди међу војачтвом и грађанством. Тако је трајало по свједочанству Зозима (књ. II. пог. 32 и сљед. — Notit. Imp. Occid. књ. I. пог. 5) све до Косте Великога, која је управу војничку од грађанства посве одделио, што су и каснији цареви задржали. Заото и код Амиана Марцелина и у „Notit. Imp. Occid.“ спомињу се посебице предстојници војничтва а посебице грађански. Војничтву су предстојали војводе имајући у својој власти само тврђаве, укрепљења и посаде, а грађанством су управљали консули, судци и ини. Војводска власт гледе простора није се прилагођавала власти грађанских поглавицах, војводе су бо под својом управом често пута по две покрајине имале, као што су Панонија прва и „Норик под једним војводом биле. Тко би тако рекао да су Норик и Панонија једна држава! Исто је гледе Паноније савске и друге, које су биле „sub dispositione viri spectabilis ducis Provinciae Pannoniae secundae ripensis seu Saviae; али у грађанству бијаху посве различене.

То је јасно из наведене новости западнога царства, гђе избрајајући државе Илирске, посебице спомиње се Савиа, Валериа, Панониа I. Панониа II. прву је управљао „Praeses,“ другу „Consul,“ савску „corrector.“

— 25) Крчелић стр. 45.

— 26) Шварц, стр. III. Лист 50 и наприед. Сравни хрватску хронику 12-га вијека у Архиву за југослав. повиест. од 1851 књ I.

— 27) Porphir: cap. 29: jungunt se copus ipsius (nempe Ludovicus imperator et Romanus Pontifex copiis Basilii imp. orient.) una cum Chrobotis, Servis, Zahlumis — — cunctisque Dalmatiae oppidorum incolis — — qui in Longobardiam trajicienses, urbem Barim obsederunt. expugnaruntque. — Sciendum autem est, quod Chrobotos, reliquosque Slavorum principes, Ragusini cives suis navibus in Longobardiam transmiserint etc.

— 28) Krčelić pag. 70: non enim congrue gestum est, ut iisdem Slavinis nostris cum navibus suis ad Barim in procinctu communis utilitatis consistentibus, et nihil sibi adversi imminere pritanibus, tam impie domus quoque suae diriperentur. Nicotas quidem patricius, Hadriatici freti servator cum classibus destinatus, accepta quasi per hujusmodi rem occasione, multas praedas ab ipsis Slavinis abstulit, et quibusdam castris direptis, eorum homines captivos abduxit; nec tamen quae praefati Apocrisarii perdiderunt (hi mittebantur ad Bulgaros)

hactenus restituta sunt. Sane spirituales tamen nolimus ignorare fraternitatem super castra nostra destructa, tot populis Slavoniae nostrae in captivitate sine qualibet parcitate substractis, supra quam dici potest, animum nostrum comotum.

— 29) Saladji: De Statu Eccl. Pann. tom IV. De Metropoli Salonitana cap. VI

30) Види темељито о тому зборити Мукоцира: „Chorum Croatiae“ стр. 420—422.

— 31) Idem pag. 412—416

— 32) Idem pag. 2.

— 33) De Adm Imp. cap. 32: *Servi* audem sic cognominati sunt, quod romanorum imperatori servirent.

— 34) Hist. na. lib. 6. cap. 7; *A Cimeriis* accolunt *Vali, Moeotici, Serbi* etc.

— 35) Geogr: lib. V.

— 36) *Nomen quondam Slavis et Antis* unum erat. utrosque enim appellavit *Sporos* antiquitas.

— 37) *Každy* (народ после разпршења по свиету) *sobie vlast tieh ustavi od tieh vznidechu različni nravi. Osobichu sobie zemie. Tak jih každá má své imie. Mezi ginymi Serbove. Odtud kdež bijdli Hřehove. Vedle moře sie, usudichu. Až do Rima sie razplodichu.* — *А Нестор пише: От сих же 72 јазикy бист јазик словенски от племени Афетова Иљурци, еже сyт Словјене. По мнозјех же времјанех сјели сyт Словени оба пол Дунаја, гђе јест Угарској земље и Болгарска ја*

От тех Словјен разидошесе по земљи, и прозвашасја имени својими, гђе сједши на которам мјесту, тако и прозвашјас. Јако пришедше сједоша на рецје именов Морава, и прозвашас Морава, од друзии Чеси нарекошас, а се тиже Словене Хробати биели, инии Срб, инии Хорушане. (Шлецер Нестор књ. II. стр. 66).

— 38) De Adm. Imp. cap. 30 као напријед.

— 39) Темељим се на Порфирогенетовом: *A Chrobatis qui in Dalmatiam venerunt, pars quaedam secessit et Iliricum atque Pannoniam occupavit.*

— 40) Idem cap. 29: *Plurimi ex his Slavis (nempe Serviis) non baptisabantur etc* Cap. 30: *Ex quo Slavi (Croatae) inhabitantur finitima Dalmatiae etc.*

— 41) *Curopolates: „Indictione II (i. e. anno 1074, Servorum gens, quos etiam Crovatas vocant, exiit.“* — *Zonaras: „Tercio porro anno (1074) gens Chrobatorum, quos nonnulli Servios vocant etc.*

— 42) У рукопису „Старосједиоци Славоније“ говорећи о Паноних, под точком *e* стоји: Дочим наведени докази недвојбено јамче за славенство Панонах, јамче и за славенство Тибалах, који су, како смо већ виђели, један исти народ. Али њиховој славенштини највише је сљедеће у прилог. Трибали ништа ино незначе но Србали-Србаљи-Срби. Градим на овому темељу. Познато је својство грчкога језика, навлаш атичкога наречја, да у многих речих Σ са T мјењају, као н. п. $\gamma\lambda\omicron\tau\tau\alpha$ мјесто $\gamma\lambda\omicron\sigma\sigma\alpha$,

Θαλαττα мјесто Θαλασσα итд. што особито у славенских речих чине као у сир грчки Τυρ-ος, сиса грчки Τη-δος. Исто је код Трибалах. Грци су тај назив по својству свога језика добро писали, ну каснији римски хисториографи, необзирући се на тај језични значај, изопачише јим народно име, као и многа друга. — Да се под Трибали разумјевају, осим Калкондиле (код Ассемана књ. III.) Катанчића, Чевановића, Шафаржика и иних, јамчи нам то и мапа Певтингеријанска, дачим у истому пределу, гђе су Трибали становали, 161 год. по Исукрсту наводи варош Σεσδιου, као њихово главно сједиште на Дунаву. Гњиездо отих Трибалах бијаше уздуж циелога Балкана све до сињег мора (Шафаржик: *Abkunft der Slaven* стр. 188); а којом су пригодом Срием напучили, видели смо. Шафаржик их одирто зове „Србо-Венде, који су се у најстарије непознато доба ка врло разграњен народ (*Velt-Volk*) у југоистоку на Дунаву и на сињему мору настанили“ (*Abkunft der Slaven* стр. 188)! а у Далемиловој чешкој кроници стоји: „*V srbskom gazijku gest zemie, giz Chravati gest gmie.*“

— 43) „*Slovanske starozitnosti*“ стр: 70, 85, 87, 211, 421, и другђе гђе доказује, темељећи се на Пшолемеја, Пинија и ине, да је име Срб старије од Славен.

— 44) На стр. 149 у „*Abkunft der Slaven*“ вели: Дођоше Славени у Илирик, у сједишта својих старих име народних Србах, и помјешали су се с њиховими останци.

Т а м а.

Из лорда Бајрона.

Ја сам сањо; но сан неби сасвим.
Да је јарко помрчало сунце;
Ситне звезде по вечном простору
Да блудише без зрака и стазе;
Да се земља у ваздуху вила
Прна као да би слепа била,
Јутро дође па га и нестаде
Дође али недонесе дана!
Човек на све страсти заборави
При пустоши оволике страви;
Срце свако укочено стаја
У молитви за светлости жарком,
Себељубје на што га побуди.
Сви нуз ватре још живише тамо.
Све палате, престоли краљева
И колебе и жилишта свију
Бића, која себи крова траже,
Изгореше на удном згаришту;
Сви градови већ спаљени бише,
Око својих домова блудише
Људи, док је ове пламен згаро,
Један другог још да једном виде.
Само они јоште сретно бише,
Који око вулкана живише.
Још свет једна грозна држи нада;
И у шуме огањ унесоше;
Час по часак и ове гинуше

Нестајући; и голема стабла
Кр'ајућ'се попадале доле —
Црна затим све обузе тама.
При светлости ове нестајању
Лица људи тако изгледале
Као слике да нису земаљске
Зрак најзадњи када их осветли.
Неки прострт на земљи лежаше;
Неки скрише очи и плакаше;
Неки лице своје на песнице
Наслонише па се и смејаше;
Неки тамо и амо трчаше
Па згаришту ране донесоше,
Управљене с' немирним беснилом
На тму неба очи им гледаху;
Смртни покров несталога света;
По праху се затим поваљаше
Псујућ', дречећ' и шкрипећи зуби;
Устрашене тице дераше се
И летише по простору тамном;
Најдивљије сад зверење мирно
Дрктајући приближавало се;
Цичећ' змија кроз мноштво се вила,
Ал отровна ником није била;
Да с' заране и њу убијаше;
Рат који је већ престао био,
Због глади се опет поновио;
Рана тек се крвљу добијала,
Па се сваки у ноћ изгубио,
У самоћи да глад сам зајази.

И љубав је већ нестала била;
Једна мисо тек светом овлада —
И та беше; смрт немила, скоро.
Мука глади са честицом сваком
Од утробе, гоњена је била;
Умираше људи; а кости им
Ко и месо без гробова бише.
Осушеног прождера осушен;
И пси сами нападаше гесе,
Само један још остаде веран.
Код лешине задржа се једне,
Да је брани од тица и звери
И од људи, што су изгладнили,
Док од глади нестраједу сами
Ил леш нови док их непримами.
Себи рану сам тражно није,
Само што је с' непрестане боље
Цијукао изнемогавајућ'
И без наде заурло је често,
Лизајући укочену руку,
Која њега до смрти милова.
Глад помало све живеће збриса.
Тек двојица у великом граду
Све остало сами преживише,
Што душмани један другом бише;
Сусреше се код Хрипе пепела,
Где пре тога богомоља беше,
Ту је млоштво светих било ствари
Да несвета сад потреба квари.
Они тањи пело распреташе

С' кострукама дрктајућ' од зиме,
Па ватрице мало разпирише,
Да за кратко још живот продуже;
Кад разгоре с' и пламен се диже,
Подигоше очи, да се виде.
Видивши се — дрекнуше — умреше.
Сваки за се од ругобе оба
Устрашени, незнајућ' ко беше
На ког челу глад „душман“ написа.
Васелена сад је пуста била;
Пунољудни предели тек хрпа,
Без четири годишња времена,
И без биља, без дрва, без људи,
Сва та хрпа текем смрт је била,
Хаос ладног укоченог праха;
Мирне реке, језера, оцееан;
Ништ на мору непомичном неби;
Ту без људи сад трунуше лађе;
А катарке по комад и комад
Све у бездан доле попадаше,
Без да ветар подиже се који;
У мртвилу таласи лежаше,
Прилив одлив сарањени бише;
Још пре тога месец изумроје
Који њима господарио је;
Иструнуше у непокретноме
Ветри зраку; нестаде облака —
Тама није помоћи требала —
Цео свет је сама опасала.

Аца Поповић.

Слава Црногорства.

Како се створи та Чарна Гора?

Када се земља стварала, сиње море изметне једну стену, да имаде ко ће валове одржати, када бура најурне. Та ти стена Црна Гора која чува, да јадранско море из свог корита неодмакне.

Какве је житеље та стена добила? У Црној Гори су негда јелински и римски богови станјивали. Ту се Јупитер одмарао, кад је гиганте победио. Ту је Нептун своје ветрове узапћене држао. На тој стени је Марс свој мач оштрио, ту су ти животиње сами орлови, соколови; и рисови се ту рађали, па јошт и страовите гује. Слабе животиње нису се смеле ту показати; жаба, што крекеће, не да се ту видети, јер гуја жабу не трпи.

Одавде су богови на Олимп отишли, јер богинје Хебе и Афродита не трпе хујање морски ветрова. Само један Марс остаде. Марс, да неби сам остао, сазове из далеки предела људе, све саме јунаке, вољне, кои иго не трпе, те и начини полубоговима, и тако остаде у Црној Гори траг божанства.

Е, то ти је порекло Црногорца.

Зато је Црна гора другчија него друга земља, Црногорци другчији него други људи. Представи си стену пропуцану, канда је створитељ хтео сву своју снагу овде на видик ставити. Кад се Црногорац на своје стене погне, а он стои као на круни, па гледи дивоту своје земље која је само за слободног човека створена; па онда слуша брујање сињег мора; а кад ветрови заурлау, он се ветровима бори, прси и мишце му се напрегну, и постане снажан. Када грми, звук се о стене страовито разбија мислиш судни је дан ту, кои ће грешнику судити; ту се душа крепи, и постаје чиста, неустрашима.

И Србину је дошло у част да буде у Црној гори вечити узор слободе.

Србско царство паде, азијатска навала сво србство поплави. Нестаде србске славе, душман му је помрачи, частни крст под ноге баци, цркве поруши, народ начини рајом, робом, само остаде Црна гора ова стена слободе, о којој се турска сила и робство разбити мора.

Када су Турци Србину све отели, онда ту јошт и душу хтедоше купити но у вели-

ком искушењу народ обазрео се на Црну гору, и надао се донде догођ Србин оружјем слободу брани, и није му душа купљена.

Ако се који Србин није хтео Турчину подврћи, отишао је у Црну гору, и накнађавао је губитак борећег се Црногорства. Тако је борба од петстотина година остала стална, а док се народ за слободу бори, донде му увек сунце слободе сија.

Ако се у србству нашло подмићеника, издаица, који су народ под јарам увлачили, црногорски је мач те издаице искорењао.

Када је сатана по србству мутио, да му туђинство улије, да му спомен прошлости сбрише, да му прирођену веру прама божанства преокрене, да му душу отрује, — онда је Црна гора стајала као икона, пред којом се Србство частним крстом крстило, и своју веру спасло.

Када је Турчин толико пута на Црну гору наваљивао, а добити је није могао, очајан дух србства опет се будио и овладала је вера да поред правде и слабии јачег обуздати може.

Када је Турчин србске земље заузео, и мислијо да је већ време дошло вечите про-

пасти србства, онда се сво србско право у Црну гору прежестило. да га душман уништити неможе; а кад је свет причао и писао о пропасти србства, онда је црногорац са своје стене показивао свету заставу, на којој је право и слобода србства написана, за доказ, да право србства јошт није пропало.

Угњетеном србству тешко је падало што је морало муком својом Турчина ранити! но Црногорац је турске куће палио, турска стада отимао. Ово отимање није била крађа, ово је само присвојење сопствености србске од душманина. Србство се тешило кад је чуло да Црногорац србску имаовину од Турчина присваја, јер је то била награда чувара србског права.

Када је душман светињу србства срамотио, на старце и мајке пљувао, љубавцу драгом отимао; Црногорац се свему осветио, и србству тугу олакшао.

Када је зацад клице своје отровне цивилизације к србству пружао, Црногорац је те клице искидао. Наполеон је силну руку и на србство метути хтео, но црногорска мишца је одбије.

Србство паде, нестаде силе и славе, не-стаде великог плода, но течај природе вечит остаје, и оно што зими пропадне у пролеће проклија. Србство је пет столећа у чауру у свом семену спавало; Црногорац је пет столећа овај чаур чувао, јер је његово семе онде; а кад пролеће приспе, Црногорац чаур распучи, а србство тростручено ускршава.

Рана Црногорцу проста, пиће бистар извор, но и светом Јовану предтечи била је проста рана, пиће бистар извор, и као што је овај бијо предтеча христјанства тако је Црногорац предтеча ускрса србства.

Крв Црногорца је чиста, непокварена, срце поштено, ум бистар. Ако је србству за његове петстољетње страдње туђинство крв забрљало, срце оједило, ум занело, Црногорац му крв чисти, срце попраља, ум бистри, јер је црногорство чисто србство, а црногорац калем србства.

Многи народи радњом богатство си теку, јелом и пићем си угађају. За туђим добром грамзе; ал код куће јарам носе. Прост бистар је Црногорац, човек, каквог тек Бог створити може, туђе нежели, но своје чува и тражи, а

то је: србство, слобода, па јарам ма да је златан неће да носи. Да устане из мртви Херман, победитељ Римљана, неби познао своје силне германце, јер ови вољу туђе вилајете тражити, нег у сиромаштву завичај своји дедова у слободи чувати; дивијо би се Црногорцу, који на голој стени слободу брани. Да ускрсне Оссијан, неби познао своје Каледонце, дивне јунаке слободе, неби међу њи ушао да и песмом на борбу узбуђава, већ би ишао у Црну гору, јер у Европи само је Црна гора земља, де Барди, јуначки песница певати могу о горским јунацима, орјашким мејданима-чудноватим победама.

У великим ратовима, у страшним бојевима дух Црногорца не клоне. Одважан горштак не броји душмане, нестрашисе погибије; и баш за то што се никог ни саме пронасти не бои, непропада. Црногорац у највећој невољи од свог права ни у длаку неуступа, јер зна ако мало попусти, већ је у сатаниним рукама; а кога сатана само за косе увати, тај је његов и душом и телом.

У старо доба Шпартанци су били уз своје јунаштво слободни и силни. Док су многи други народи као штир расли и плодилисе, дође

време па им и спомен сбрише, јер само донде живе док једу и пију, а Шпартанци остадоше за навек узор јунаштва и светило слободе. Црна гора се са већим, страшнијим душманма борила него Шпарта, она се пет столећа бори против целог мусулманства, по Азије, против своји одпаднути и заблуђени синова; и кад тисуће година прођу, непристрастан нараштај Европе подигнуће у повестници Црној гори споменик, поред споменика Шпарте на десној страни — с гледишта човечанства.

Многи снажни народи упропастише се е тога, што су се све с једног места на друго пресељавали, и тако своје силе ронили. Кои народ своје огњиште чува, тај нек се од пропасти не бои. Онај народ који огњиште своје брани, поштован је, њему се други лако придружавају да би заштићени били, примају радо име и обичаје одважног, и тако од маленог народа постане велики, а велики народи који за отачбину небране растројавају се, и друге своим силама подкрепљују. Када су Ромул и Рем градили Рим, до њи је било само шака људи, сиромашни, нису ни доста жена имали, морали су суседне Сабинке отимати. Докле су

се на свом огњишту стални и одважни показивали, једнако су расли, суседи им се придружавали, па доцније за част су држали, да се могу римским грађанима назвати. Но напоследку, у својој вајвећој сили, када су отачбину као какву робу ценити почели све се сруши, и развалинама Европу покрије. Црна гора је малена али пуна снаге. Глас јој се по свету развео са дивне обране домаћне слободе. Њено јунаштво и душман поштује. Дика је бити Црногорац, а Црногорац је Србин. У Црној гори сахрањено име и слобода србства биће пристаниште за сродне и туђинце, за слабе и гоњене; а са овима србство ће расти до оне границе, које су му положењем своим заказане.

Постигне ли се оно, што је за србство определено, онда ал тек онда ће ду престати страшни бојеви Црне горе за србство, јер онда ће досадашњи терет црногорства на србство пасти; а црногорство биће преливено у србство, као што је до сад србство у црногорство преливено било.

Ал кад се црногорство у србство прелије, зар ће нестати црногорства? Неће, црногорство неумире. Када се србства право извојује, Црна

гора ће се у велико србство преобразити, и што је Црногорац данас, то ће бити онда сваки Србин, а то је прави Србин. Из Црне горе процветаће србство, а Црна гора ипак остаје семе србства.

Ил је судба, да србство никад не ускрсне? Ил ако ускрсне, да опет скоро пропадати мора?

Ако србство неускрсне, ил ускрснувши новој пропасти иде, онда ће Црна гора опет оно бити што је до данас била, бранитељ права србског; и тог права тек онда ће нестати, кад Црногорца нестане.

Чарна горо! ти си србства ускрс, гроб, и слава.

Јаков Игњатовић.

Д а в о р њ а .

У мракује Србин спаво
И чуво је своје право
Сад с' истока зора руди
И Србина од сна буди
После зоре биће дан
Журно Срби у свој стан.

Та куцно је час уставни
Треба да смо сви преправни
Сваки треба да се спрема
Нека иште који нема
Пушку сабљу мач и пра
Који има тај нек да.

Нек топови страшно ричу
Нек душмани на нас вичу
Неплашмо се врага клетог
Оружија док је светлог
На оружије браћо сви
У ком србска крвца ври.

С' неслоге је за нас срамно
То Косово поље равно
Отуд робство осећамо
Тамо да се огледамо
Та куцно је браћо час
Да сперемо љагу с' нас.

Мита Орешковић.

Заслуге словенства у знанственом и културном погледу — под својим и туђинским именом.

Било је и имаде људи који напуњени пакошћу на прама словенства, јавно приповедаше да пространо словенство бавило се је више материјалношћу, него умношћу, више за свакидашњост него за будућност.

Било је и имаде и у нас пакостника и незналица који се учише из дела словенски душмана, те и данас трубе да словенска племена неумедоше ништа друго до слепо покоравати се, да ништа не делаше на порабу знаности и културе, да сво њиово умно делање налазило се и налази у детинском повоју.

Нисам се подигао овима одговарати, самоћу отворити листове безпристрастне повестнице, те извести гигантско делање поједини словена који делаше у порабу светске знаности и напредности, под именом своји племена, и туђинским, које држаше да је напредније од свога сиромашнога.

Болест која данаске влада међу словенским племенима, исконична је, она владаше и у најстарије доба, заједничко непознавање, међусобно ревновање, раздраженост једни на прама други, подраживана и подржавана словенским душманима, и несретна одметничка господштина доприносила је: да словенска знаност од свог пра почетка чешће је прекидана, незнањством и заборавношћу покривана, и под туђинским именом и заштитом напредовала, презрење од своји суседни и господарећи народа доводило је словенске синове да се свога племенског имена клонише и под туђинским свету и знаности користиле, али при свем том беше и пчелица који се неодметаше своје сироте матице, већ под њезиним закриљем на дику и понос своји племена делаше, само што ји туђинци ил' на силу отеше, или лукавштином у своје присвојише, од чести сама имена, или већином баш и само деловање.

¹⁾ Карамзин вели: „преставивши читаоцу раселење словенски народа од балстичког до јадранског мора, од Лабe до Морее и Азије,

1) Ист. Гос. Рос. Т. I. стр. 29.

велим да они, силни бројем и јунаштвом, могли би тада уједињивши се, завладат' Европом; но ослабивши својим на далеко распрострањењем и неслогом, поче једно по једно племе губити независност, и својом стрпељивошћу гледећ туђински прогањања и угњетавања, прелазећи границе великодушија свет удивљаваше. Други сачувавши биће своје у Германији, старој Илирији, Мизији, покорише се туђинским владоцима; а некоји одметуше се и самог свога рођеног језика.“

2) „Фистер тврди:“ да словенски погранични народи више пута 'отели су се туђинскога угњетавања ослободити, али као што негда Немци супрот Римљана бе'у несложни, тако исто, а можда још и мање Вендо-Словени слагаше се против Немаца. Немци напротив овом њиовом неслогом знадоше се користити, те подчинитији. „И 3) Лидов вели:“ шта би морало од Европе бити, да нису унутарње борбе и трвења међусобна ове дивје орде (старо-Словена) слабим и невредним учиниле? али

2) Gesch. d. Teutsch стр. 501. — 3) Gesch. v. Meckl. рз
12. 17.

овим: непресечним, без свакоје цели анархичким унутарњим врењем своју снагу и независност сами подкопавајући, престаше својим непријатељима опасни бити, и олакшаше великоме Карлу једно по једно племе од њини себи подчинити. — И овде дакле осведочи се: да унутарњи бојеви руше независност и самосталност, а не вањски нападачи. „⁴⁾ Рорер тврди“ да поверење словенски грана међусобно губило се, и да међу њима упажала се некоја бојазљивост и клонење једно другога. — Рват презирао је Крајнца, што овај последњи несретни народ, Немци својим угњетавањем отуђише не само од своји сродни, већ и од сами своји урођености; и Рус Пољака мрзијоје, што се последњи слепо поводио за извањским навикама, те се отуђијо од своје каравне душевне снаге — словенскога живља.“ „Најистинитије и најскреније у том погледу ⁵⁾ Добровски вели: „Морао би се човек и жалостити и љутити да Словаци нећеју с нама Чесима заједно да држу. Разности по селима нетреба за до-

4) Slav. Bew. t. II. p. 118. — 5) Commercium Literarium.

риске, аписке и јониске да држимо. Немци зајиста у овом погледу бе'у паметнији од нас несложни Словена, али зато и напреднији.“

Да су Словени још у најновије доба земљоделство на виши ступањ узвели, да су у Европу први: раж, плуг, и друга земљоделству нужна оруђа донели и изнашли призналису и највећи душмани словенства, о којем ћемо ниже говорити. ⁶⁾ Хердер вели: „словенски народ био је благослов земље; по свуда се је земља радовала, де се је год он поселио. Он пребацује осталим европским народима, а нарочито својим земљацима — Немцима, кроз толике векове чињене неправде и безделија на овом добродетелном народу, чрез који најпосле већим делом морадоше испропадати. „Али ⁷⁾ Мицкијевић тврди:“ да словенски устрој ма да беше словенству својствен и красан, да ипак беше за уништење опредељен, јер он никаквог начела даљег развијања није у себи имао; он није

6) Ideen z phil. d. C. d. Mensch. B4. 37. — 7) Vorlesungen über Slawische Literatur und zustände I.

могао делателном устроју други народа противстати. И у самим дубоким честилама њини влажни шума не би могли своја поселења кранити и бранити, да нису пре тога у утробу своје народности ратоборна поколења попримили и усвојили, који су њима начела будући држава допринели, и да није кришћанска вера на светло ји извела, ма да и је тим задржала од напредовања — у њи далеко корачајућег пучког изобраења, које је у њи њина стара вера унапређавала.“

„Са кришћанством почиње повестница далеко пространи земаља међу црним и балтичким морем; преминувше иљаде година леже у дубокој мрачности. Словени пако предузелису си били строго, никакове повестнице неимати. Јер повестница иште нешто цело опште, за државу створен народ; а они живели су у расејаним поселењма.“ Но заото опет лудост је и пакост чрез ови пра патријархални уредби варварима ји и глунацима називати, као што то једнострано списаоци, нарочито Немци чине: сравањајући ји у многеме с дивљим обитаоцима Америке, и де је год могуће овим начином, перући лагу своји сународника и њина

насилна делања почињена на кротким Словенима. Списаоци старог и средњег доба другчије оценили су и другчије сведоче о Словенима. Сви су припознали пофална својства њинога значаја, и ду'овног проницања. — Грци веле: да међу словенима и сама имена „лукавства, издаје, вероломства, и преваре“ позната не бе'у, и да њино гостољубје тако далекоје ишло, да су обичаје имали, своје домове вавек отворене остављати, да с тиме странац и путник у њима у свако доба обрану и рану може наћи. Раброт њина вавек и је подњукавала да се никоме слепо непокоравају, и пазе на неосетно пропадање. Заото грчка политика и састајала се у томе да једне од други раздвоји, и једне супрот други оборужа. Западни Иноци (калуђери) превађајућ ји у кришћанство ма да на њима многе погрешке и мане уочише, ипак потврђива'у изриком: да су Словени лакше него ма који њима познати народ с кришћанском се вером упознали. Но опоменелимо се само на вероисповедна престављања, и политично стање Словена, то је онда лако докучити нам: да онај народ, кога Иродот земљоделским Скитима назива, народ, који је на Дњепру своје стран-

ствујуће господаре одранио, не беше никоји други, до словенски. Тако исто и они вредни, праводушни обитаоци севера, у песничком језику Грка безсмртнима названи, бе'у зацело на безсмртје душе верујући Словени.“

Геххарди ⁸⁾ вели: „земљоделство подиже се међу Вендима тако силно, да ји у Немачкој држаше за прве ратаре, нарочито вешти бе'у у обрабатавању (култивирању) песчани предела, тако да ји господари Фулда, Вирцбурга, Магдебурга, Линебурга, Бајрута, Пфалца и Хохенлоја у великим рпама у своје необделане пустаре населише, дајућијим и некоја преимућства, и подпомажућији на сваку руку, само да би ји могли што више населити, ⁹⁾ „Лицов тврди:“ да докле германски народи у крвавим утамањавајућим војнама: ропство, смрт и упропашћавање земаља распростираше, дотле Венди мирно уживаше награде од своји обработани њива.“ Исти вели: „мора да велико беше практично знање Венда у обрабатавању спода и земље, и гвоздена стрпељивост у дотеривању

8) *Gesch. d. Wenden*. B. I. p. 43. — 9) *Gesch. v. Mecklenburg*. s. 15—147.

ови пустоша, у подизању својега газдинства. Помислимо само небројене пљоштаре и непро'о одне шуме исушити и прокрчити пре него што могуће беше жарким зрацима јаркога сунца до њи допрети, и мекшим ји учинити Престави мо си прво ово, па онда судимо у колико Венди земљоделству користеше:¹⁰⁾ Пфистер вели: „У Немачкој њине мирне населбине, и неусишни труд бе'у награђени најбољим псљедицама. И доцније кад већ изгубише своју самосталност бе'у као населбине насељивани, називајући некоја поља, ората по њином начнну „виндске орнице.“ Они волеше и платежни бити, само кад могоше своја поља у миру обделавати. Исти вели: будућ да они чрез своје вредности и разумевања у пољоделству грабљени су били у населбине, да они изнађоше многа пољоделска оруђа, и да отуда многе вендске речи у Немачком језику.¹¹⁾ Коллар отуд узводи да од плуг (плеги, плети) немачки пфлуг; бич (од бити) немачки пајче; хржидел (од хриада) нем. гриндел; село, сидло нем. Сиеделхоф, ансиедели;

10) Geschichte d. Teutschen. B I. s 341—349—344. —

11) Wyklad ku Slavy Dceře str. 95.

тин. тинити нем. цаун, цајнен; работа нем. раббатен; стодола (стадло, ставадло, стох, стогови, стан) нем. стадел; и т. д. ¹²⁾ Фалмерајер примећава: „да Словени у опште свагде“ таки земљоделства приватише се, или одпочеше: рукоделство, мореплаводство и трговину, па нисули то отворени знаци: дарежљиве природе и ваљаног почетка изображења и напредности? —

После финицијана беше словенски народ који је на северу примијо трговину и обртност, Кијев и Новгород бе'у средоточишта; на западу ји из тле балтички Венеди и подигоше, а то сведочи Винета, коју Венди створише првим великокупским стовариштем. Тапе ¹³⁾ вели: Винета беше понајвеће и понајзнаменитији трговачки град у Европи, Словени га саградише на отоку Уседом у Поморској, на утоку Пеене у источно море, од прилике четири миље од данашњег Штетна. Почетком дванајстог века,

12) Halb insel Morea s. 202. — 13) Gesch. Rnslands I. kap. 49. s. 258.

дувала је силна бура, те цветајућу Винету прогуташе вали узбурканог мора. Штетински професор Мигрелијус († 1657 г.) тврди: да за његовог доба унажаше лађари на по миље од Дамеровског ушћа при тијом времену целе црквоне куле, куће и улице. А Јов. Дом. ¹⁴⁾ Фијорилло тврди: да Винета беше средоточиште словенске културе, да обитаоци тога града не-пловише само до англиски и францески при-брежија, већ водише знатну трговину с грчком и малом азијом, којом тако благо стекоше, да и најнезнатније кућно постоље од сребра и злата имадоше. ¹⁵⁾ Гебхарди вели: капије овога града бе'у тумбакчне и позлаћене, но ове и сва остала богатства још пре њезине пропасти опљачка дански краљ Хеннинг 830 год. Антон тврди: „да трговина немачки Словена беше ванредно разпрострањена. Помислимо само на град Винету, ту довозише се ствари из целога света, са истока и севера долазило је Волгом и другим рекама до Ладогe, одавде у Винету, из Винете пако преко Танне у Талију и запад.“

14) Kleine Schriften artistischen Inhalts. p. 301. — 15) Gesterdings pommer. mag. B. 4. s. 40. — 16) Geschichte v. Meklenb. s. 134,

Лицов ¹⁶⁾ вели: „да Вендима пристоји, ако отуда никакве материјалне порабе и немаше, слава, што њина одважна мореплавства, подузимати од чести као риболовство, од чести пак своје и земаљске производе возећи и са северним пределима у промену тргујући, положише први основ северо немачкој морској трговини, а тим се учинише основаоцима право рећи створиоцима силне „Ханзе“ (савез трговачки места у средњем веку) јер њини трговачки и бродарски градови дуж приморја источнога пора први идеу и потакнуше остварења већег и тешњег савеза у корист трговине и радиности. Али плодови овога за другог узреше а не за сироте Словене. — Данашњу немачку морску трговину сматрати је као плод прадавни Вендски напора.“

Још за рана дадоше се Словени и на рудокопнићство, све данашње богате руде они произнађоше, сирома Словак, и данаске снева о оном добу, у ком и његви коњи сребрне подкове носише; и чешке рудокопње бе'у у своме цвету за словенске владе, јер Готлиб ¹⁷⁾

17) Gesch. des fränk. Kreises p. 96.

Хензе доказује: да Словени први бе'у што се знатно рудокопнићством бавише, сведоци су нам толике словенске речи, које се још и данаске у Немаца при рудокопњама употребљују, као: Flötz, Kuks, Kies, Kipricht, Schacht, Schwanden, Kobald, Schicht, Seiffen, Spath, Stollen, Meiter итд. које долази од: плоха, кус, кипри, чађим, (чмуд), ков (ковати), шик (шикем), сипати, доли, змитарж (смига) итд. ¹⁸⁾ Хердер вели да: „у Немачкој уздигоше Словени рудокопнићство, и разумеваше топити и лити руде (метале).“ Декоји унажају рудокопнићство, трговину и многе механичке радове којим се Словени бавише још у најстарија доба, много раније него у средњој и северној немачкој, исти ма и на срамоту своју тек доцније много се које чем од Че'а научише. У јужној немачкој преосталоје рудокопнићство од римске радности, али у средњој и северној по свој слици и прилици преоставштина је словенска ¹⁹⁾.

Десад смо говорили у опште о напредности у знанственом и културном погледу Сло-

18) Ideen. Th. IV. s. 37. — 19) Adelung Vor. zur. Thams. Böhm. Lex. s. 5.

вена с гледишта народа, т. ј. о оним преимућствама који у самом народу лежаше, те смо видели како већим делом сами туђинци надаккуће способности и осећање за лепим, словенским племенима разкошно подељују, а да куд би словенска напредност у крај така дара и труда отишла, да на пут несташе тешка угњетанања скитнички народа?

Рећиће можда неко, јесте, док словенски народ слободан беше, дотле и напредова, а с подељењем и угњетењем угуши се у њем свака мисао на лепо и напредно, као у Арапа и Мисираца, јесте, рећиће неко словенски народ као земљоделски и трговачки народ старао се је за материјални напредак, но шта он, или његови поједини синови деловаше на усавршење душе и ума, вере и науке, каква одкровења они ма на ком пољу, ма у ком погледу на корист човечанства учинише, едали они имају свога Галилеја, Лутера, Калвина, Гутенберга, Галла, Шварца, Макијевела итд.

Зато, мораћемо сада разложити словенска преимућства и с пута умне напредности, разјаснити некоје замршене заплетаје, о некојим учињеним корацима у напредности вере, зба-

цити чине с лица они људи кои ји ил силом присвојише, или наметнуте попримаше; док сироте словенске танко сфатајуће главе, први основи толике умне и душевне напредности, служе дрвима на расточење дотле остали свет кити ловорим венцима празне образине (лорфе), некојим присталицама дивећи јим се заслугама, преузносећији пофалама.

Мицкијевић као најузвишенији песник мистичке школе, казао је да усавршенствовање вере и филозофије остављена је словенском народу, да ће из њега произићи месија, који ће учинити преврат у свим досад постојећим начелима, Мицкијевић велим да беше од најузвишенији песника, но придодати морам да се је бројио међу слабије повествописце, његов дух летео је у Висину, он се је бавио будућношћу, он није испитивао дубљину — прошлост, он се није обзирао на досадашње деловање словенског народа у погледу вишег душевног делања, па није му и познато било да још око 680 год. црквени цариградски скупаљ у четвртом свом заседанију дизао је тужбе супрот Словена што

у богослужењу искључише све иконе, да не-
втеше на онај црквени скупаљ и доћи на ком
закључено беше да се имају иконе у цркве
увести, само да неби обвезани били поштовати
ји (јер иконе у првом столећу кришћанства
не бе'у у обичају). ²⁰⁾ У опште бе'у словен-
ски предели на Дунаву средишта свију они
јереса (секта) који од главне цркве одпадаше.
Помислимо само колико је борбе требало докле
се је сиротни словенски језик украј грчког и
латинског за црквен успео, које не само да
изнскиваше краљеви бугарски, кнезови руски
већ и силни владари велике моравске царе-
вине. Да то велика добит беше јамче нам то-
лики доцнији напори римске курије да га са-
свим уништи или бар осетно умањи. То исто
може нам служити као и сведочанство словен-
ског културног напредка, кад они постигоше
то још у једанајстом веку, до чега Немци тек
у шестнајстом доспеше, а мислим да ми не-
треба доказивати да је главно постигнуће ре-
формације: „уведење народњег језика у цркву
и школу.“

20) A. ct. Concil. Bd. II. s. 18.

Горе смо наспоменули да још у седмом веку међу дунавским Словенима беше јереса, но при крају једанајстог и почетком дванајстог века ове различне рпе згрнуше се уједно (измеђ 1060 и 1110), и створише из ти различности једно вероисповедање, словенски калуђери који на отоме делаше стекоше си јевропску знатност. Гњездо је била Бугарска, а основалац некоји лечник Василије, који доцније покалуђеривши се, у друштву дванајет апостола или своји посљедовалаца, цело по века у калуђерској ризи провлачијо се кроз сву европу, своју веру привоведајући и нове посљедоваоце врбујући, докле га најпосле 1110 г. цар Алексије комнен неизмами у Цариград, де га као поганика спалише. Његови посљедоваоци звали су се „Богомили“ грчки „θεοφιλοι“ Жан ²¹⁾ Беноа тумачи га као почастно име и разјасњава га са *les bien — aimés de Dieu* „богодативим,“ богољубљени; најпосле лако може бити да словенско Богомил заступа грчко Василије, јер прво почетно писмо и у словенском је задржано као што то бива код Константин и Кирил, Симеон и Савва.

21) *Histoire des Abbigeois et de Vandois s. 11.*

Да је почетак реформације из Бугарске на запад, најпрво у Италију и Францеску пренешен сведочи и погрдно име: „бугероне“ францески „бугр“ т. ј. Бугар, којим ови јереси названи бе'у. Жан Беноа тврди: „да секте Богомила још пре Валда (отуда Валдензи, но и ово се може узети за словенско, кад знамо да у Срба и Бугара има десетину имена са почетним: „Влад“) у талијанским и францеским долинама повлачише се, за избећи љута гоњења. Главни садржај богомилске науке беше: да одрицаше суштаство тројично, нетрпише иконе, путире, литурђију и монашество, одрицаше мајци божијој божаско поштовање, у крштење без пред'одне науке невероваше, сву веру једино у еванђеље полагаше, тако, да га грлише и љубише; васкресење држаше могуће замо у ду'овном, моралном погледу, у уздигнућу над страстима и материјалношћу, прела-већ из грео'ва у кајање и Кришћански живот; на безсмртје душе вероваше чврсто, и најпоследне народан језик употребљаваше у цркви.

Ова наука која с доцнијим реформатима на длаку се слаже, нарочито у практичким посљедицама, разпрострањавала се живо на за-

паду. Најпрво пређе из Бугарске у граничећу се Босну и Србију де за собом остави „Патарене“, одатле у приморје, де се основаше од града Котора „Катарени“, а одавде у горњу Талију де посташе „Фатрицели“. Гњездо ове науке бе’у Млетке, које се дуго с папом гложише, и на себе толика проклетства навукоше. Из Млетака пређе у Падову де Петра Абануса 1305 г. као поганика инквизиција (истрага) дала је спалити, одавде упути се у Феррару и Фијоренц, де Саванарола као поганик измеђ 1452 и 1498 год. сажежен беше. И у Лукки через ове спалише Петра Брусани-а 1447. г. У Брезцији прифатише је Арнолд и „Арнолдисте“; и тако почем целу горњу Талију обиђе, разширише још и даље на запад, преко Пијемонта и Савоије де је по равнинама једва дочекаше прикривени „Валензи“ и пренесоше у Францеску, у Прованзу попримише је: „Албилензи, Валдензи, и Пикардисте“, одавде пређе у Англиску де јој се придружише „Палардисте и Виклевци“ даље усавршенствујући је. Даклем наука Богомила са дољњега Дунава прешла је Талију, Францеску и Англиску, обилазећ свуд у околи Немачку, де онде још и сневало се

није о реформацији. Упитаће ме неко да како и кад се у Лутера пробуди идеја преображења, томе ћу одговорити: будућ да беше чешка владарска кућа, опријатељила се владалачком породицом Англиске, то и више Че'а путовало је у Англију, међу овима беше и млади Хус од хусинеца, де се упозна славним учитељем Виклевом, те кроз Хуса, Јеролима и други њи-ови ученика доби ова наука сасвим други изглед. Прашко свеучилиште бивше тада у цветајућем добу, посећивано ученицима из свију земаља, нарочито из Немачке, служило је за матицу од куд излећеше: Лутер, Цвингли, и други реформати. Овим путем распространила се негдашња „Богомилштина“ са својим начелима, и дала повод да покрај три главна законом припозната црквена света језика: латинског, грчког, словенског, и четврти немачки, а доцније по истим начелима и сви други равноправно уздигнути буду. ²⁴⁾ Заото с правом Конрад Вимпина, живи сведок и највећи Лутеров противник и вели у својим „Претресима

24) Jahrbücher für Slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft од 1844. г. стр. 151.

о поганству“ да је Лутер позајмио своју науку од Хуса и Виклева, а ови попримише је од Валденза. Да Лутер неизнађе ништа новог, он је обелоданио само заблуђаје, по којима тумараше давно пре њега шизматички Грци, Валдензи, Виклев, Хус и Таборити у Чешкој. Сам Калвин припознаје, да Валдензи, његови пред'одници из Пијемонта у Пикардију дошли су. Чеси стајаше вазда у непресечном одношају с Валдениским Богомилима. И сам Петар Балдо, по сведочби његовог земљака великог Туануса, и Че'а Хајека: дуго време провлачио се је по словенским градовима, и 1176 г. у Чешкој настињио се.²⁵⁾

Одавде се даје закључити, да је сасвим наравно, зашто у горњој Галији, на име у Бресцији, Лутерова реформација нађе тако жива одзива, тако да је с највећим напорима једва угушена била. Али одавде се уједно и увиђа, како једнострано и неправо они чине, који сву реформацију само Лутеру приписују, и као дело немачког народа сматрају. Заслуге словенства у том погледу, старије су, многобројније и

25) Hist. C. VI. pag. 125.

вредније (јер Василије, Хус и Јеролим дадоше и свој живот за њу) него немштине. Словени ораше и сејаше, Лутер и Немцим бе'у само жетеоци.

Што се пак тиче тако обљубљеног израза „немачка реформација“ и то нам није на ино да ненаспоменемо, да међу главним реформатима и пријатељима Лутеровим бе'у: лужички Србин Лука Кранић, и друга два Словена: Требон и Стопиц (Ступицки), да и сам Лутер беше рођен у месту де од пређе Словени становаше, да његова сама жена Катарина Бора словенског је поколења; њезина породица повлачила се је од старословенске породице Хогвице (Хуковици), а од корена „бор“ (дрво-боровина) има у Словена: Боровић, Борски, Боровски, Заборски, Приборски, Межиборски и т. д. и од „бор“ родителније у Лужички Срба „бора“ најпосле да он баш изабра мајеничко-немачко наречије, у које ће свето писмо преводити, баш оно, које беше све до четрнајстог века пуно словенштине, кроз коју и дође до гладкости и усавршенствовања, којег словенски синци силом понемчени учинише и до данас најлепшим и најсавршенијим, даклем и самом Лутеру бише

рука помоћ потомци негдањи: Венда, Сорба, Плона, Љутица и други словенски племена, које Немци подјармише и уништише. ²⁶⁾

И кад небеше већ више Лутера и Мелантона бе'у Словени који материјално и морално подупираше реформацију у самој Немачкој па и на југу, а то: витез Унгнад Штирац, Примас Трубер Крајинац, Антон Далмата, Стеван Поповић србин и Стеван конзул истријанин, који за љубав реформације из своји отачбина изгнани бе'у. ²⁷⁾

Напоследку морам рећи да и немачки Херихутери нису ништа друго него посљедоваоци чешки „браћа“ (bratři). Хердер ²⁸⁾ вели: „из цркве чешке браће искочила је она искра, која је плам ужегла у Талијана, Францеца, Англиза, Нидерландоваца и Немаца, који донде све једнако у тами чамише.“

26) Jahrbücher f. Slav. од 1844. стр. 126.

27) Види моју Словенку књ. I. стр. од 44 до 56.

28) Briefe zur Beförd. d. Hum. 5 Samme. s. 34.

Справом ²⁹⁾ Коллар вели: „Словенски народ тога је удеса, да га туђинци одвећ мало познају, заслуге за европски живот и његови напори за нов полет напредности тамом су покрити, ма да он свагда је први, само у тишини без свакоје 'уке, кораке и почетке чинио, свагда пут указао и прокрчио, по којим туђинци корачаше, он је по пустињама копао кладенце, од куда се туђинци напајаше, Словенин беше повод и изнашалац најглавнији ствари и уметности, а лако је туђинцима доцније било додавати и исправљати.“

Од скора ускрсавши љути умни бој, којег Словени супрот Немаца воде, није ништа друго до реакција пониженог и угњетеног словенског ду'а, коме је већ додијало спрдање и титрање његовим највећим светињама. Учуђен диви се он како му сусед преотимље умне и душевне заслуге, које свет има само словенском ду'у зафалити, н. пр. краниологију, физиономику, печатање, муњоодвод, и толика усавршенствовања у пољоделству. Др. Галл покрао је већим делом своју краниологију од пољака Јов. Глогаве, којег издаде још 1801

29) Wyklad ku Slavy Dceře str. 273.

г. и по други пут 1522, од куда је мести-
мице од речи до речи вадио. Није боље ни
Лафатер чинио, и он што је главније цртање,
повадио је пољаку Ловићу из дела *Enchyridion*
Physiognomiae, Krakoviae 1532. г. од речи до
речи, без да је игде наспоменуо ³⁰⁾. У по-
гледу муњоодвода имам приметити да и сам
Вахлер ³¹⁾ тврди: да Прокоп Дивиж, рођени
Чеј, давно пре Франклина изнађега, но немачки
наученици којима је он своју тајну приопштио,
нектеше ил' немогоше сфатити, те е' отим оста
док га се Франклин опет неподуфати. И да-
наске још Немци бој воде о изналаску печат-
ње, свеједнако приписујућ' Немцу, ма да Јунг-
ман ³²⁾ очито доказа да печатњу изнађе јеже-
вит Домњењ Коржинка рођен Чеј у Кутној
гори, по којем је и назван Гутенберг. И чешки
угарни плуг (*Sturzflug*) не изнађе Кајнц, већ
два чешка простака, али будућ' да први то-
лико безобразлука имаде ма и туђе изуме на
брнском излогу усвојити, то при томе оста, и

30) JachJücher f. Slav. od. 1844. g. str. 165.

31) Handb. d. Cesch. d. Liter. IV. B. s. 229.

32) Hist. Lit str. 68.

његово име распростре се по свету. О копернику, и новом устроју света држим да је тако свакоме познато, да није вредно ни напомињати да слепи Галилеј само његов посљедовацац беше.

Ма да Словени још и данаске већим делом немају школа, или ако ји и имају то у првобитном и одвећ рђавом стању, то ипак Словенин беше који и у овој струци нов пут отвори, много раније и славније је име Коменски и од Баседова, и Салцмана и Песталоције. ³³⁾ Хердер вели: „да Коменсков начин учења и одгојења свога доба несравњен и велефаљен је бијо, и за мало времена да у једанајст језика преведен беше, да је од доба постанка до данаске од свију остали највише прештампања доживео. У целој Европи побудио је Коменски позорност за „изображење“ и „школе“. Шведски сабор и англиски парламенат уважише његов рад и предлоге.

Немогу закључити овај одсек, а да неспоменем златне речи ³⁴⁾ Сватоплука Пресла: „на-

33) Briefe z. Bef. d. Hum. 5 Sam. s. 34.

34) Rostlinaři str. 68.

роду словенском далеко разгранатом служи на дику и поносити се може, да је у северним крајевима Европе својим еуседима тамо покривеним служио за светило напредности.“

Ваља ми коју још и о лепим уметностима прословити, које ћу поделити на сликање, свирку, песништво и наимарство.

Међу старије најславније сликаре, за које и туђинци и припознаше, можемо бројити: Луку Кранића Срба, Јана купецког Словака, и Јана Шијавона дубровчана, изван толики ини који у XII., XIII. и XIV. веку толике српске, бугарске и рватске задужбине и цркве вајаше. Којима се и данаске туђински уметници диве и клањају. Које Иван Кукуљевић у свом речнику уметника многобројне набраја.

Сва словенска племена одана су свирци, а највише Чеси и Малоруси, њиова је свирка бајна и чаробна, све готово европске владачачке куће, имају зборове из сами Че'а састављене, а светску знатност стекоше си: Паганини, Улибишев и Берта.

А што да речем о песништву, кад су Словени песнички народ, јесте народ, но камо поједини, ено из најстарији доба: краљодворски рукопис, по'од Игорев, легенде св. Војтјеха, Длугоша, св. Катарине и др. м. Но Словени и у овом погледу бе'у створиоци нечега новог, докле је стари класицизам гњечео осталу Европу, дотле су Дубровчани стварали си нов Олимп, обнављали нов крам Талије, но боље вере ради пустимо туђинца о томе говорити, који вели: „словенско позориште Дубровчана заслужује, као што то већ Апендини у својој повестници дубровачке књижевности примећује: пажњу наученика. Почетак којег почиње још у четрнајстом веку, даклем у добу, кад је грчка драма већ у заборав дошла, а Талија јоште немогла Тасса и Каринија показати, свршијо се у седамнајстом, даклем опет у добу у ком је критика постојала, коју је поново оживотворење лепи уметности створило. Палмотић беше живога ду'а, ванредног памтења, познавао је књижевност свога доба, а и стару је у прете знао. Обично је тврдио да у сну види виле уметнице (музе) де у лепом ру'у око постеље му играју и певају. Радећи

своја дела позајмио је много од стари песника и повестописаца, тако из Омира написао је „Акила“ (драму) из Виргила „Посету Енеаса у Паклу“, повестницу дукљанског пресвитера за свог „Павлимира“ и словенске летописе за „Заптислава.“ Акил и Даница најизвртнија су му комађа. У Павлимиру насликан је постанак ове мале (дубровачке) слобоштине, и одважна дела њезини јуначки грађана. Заптислава преставља јунаштво Словена и Словенки. Павлимир беше 1637. г. у једном чадору пред двором савета у Дубровнику представљан. Призори у којима калуђер Сергије с одушевљењем приповеда славна дела дубровчана пре постанућа слобоштине (републике), па до ондашњега доба, бе'у скројена да раздрагају још боље чувство слободе у слободњака. Палмотић беше рођен за драму, њему не само да је ишло лако за руком но доста и брзо. Он је сваке године по две драме написао, а ван тога био је позоришта управитељ, и сам је престављао.“³⁵⁾

35) Convers. Blatt. 1825. 236. s. 943.

О наимарству могу речи што и о сликарству, види „речник југославенских уметниках“ и толике наше задужбине по Душанији, па ћеш видети истина Бог да ако и у отом баш не први, а оно зацело и последњи не бесмо.

Упитаће ме мој читалац, па како је могуће, кад Словенин и у најстарије, па и у средње доба толико напредан беше у културном и знанственом животу, кад он толико одпоче, зашто недоврши, па да и славу си стече, а не његовим напорима и изумима да се туђинци узносе. На ово би јим одговорио зато; што Словенин не беше никада у томе положају, да своје изуме доврши, и у правој светлости свету ји укаже, а то је отуд долазило као што сам већ горе навео, што је по несрећи Словенин баш понајопаснији део Европе заузео. Источна Европа свагда је изложена била упадајима азијатски варвара. Док се Словени на истоку борише с три азијатске стра'овите безимене 'орде, дотле западна Европа обogaћавала се умно, и још држећ се безпри-

мерног безобразлука и данаске тврди, да аустриски Фридерик II. скр'а моћ Монгола; победа Јарослава у Моравској, белог Уроша код Вршца, и страовити бој на „гробничком пољу де Срби и Рвати Монголе уништише запне јим у перу — то су само народне мечте (илузије), кад немачки повестописац описује бојеве с Монголима, неспомиње љуте борбе Пољака и северозападни Руса, те оставља недодирнуте, већ само бој Фридерика пред Најштатом држе и величају за котву спасенија. А неће да знају: да изображење Словена Татари, Монголи, Турци и Мађари силно натраг уздржаше, та то мора сваки ван пакостника увидити, куд би допрли Мађари да не беше Светоплука и Војтјеха, куд би Татари и Турци да не бе'у Јарослав и Субијески. Који беше то народ што о своје груди дочека толике дивље азијатске вале? Нико, ван мирољубни Словени. А за све то награђен беше од они које сачува од уништећег потопа варварства, што јим пружи зраку просвећења и напредности — ропским угњетењем, и тешким презрењем.

Но то не беше само у доба старо и средње, већ и данашње, и данаске у овој мирној

садашњости, кад оћемо наше главе да уздигнемо и за свој умни напредак нешто учинимо, о нама самим и нашим што проговоримо, да се уздигнемо из ове ништавости у којој чамимо, те да се дојитимо чилијег, напреднијег живота, таки нам се међу препреке, притегнују узи, у душманским главама породи се несретна мисао панславизма политичног бића, те нас поново притисну у јарам, а дух врну у мрак.

Кад је тако у садашњости, да шта беше у прошлости, па како да је могао истина проницателни но од свуда притегнути дух словенства напредовати?

Са вељим јадима и болима у груди почећу саде говорити о људима који изневерише свој народ, те деловаше у атар туђинству, које се данаске њином муком и славом велича.

Има ји који грешише отимице, ил' неотице, отимице: ако се одрекоше свога племена, поради сиромаштва, или нискога ступња

што га у свету заузима, или најпосле из саме таштине; неотице: ако му још ђеди или оци силом или самовољно свога племена и народа одрекоше се, те је делао у корист оног имена у ком се је затекао.

Почећемо још са давним римским добом, у којим налазимо на престолу света и окол њега, силне иллирске и остале словенске ратнике: Максиминијан беше из Тракије, Децијо сремац, Клаудио далматинац, Аврелијан сремац, Пробо сремац, Дукљанин зећанин, Максиминијан сремац, Галерио из долње Паноније, Константин из Мизије (Бугарске), Лицинио, Ветран, Јустинијан (Управда), Василије (Мађедонац) Велизар и др. м. Сви ови из ниски словенски колебица доитише ее престола света, више мање изневеравајућ свој народ и отачбину.

И у Угарској окром толики палатина Словена, видимо: Дугонића, Петровића (жупана тамишког), Ерцедија, епископа Ђорђа и др. м. де решавају државна животна питања.

И у самој Турској бе'у велики везири: Рустем, син Радоје Опукровића из Ерцеговине, славни Мемед Соколовић из Босне, Сијавуш из

Славоније, Бушатлије из Црне Горе, Пијале из Рватске, Омер паша из Крајине, и онај беше српска потурица што је Му'амеду донео Константинову главу при паднућу Цариграда. —

Међу новогрцима у последњем устанку бе'у два Гриваса из Мисолунге, славни предводиоци оба Словена.

³⁶⁾ Коллар каже: У књижевстима и језику свију европски народа налазимо чиста имена и по корену и крви словенска, било међу списаоцима, уметницима, било ма и на другом пољу међу ученим и знаменитим људима.

Међу Немцима су већим делом песници као: Опиц (отац немачког песништва, силезац), Лессинг (отац критике, лужичанин), Кафка (песник Розамунде), Рачки (витешки певац), Лисков (сатирик), Першке, Пелиц, Бенковиц, Чернинг, Кунчке (Кончек), Чилков, Кленк, Каниц, Губич, Коров, Милов, Ностиц, Молтке, Сидов, Трајчке (Тржичка), Тарнов, Гарпцов, Церниц, Шмидлајн (Ковачић), Хиртенфелд (Чикош), Касимир, Креч, Кречмар, Камијенски, Чапловић, Терски, Хитреус, Хладни, Богусловски

36) Wyklad ku Slavy Dceře str. 272.

(преводчик Хорација), Боровски, Вилламов, Бредов, Баседов, Богданов, Зичка, Зрињски и т. д.

Кад сва ова имена пребројимо и речемо да већим делом припадају Лужицама, онда морамо престати уз Пешека који вели: заиста се морамо дивити колико је у овом погледу ова једина покрајина (провинција Лужица) учинила.³⁷⁾

Међу Мађари: Ласки, Перлици, Миковини, Розгоњ, Витез, Патачић, Залкањ, Филички, Зимани, Шомшић, Звонарић, Копчани, Шкарицај, Старај, Ковач, Ковачић, Мокри, Веринић, Драшковић, Колонић, Крај, Рудњај, Витковић, Петефи (Петровић) и д. м.

Међу Францези: Бошковић, Бењовски, Потоцки, Разумовски (минералог), Орлов, Шувалов, Баћушков (за овога веле да је достигао био у францеском писању: Парне, Мармантела, Лахарпа и Волтера) Головкин и др. м.

Међу Латинима: Сорбијевски, Кропацијус, Конарски, Скорски, Космаз, Лобковић, Дубра-

37) Verdienste Lausitzischer Schriftsteller um die deutsche Jugend str. 48.

виус, Балбин, Јов. Панониус, Белиус, Прилески, Пејачевић, Хусти, Северини, Бенкур, Новак, Керчелић, Ковачић, Катанчић, Хорани, Валаски, Краловски и др. м. нарочито Пољаке, Че'е и Словаке, који већим делом држаше да народни језик незаслужује да се у њем наука и знање излива, и да се висока мудрост не да у њему изразити.

Сирома народ словенски, њему не беше доста муке и презрења од туђинаца, већ и сами његови синови бацаше се нањ уместо лебом — каменом.

Зато с правом Коллар вели: ај, зар никога на земљи није, ко би и Словенину справедљиво учинио.

Емил Чакра.

Постојанство.

Од векова небо с' плави,
И љубко се смеши,
Од векова Вишњег слави
А нас смртне теши.

Но и небо кадкад ведро
Мрки крију знаци,
Кад рашири бура недро
Са љути облаци.

Тада муња муњу вија,
Гром за громом тресе,
Природа се сва довија
Да нам зло нанесе.

Но замало тама ова
Праву светлост крије,
Јер одежа плава нова
По небу се вије.

Сунце сија, небо блиста
Пуно поуздања,
А на земљи гора листа,
Са нова уфања.

Постојанство мужа снажи,
И не обара га,
А најљуће муке блажи,
Гони их без трага.

Срце српско тврди Челик,
Незна јаде каз'ти,
Душман мали, Бог наш велик,
Кои ће нас спасти.

Постојана боја плава
Избелити неће,
Засијаће роду слава,
Из таме највеће!

Светолик Лазаревић.

Пословје.

Ево на погледу и обећане „Слоге“. Од које чист при'од обећа на сиротињу црногорско-ерцеговачку.

Држим да са садржајем „Слоге“ одужићу се оној браћи и господи, који дарезљиво пружише заискану, а и преко ове пружену помоћ.

Држим да сам у листове „Слоге“ уврстијо само оно, што њезином имену и задаћи одговара, пазијо сам и предпостављао сам више цел него и саму ствар, ишо сам више на раздрагање и подржавања свести и одушевљења, него на голу форму правила и лепоте.

У колико сам успео нека праведна критика оцени. —

Из остраг стављеног списка родољубни подупираоца „Слоге“ увидићеју читаоци да је свега досада пријављено које предплатника, које предуписника на 411 књига. Количина припослани новаца износи 162 фор. 60 кр., а

почем књиге растура се има ући само по 60 кр. свота од 110 фор. 20 кр. даклем у скупу 272 фор. 80 кр.

Трошкови књиге износе по гласу рачуна који ће ју се уредницима изазваним још у позиву на преглед ставити, јесу сљедећи, досадашњи: штампа посебног позива 4 ф., поштарина за растурање ови 6 ф., поштарина за растурање писама и за примљена ненаплаћена писма с употребљеним и неупотребљеним прилозима 5 ф., штампи у напред 110 ф. свега 125 ф., од готовине ушавше остаје 37 ф. 60 кр. ауст. вред., трошкови у изгледу још за известно су: штампа 52 ф. (арак по 11 ф. 50 кр. 14 арака износе 162 фор. досада исплаћено 110 фор.), за корице 10 ф., за везање 14 ф. потребне ствари за експедицију 5 фор., поштарина 10 ф., свега 91 ф. које ће се подмирити од преоставше готовине 37 ф. 60 кр. и ући имајући 110 ф. 20 кр., даклем по свим одбијеним трошковима преостаје чисто: 56 ф. 80 кр. — Књига је штампано 1000 комада, одатле на предуписнике иде 411 ком., 7 разним властима по постојећем уређењу, и 30 на разне словенске часописе ради оцене, и оној

браћи који ме својим пером у овој књизи подупреше, које износи 448 ком. дакле преостаје 552 ком. по 60 кр. износи количину од 331 ф. 50 кр., кад овоме се придружи горњи 56 фор. 80 кр. онда имамо свега 388 ф. 30 крајцара.

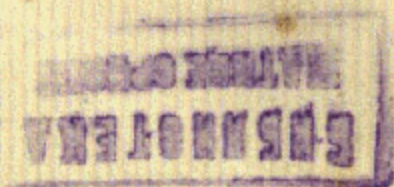
Ја држим и уфам да ћу ове преоставше књиге све за месец дана распачати, а то из узрока што сви наши главнији градови као: Нови Сад, Београд, Темишвар, Вршац, Панчево, Земун, Рума, Ириг, Баја, Загреб, Вараждин, Трст и друга места ил су одвећ мало ил нимало заступљена.

Ја ћу после месец дана у наши листови известити наш читајући свет о учињеним и успевшим корацима, да се осведоче у колико сам успео.

Ако ми за руком пође да знатнију суму на опредељено место пошљем, ја ћу онда предузети и даље издавање „Слоге“ с опредељењем чистог преостатка на наше разне заводе, неби ли тиме у колико толико користио и њима и књижевности.

У Новом саду на св. Кату.

Емил Чакра.

Подупираоца слоге.

Брибир. Мате Комбол жупник у миру 1 ком. 1
фор. а. вр.

Кањижа стара. Ђуро Станковић вел. судица 5
ком. 5 фор.

Сегедин. Васа Фирићхазки економ 1 к. 60 кр.

Маћедонија. Барон Јован Николић 10 ком. 6 ф.
Исидор Становић 60 кр. Петар Телечки ишпан 60
кр. Константин Павловић парох 60 кр. Бар. Милош
и Федор Николићи 10 ком. 6 фор. а. вр.

Рудња. Бар. Александра Николић 5 к, 3 фор,
Вакић Кика земљеделац 60 кр. Лука Стојан земљод.
60 кр. Пера Бакић 60 кр. Стеван Рашков 60 кр.
Недељко Петрин црковни певац 60 кр. Петар Јери-
нић трг. 60 кр. Јован Јеринић црков. певац 60 кр.
Јефта Радовановић земљод. 60 кр. Матеј Петрић 60
кр. Андреј Товладицац обшћ. благајник 60 кр. Мита
Стејин земљод. 60 кр. Карољ Бебер лекар 60 кр.
Карољ Матеј обшћ. бележник 60 кр. Ива Петрин
кнез 60 кр. Георг Петри провизор 60 кр. Голуб Ни-
колин земљод, 60 кр. Голуб Бакић 60 кр. Милош
Кићакул 60 кр. Рајигер Франц месар 60 кр. Марко
Лачит земљод. 60 кр. Ђуро Рашков 60 кр. Порта
Рашков 60 кр. Аксентије Коленовић за сина Драгу-
тина 60 кр.

Кисач. Буро Јесенски словачки жупник 1 ком.
1 фор.

Дубровник. (Новце послати кад књиге приму).
Јово Мајиновић 4 ком. Борђе Налексић 1 к. Ристо
П. Павла Опујић 3 к. Браћа Павловићи 1 к. Лука
Перовић 1 ком. Јосиф Сладјел 1 ком. Јосиф Бунић
1 к. Борђе Ковачевић 1 к. Стеван Бравачић 1 ком.
Никола Шуполов 1 к. Иво Калик 1 к. Борђе Н. Ко-
вачевић 1 к. Иво Ковачевић 1 к. Иво Дерета 1 к.
Ристо Мићић 1 к. Перо Кнежевић 1 к. Михаил Ма-
рић 1 к. Георги Бравачић 1 к. Перо Јова Опујић 1
к. Марко Таузовић 1 к. Тошо Евтановић 1 к. Ге-
орги Гарковац 1 к. Стеван Бабић 1 к. Иво Башић
1 к. Нико Унковић 1 к. Никола Милишић 1 к. Пе-
тар Мариновић 1 к. Крсто Богдановић 1 ком. Браћа
Бошковићи 1 к. Јово П. Павла Опујић 1 ком. Перо
Марић 1 ком. Јово Кнежевић 1 ком. Кнез Медо Пу-
цић 1 ком.

Требиње. (Новце послати кад књиге приму).
Вук Врчевић ц. кр. аустр. конзул 1 ком. Пајо Ђеру
1 ком. Шћепо Беловић 1 к. Лука Пителић 1 ком.
Симо Пиштелић 1 к. Борђе Чузина 1 к. Сава Дре-
каловић 1 к. Максим Паликућа 1 к. Новица Пали-
кућа 1 к. Илија Паликућа 1 к. Гавро Перовић 1 к.
Шћепан Чудељ 1 к. Радо Чудељ 1 к. Тодо Перо-
вић 1 к. Никола Дрекаловић 1 к. Ново Ђоћо 1 ком.
Новица Ђуго 1 к. Митар Елић 1 к. Митар кнеже-
вић 1 к. Вукан Кецељ 1 к.

Кулин. Јелена Стратимировић 60 кр. Стеван Стратимировић 60 кр. Димитри Ђендић 60 кр. Тома Влашкалић 60 кр. Михаило Пешић 60 кр. Паво Гостовић 60 кр. Светозар Говорчин 60 кр. Мита Говорчин 60 кр. Јоан Поповић 60 кр. Јаша Маринковић 60 кр. Васили Кљаић 60 кр. Јаша Ђурђијан 60 кр. Нестор Груић 60 кр. Андрија Косовац 60 кр.

Стари Бечеј. Михаил Д. Деановић учитељ 4 ком. 2 ф. 40 кр.

Рума. Сима Милутиновић 60 кр. Димитри Јаковљевић 60 кр. Недељко Беговић 60 кр. Алекса Кикинђанин 60 кр. Светозар Јагеровић 60 кр. Коста Јанковић 60 кр.

Ђаково. (Кад књиге прими новце послати). Преузв. Бискуп Јурај Штросмајер 10 ком.

Башајид. (Новце послати кад књиге приму). Никола Станковић тргов. и Г. А. Јанковић поштар 10 ком.

Вел. Бечкерек. Алекс. Протић ц. кр. помоћник 60 кр. Макса Евгенијевић тргов. 60 кр. Никола Атанасијевић тргов. 60 кр. Атанасије Јанковић правник 60 кр. Константин Михајловић ученик 60 кр. Ленка Јанковић ученица 60 кр. Марија Буковала ученица 60 кр.

Тител. Марко Крстић капет. аудитор 60 кр. Деметер Штаин мајор у миру 60 кр. Исак Давидовац капетан 60 кр. Танасије Поповић парок 60 кр. Михаило Крстић 60 кр. Георг Јанковић 60 кр.

Ново Село. Стеван Јовановић трговац 1 ком. 1 ф. Јован Павловић трг. 1 к. 1 ф. Стеван Зега 1 к. 1 ф. Светозар Јовановић тишлер 60 кр. Јован Дроњак капетан 1 к. 1 ф. Георги Ђурићин пар. 1 к. 1 ф.

Љубљана. Др. Плајвајз уредник „Новица“ 5 комада 3 ф. 60 кр.

Пожега. Катарина Шпун-Стрижић 8 ком. 5 ф. Драгутин Галац 2 ком. 2 ф. Ђоко Јанковић 60 кр. Јаков Милер 1 к. 1 ф. Јефтимије Илић 60 кр. Хуго Кватерник 60 кр. Хелена Кајгановић 60 кр. Самујило Зинчер 1 к. 1 ф. Иван Влаовић 1 к. 1 ф. Јоан Коњевић 2 к. 2 ф. Маљевац 60 кр. Анте Шпоржић 60 кр. Михаил Михаљевић 60 кр. Скендер Пеичић 60 кр. Драг. Адулић 60 кр. Спиридон Кушевић 1 к. 1 ф. Рус 40 кр. Н. С. Кушевић 2 к. 2 ф.

Загреб. Јосип Турат правник 60 кр. Мијат Новак чиновник у миру 60 кр.

Београд. Јован Петровић пит. вој. академије 60 кр. Јован Мишковић 60 кр. Павле Ђорђевић 60 кр. Милован Павловић 60 кр. Тома Јовановић 60 кр. Милош Теодоровић 60 кр. Персида Јанковић учитељка 60 кр. Софија Јанковић 60 кр. Стојан Новаковић лицејиста. (Новце послати кад књиге прими) 10 комада.

Беоцин. (Новце кад књигу прими). Отац Дамаскин 1 ком.

Вуковар. (Новце кад књиге приме). Александер Вукашиновић почаст. биљежник 50 ком. Јован Марковић 20 ком.

Шарош Патак. Милан Поповић ученик 60 кр.

Илок. (Новце кад књиге приме). Фрањо Биљчевић вел. судица 1 к. Авакум Спаић парок 1 ком. Лазар Мирковић срез. писар 1 к. Урош Лугомерски учитељ 1 к. Макса Мићић тргов. 1 к. Паја Арсенић 1 к. Теофил Јоановић 1 к. Георги Марковић ц. кр. поште одправник 1 к. Пера Николић шпекулант 1 к. Пера Класановић кнез 1 к. Васа Кирјановић колачар 1 к. Јова Кирјановић чизмар за ћер Јелену 1 к. Стеван Чобанић парок нештински 1 к. Шандор Филиповић бележ нештински 1 к. Јефта Тимић пар. сусечки 1 к. Сава Чобановић бел. сусеч. за сина Милана 1 к. Милош Чобановић кнез сусеч. 1 ком. Нића Поповић пар. баноштерски за сина Ацу и ћер Мацу 2 к. Аврам Стојановић шпекул. 1 к. Јован Максимовић пар Черевички 1 к. Петар Костић трг. 1 к. Јован Стефановић трг. 1 к. Јован Живковић бележ. 1 к. Љубомир Тањурџић пар. грабовачки 1 ком. Милош Жигић бележник лединачки за сина Ивана 1 ком.

Шид. Мита Орешковић угоститељ 60 кр. Исак Симеоновић абација 60 кр. Ђока Михајловић пивар 60 кр. Нестор Каић жен. Кројач 60 кр. Јован Форишковић сапунџија 60 кр. Игњат Симуновић шеширџија 60 кр. Панта Спаић терџија 60 кр. Тодор Станић тргов. 60 кр. Петар Мауковић тргов. 60 кр. Божидар Грчић чарапар 60 кр. Стеван Шаном ђак 60 кр. Никола Крсмановић за Јоцу нећака 60 кр. Славољуб Врбанчић закуп. 60 кр. Еремија Добро-

јутров посластичар 60 кр. Јелена Станковић ђак 60 кр. Георги Алексевић економ 60 кр. Алекса Урошевић ћурџија 60 кр. Петар Цвеић тргов. 60 кр. Љубомир Момировић тргов. 60 кр. Рада Чикарић трг. 60 кр.

Осек. (Кад књиге прими). Аксентијевић тргов. 25 комада.

Ердевик. Бранко Јовановић 2 ком. 5 ф. Јелена Јовановић 1 к. 5 ф. Павле Новић 1 к. 3 ф. Глиша Илиновић 1 к. 1 ф. Кузман Лонгиновић 1 ком. 2 ф. Јанко К. Томбор 1 к. 2 ф. Лаза Лукић 1 ком. 1 ф. Павле Шулц 1 к. 1 ф. Гавра Миладиновић 1 ком. 1 ф. Коста Теодоровић 1 ком. 7 фор. Јоца Станковић 2 ком. 2 фор.

Пешта. (Кад књ. доб.) Петар Чарнојевић маџански.

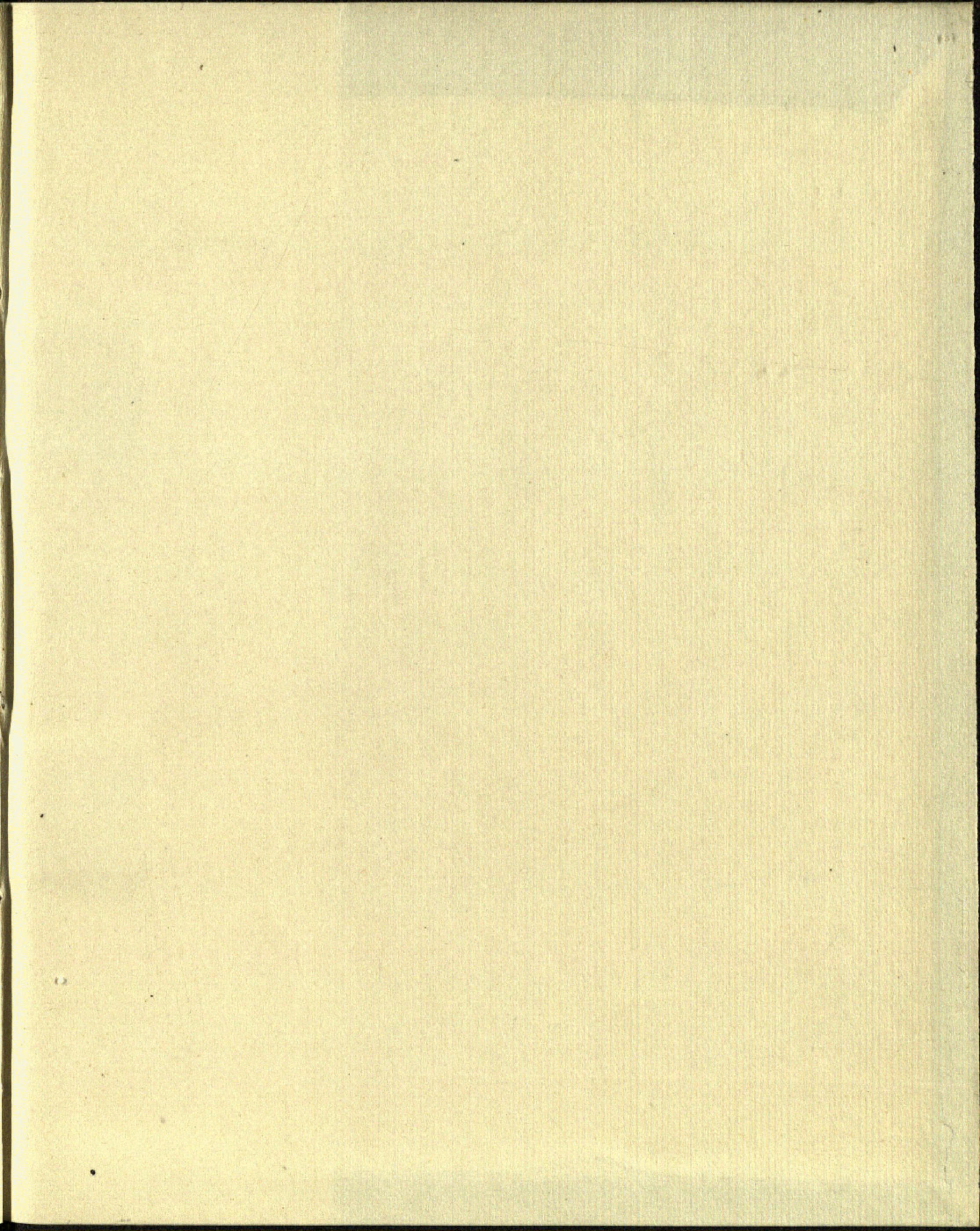
Нови Сад. Петар Ружић месар 60 кр. Глигорије Николић слагач у епископској штампарији 60 кр.

Сомбор Никола Вукичевић 38 к. 22 ф. 80 кр.

Код издаваоца „Слоге“ у Новом Саду може се добити
од његови дела и издања :

- 250
1. „Слога“ по 60 кр.
 2. „Словенке“ од II. до IX. књиге
све у скупа по 2 ф. 60 кр.
Поједини број 30 кр.
 3. „Словенска Азбука“ кирилица и
латиница једна на прама другој. 40 кр.
 4. „Витез Јован“ из Петефија прев.
Јована Јовановића 50 кр.

Ко жели могу му и скоро изишавшет „Бирча-
нин Илију“ од Јоксима Новића по 1 ф. набавити.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РПСрI24

1862.1